

EGAN

PATRI URKIZU

**Jose Martin Mikelajauregi
"Ezkerra"**

IRATI URKIOLA

**Euskal Herriko gazteen
literatur gustuak eta joerak**

Piarres Hegitoa. Olerkiak.

G. ARESTI, XABIER MUNIBE,
LEANDRO SILVAN.

**Euskalerrriaren Adiskideen
Elkartearen 250. urtea**

2014-3/4

EGAN

Mas, Salvador Carrera fculps

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
“BOLETINA”-REN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Sails
3.263 Postakutxatila — DONOSTIA

EUSKO JAURLARITZA

GOBIERNO VASCO

HEZKUNTZA, HIZKUNTZA POLITIKA
ETA KULTURA SAILA
Hizkuntza Politikarako Saiburuordetza

DEPARTAMENTO DE EDUCACIÓN,
POLÍTICA LINGÜÍSTICA Y CULTURA
Viceconsejería de Política Lingüística

Gipuzkoako Foru Aldundia
Diputación Foral de Gipuzkoa

Gipuzkoako Foru Aldundiak
eta
Eusko Jaurlaritzaren Hezkuntza, Hizkuntza Politika
eta Kultura Sailak

lagundutako aldizkaria

EuskalERRIAREN Adiskideen Elkarteak
ez du derrigorrez bat etorri behar
EGAN aldizkarian agertzen diren edukiekin

ZUZENDARITZA ETA IDAZKARITZA

GILLERMO ETXEBERRIA eta LUIS MARI MUJIKA

ISSN: 0422 - 7328. EGAN
Legezko Gordailua: S.S. 289/1958
Inprimategia: FASPRINT-IGARA -Donostia

AURKIBIDEA

2014-3/4

AZTERKETA LITERARIOAK

JULEN URKIZA eta LUIS BARAIAZARRA. Augustin Zubikarai (1914)	5
P. ZABALETA. Piarres Duny-Petré	23
JEAN-LOUIS DAVANT eta JEAN HARITSCHELHAR. Piarres Hegittoa: biografia eta bizitza	27
PATRI URKIZUren edizioa. Jose Martin Mikelajauregi “Ezkerra” (Bera 1763 - Irun 1861). Bidasoako bertsolaria	35
IRATI URKIOLA IRIGOIEN. Hego Euskal Herriko gazteen literatur gustuak eta joerak	61
ARANTZA URIBARRI. “Bateko liburu eta besteko argitalpen, Eusebio are eta presentego edukitzera eraman naute”	79

SORKUNTZA

PIARRES HEGITOA. Olerkiak	95
EUJENIO AROZENA. Augustin Zubikarai, antzerkilari	131
KOLDO ZUBELDIA. 2014ko poemak	179

HAUR ETA GAZTE LITERATURA

IÑAKI ZUBELDIA. Bitartekariak haur literaturan	187
--	-----

ADABAKIAK

JUAN LUIS ZABALA. Demokraziazko lehergailu bat. GALen gerra zikina euskal literaturan	199
--	-----

ERRESEINAK

PAKO SUDUPE. Jorge Oteizaren museoan bisitan	207
--	-----

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEAREN 250. URTEA

GABRIEL ARESTI. Muniberen <i>Gabon sariak</i>	213
XABIER MUNIBE. <i>Irtzen Ezazu</i>	217
XABIER MUNIBE. <i>Gabon Sariak</i>	219
LEANDRO SILVAN. La vida y la obra del Conde de Peñafiorida	239

Azterketa literarioak

Augustin Zubikarai (1914)

JULEN URKIZA eta LUIS BARAIAZARRA¹

Augustin Zubikarai aipatzean, ia oharkabeen, Txomin Agirre idazlea etorri ohi zaigu oroimenera. Ez dakigu beren beregi maisutzat hartu zuen, baina Txomin Agirreren eragina ageri-agerikoa eta ukaezina da Augustinengan. Honek sei urte zituela hil zen Txomin Agirre, 1920an.

Itsasoak, euskarak, ikasi-nahiak ukitu zioten barnealdea Augustini. Txiki-txikitarik idazteari gogotsu emanek eta ekinaren ekinez, Ondarroako Txomin Agirreren jarraitzaile eta idazle handi bihurtu zen. Zorionez, ez da etenik izan Ondarroako idazle-zerrendan; apaiz eta eleberrigile ospetsua joan zitzaigunean, beste izar argi bat piztu baitzen euskal letretan.

Orain dela egun gutxi, aurtengo apirilaren 15ean, jaso zuen Augustin Zubikarai idazleak «Andres Eliseo Mañarikua Saria». Ordurako ondoezik zen eta Ondarroako bere etxean agertu ziren Josu Bergara diputatu nagusia eta Tomas Uribeetxebarria Kultura diputatua eta eskutik eskura eman zioten saria.

Ondarroak, bere herriak, 1992an, ongi merezitako omenaldi gozo eta hunkigarria egin zion. Urte horretako urrian eta azaroan hainbat kultur ekintza antolatu ziren Augustinen omenez.

Hauek izan daitezke azpimarragarrienak: haren izena duen plaza gerritik gorako irudi bat ezarri zuten eta abagune horretaz balia-

[1] Bidegileak: 1999

tuz, omenaldi-liburuxka bat egin zen; Karmel aldizkariak ere idazlan bat argitaratu zuen; Ondarroako herriak «Herriko seme txit argi» izendatu zuen; eta azkenez, Augustinen liburu, idazlan, eskuizkribu eta abar hartzen zituela, erakusketa gogoangarri bat izan zen ikusgai.

Ataria

Augustin Zubikarai 1986ko apirilaren 18an Bizkaiko Foru Aldundiak omenaldia eskaini zion, Jose Maria Makua diputatu nagusiaren eskutik saria jasoz.

Beste erakunde batzuk ere bildu ziren Augustinen merezimen-
duak aitortu eta berau omentzera; esaterako, Labayru Ikastegia (1986), Euskadiko IX. Euskal Antzerki Topaketak (1991) eta abar. 1961ean euskaltzain urgazle izendatua izan zen –1993az gero, oho-
rezko euskaltzain–. Eta Euskarazaintza Akademiaren lehendakari-
orde ere izan da. Zergatik hainbeste omenaldi eta aitormen? Euskal
gaietan egin izan duen lan handia aitortu eta eskertu nahi izan zaio
horrela: ezin ukatu benetako bidegilea izan denik. Egoera zailetan
tinko iraun zuen kulturaren bideak urratzen. Ingurumari sozio-politi-
ko errukigabe eta etsaia euskal kulturaren bidean guztia galarazten,
debekuz eta mehatxuz guztia geldiarazten saiatu zen; baina, herri-
-maitasunak, euskaltzaletasunak eraginda, zirrikitu txiki batzuk nahi-
ko izan zituen kultura bidean poliki-poliki aurrera egiteko. Ondoren-
goek ere halaxe egin zezaten bidea ebaki zuen eta, egoerak hoberantz
egin ahala, urrats tinkoak eman ere bai.

Hemen, euskal idazle den aldetik begiratuko diogu Augustin
Zubikarairi.

Guztitarik egin du: liburu nahiz artikulua idatzi, aldizkari be-
rriak sortu eta eutsi haien zuzendaritza beregain hartuz, beste batzuei
laguntza eskaini haietan etengabe esku hartuz... ia literaturako arlo
eta mota guztietan jardun du: kontatzaile bikaina izanik, lan autobio-
grafikoak eta historikoak argitaratu ditu; eleberriak, antzerki-lanak,
olerkiak... idatzi; akta ofizialak itzuli; itzulpen literarioak argitaratu
eta abar. Haren kazetari-lana egunkari eta irratietan bereziki azpima-
rratzekoa dela uste dugu.

Argitalpen ugariak ez ezik, bere-berea duen artxiboan dauden
hainbat lanek ere ematen digute kultur ekintza horren lekukotasuna.

Artxibo horretan beraren lan originalak gordetzen dira eta beste hainbat gauza, Ondarroako artxiboan bildutakoak batez ere.

Euskal letretan lagun eta adiskide izan zituen beste askorengan bezala, bi aldi bereizi behar dira haren idazle-ibilbidean: gerra aurrekoa eta gerra ostekoa. Gerra aurrean hasiera indartsu eta itxaropentsua izan zuen kultura gaietan; baina gerrak guztia suntsitu eta ezerezean utzi zuen...

Gerra ostean, egoera sozio-politikoek ez zuten beste aukerarik uzten-eta, poliki-poliki hasi zen, baina gerora guztiz emankorra izan da haren ekarria, bereziki azken 25 urteotan.

Augustini buruz asko idatzi da. Ez beraren omenaldiko liburukan edota euskal antzerkiaren gaia darabilten lanetan soilik, baita euskal literaturako liburuetan eta aldizkarietan ere, bereziki Karmel (1986, 1992), Egan (1992), Sancho el Sabio (1997) aldizkarietan eta abar.

Kultur bizitzan zerikusia izan duten pertsonekin izan duen harremana estua eta etengabea izan da. Gogo-gogoan ditu berak Eguna izparringiaren hasierak; Abeletxe, Erkiaga eta beste batzuekin nola ekin zion egiteko handi horri, haiekin adiskide min eginik eta kultura arloan ezin hobeki elkar harturik... Bere bizitzan zehar beste idazle ospetsu batzuekin ere harreman onak izan ditu, esaterako, L. Akeso-lo, S. Onaindia, E. Erkiaga, G. Aresti, A. Irigoien, A.M. Labayen, G. Manterola, Anai Berriotxoa, Mikel Zarate eta beste askorekin. Euskaltzalea izanez gero, adina ez zen oztopo izaten, ezta pentsaera nahiz euskara batua eta arau ortografiko berriak zirela-eta sortutako eztabaida latzak ere. Berak bereari eutsiko zion, bidezko zenez, baina inorena arbuaiatu gabe beti ere.

Bizitzako zertzeladak

Haurtzaroa

Ondarroan, arrantzale-herrian, jaio zen Augustin, 1914ko azaroaren 3an. Bera arrantzaleen semea izan ez arren, jaioterriko arrantzale-izaera barne-muinetaraino sartuko zitzaion, itsasoa literaturgintzan eragile eta argi-gune aparta gertatuz. Bederatzi neba-arreba izan ziren; gurasoak Salbador Zubikarai eta Ana Bedialauneta. Aita arotza zen ogibidez, baina Augustinen bihotzean xarma berezia

zutenak arrantza eta itsasoa ziren; haiekin maitemindurik zegoela zirudien, bere idazki guztietan, oharkabea, gainez egiteraino.

Haurtzaroan «Gurutzeko Alabak» lekaikeen eskolan ikasi zuen. Txiki-txikitarik erakutsi zuen buru argia eta gainerakoei aurrea hartuz zihoan.

10 urte zituela Saturrarango Seminarioan ikasten hasi zen. Eguero liburuak eta itsasoa hurbil-hurbilean zituela. Euri gozoa lurra maitez hartzen duen bezala, ikasi nahia eta itsasoaren lilura barnean sartu zitzaizkion, geroko idazlearen iturri agortezinak izateraino. Bosgarren urtean gaixotu egin zen, eta etxean jarraitu zuen ikasten; baina urtebete igaro ondoren, apaiz izateko gogoia hoztuz zihoakion eta filosofiako lehen urtean utzi egin zuen.

Ondarroan Luistarren bazkuneko zuzendari jarri zuten. Fedearen alde lan ona egin zuen, abertzale finaren seinale argiak emanaz era berean.

Euskal idazle gaztea

Gaztetako garai honetakoak dira haren lehenengo saioak Jaungoiko zale hilabetekarian eta Ekin astekarian idazteko. Horretarako Zornotzara joan zen, baina laster itzuli behar izan zuen, gaixo jarri zelako. Hala ere, Ondarroa bertatik idatziko du Euzkadi-n, bai euskaraz, eta bai gaztelaniaz.

Euzkadi-n bertan hasi zen argitaratzen, 1933an, antzerki-lan batzuk, esaterako, Aberrijagaz bizi.

Gerra sortu eta francotarrak hurreratu zirenean, Augustinek ihes egin zuen Iparraldera. Hemen ere euskara ezin gogotik kendu eta lantxoren bat argitaratu zuen Eskualduna astekarian; baina Bilbora joan zen laster.

1937ko urtearen hasieran agertu behar zuen Eguna izeneko egunkari berriak eta Manu Ziarsolo Abeletxe ari zen amets betean haren jaiotzarako gauza guztiak atondu nahirik.

Augustinengana jo zuen euskara hutsezko egunkariko zutabeetarikoa bat berau izango baitzen. Zuzendaritza eta idazle-taldeari dagokionez, honela zegoen eraturik: Abeletxe bera izango zen zuzendari,

Augustin zuzendariorde, eta Eusebio Erkiaga, Jose Mari Arizmendi-
rrieta, Alex Mendizabal eta abar laguntzaileak. Augustinek 22 urte
zituen. Bost hilabete eta erdiko bizia izan zuen egunkariak. Franco-
ren altxamendukoak Bilbon sartzean ilundu eta itzali zen Eguna.

Gerrateko ibilerak

Augustin Bilbon zen, hiri handi hau nazionalen mende erori
zenean, ekainaren 19an. Eta hor hasi ziren haren zorigaitzezko ibile-
rak.

Augustinek berak idatzi zizkigun ibilera horien gorabeherak
1983an argitaraturiko bere idazlan autobiografikoan: Makilen egu-
nak.

Guda baten kerizpe eta hautsetan. Eguna-ko lanak ezinbestean
amaituta, Aralar batailoian ibili zen. Noragabeko bidean batera eta
bestera ibili behar izan zuen: lehenengo Zalla eta Karrantza artean
aurkitu zen; gero Santoñan, berak dioenez: «Gu, euskaldun gaixoak,
etxe gabeko euskaldunak, salduta genbiltzan Santoña-n»

Lur gorri,
burdin lur.
Au ez da
Nire ama-lur
(...)
Zabal ikusten dot aurrean itxasoa.
Keizpean, urrunetan, Bizkai lurra.
Zetan zagoz, matzaku,
–moko arru–
itxasoari musu ta musu?
Zure atzean igarten dot
–nire kezka kezketan–
Ondarru,
Nire sorleku.
Agur Bizkai,
–mendi ta ibai–
nire ametsen kai!

Gero, urrunago joan behar, Asturias aldera. Ondoren berriro ere
honantz, Laredora; hemen guztiek ziharduten ihes egin nahian, baina
kartzela edo kontzentrazio-esparrua izango zen haien ibilera tristeen

amaia. Dueroko Arandan, Ebroko Mirandan, Nafarroako Oteizan, eta gero Gudalajarako Mirabuenotik Kataluniara. Eguna-ko idazle zenez gero, estu hartu zuten epaitegietan.

Azkenez Donostiara. Bederatzi kazetari-truke egin zituzten; horien artean, gure Augustin. Iparraldetik hurbileko Frantziako herrialdeetara joan behar.

Baina ez ziren hemen bukatu haren ibilera zoritzarrekoak... Frantzia gerran sartu eta alemanek Frantzia mende hartu zutenean, Augustinek eta beste hainbat lagunek, etxerako asmotan abiatu, eta Figuerasko kartzelan amaitu zuten. Hemendik Gibraltar aurreko Las Inviernas-era, baina azken batean, 1941ean, etxeratu zen. Honela dio Augustinek berak: «1936ko udan, gau baten, etxetik aste baterako izango zalakuan urten, eta 1941ko negu gordiñean etxera biurtu nitzan».

Augustinek honela bukatzen du bere zorigaitzezko ibileren kontakizuna: «1936 urteko goraberak ondoren baltza ekarri euskun orduko gizataldeari. Ori behintzat ezin ukatu izango dabe ez oraingo eta ez gerokoak».

Familia eta lana

Augustinek euskal kulturean hartutako abiada indartsua etenda gelditu zen ezinbestean. Joanak joan, baina surtako hauspean lehen-go txingarra gori zuela, bizitza berri bati ekin behar.

Ondarroan bizimodua antolatu, ogibidea aurkitu eta familia sortu. Mutrikun aurkitu zuen lana, Arruti Kontserba-lantegiko bulegoan. 40 urte eman ditu lan horretan. Baina aldi berean, Ondarroan bertan ere, bere janari-dendako ardura berak izan du.

1942an ezkondu zen Eako Maria Jesus Erkiaga Aldamiz-ekin, eta sei seme-alabarekin familia ugaria sortu: Jose Augustin, Joan Anton, Alejandro, Beatriz, Maria Jesus eta Jabier.

Ondarroako kultura- eta erlijio-taldeetan sarturik, edota berak sortutako taldeetan, langile aparta gertatuko da. Escuela de Pesca deritzonaren zuzendarien artean izango dugu, Pablo Gulpide, Bilbo-ko gotzainak izendaturik (1956); abeslari eta antzerki-taldeetan bera dugu buru eta bihotz. Ondarroako Kultura Etxeko arduradun urte

luzeetan, 1981ean hasita. Herrian kultura-ekintza askoren eragile dugu.

1984an alargundu zen Augustin. Franco hil ondoren kargu politikoa ere izan zuen: Bizkaiko Batzar Nagusietako ahaldun (1983-1987).

1998ko urriaren 3an gaixotu zen gure Augustin. Harrezkero ezin izan du gehiago idatzi. Gaur egun 85 urte ditu, gorputza makal baina burua argi.(Idatzi hau 1999. Urtekoa da).

Buru eta bihotz euskarari emana berriro

Gerra ostean euskal usaineko guztia galdu nahirik jazarpen izugarria izan zen, kultura-lanen aurka bereziki.

Erlijiosoak eta apaizak izan ziren, euren ardurapean zituzten aldizkarien eta parrokietakako ekintzen bidez diktadurak jositako sarea urratzen eta bide-zidorrak egiten hasi zirenak.

Parrokietako eta erlijiosoen ardurapeko aldizkarietan euskal gaietako lanak eta euskaraz idatzitakoak argitaratzen ziren, alde bate-tik, eta lan literarioak, olerki eta antzerkiak, bestetik. Hain zuzen ere, bide apal hauetan hasi zen Augustin bere luma trebatzen, urteak joan eta urteak etorri, haren kultur eta literatur ekintza ia ezin sinetsizkoa izateraino.

Abiada berri honetan antzerki-lanari eman zion bereziki; 1945ean, Miarritzen, *Itxasora* haren antzerki-lana saritua izan zen; orobat Donostian 1956an Seaska inguruan izeneko lana ere... Bogaboga, Ondarroako parrokiaren aldizkarian (1950-1965) izango dugu lankide, hitz lauz zein bertsoz eta olerkiz...

Gerraren ondorioak urrundu eta ezabatu ahala, Augustinen ekarpen eta argitalpenak gehituz joango dira, ondorengo lerroetan ikusiko dugunez.

Eta laneko erretiroa eman ziotenean, 1980an, kulturari buru eta bihotz emanda biziko da ezinak edo gaixoak baztertu duen arte. Garai horretakoa da haren produkziorik oparoena.

Argitalpenei dagokienez, 80. eta 90. hamarkadak izan dira haren bitzita osoko onenak; ereiteko nahiz uzta biltzeko urte preziatuenak.

Aipagarria da bere bizitzan zehar egunkari eta aldizkarietan burutu duen kazetari-lana. Baina hemen irratian egindako lana azpimarratu nahi genuke batez ere: urte luzeetan astero hitz egin izan du Arrate Irratian. Eta egunero Bilbo Herri Irratia-n.

Idazle oparoa

Haren idazlanei begirada arin bat egitea aski da zein idazle oparoa den ohartzeko. Oparotasuna dugu, bada, Augustinen ezaugarrietariko bat: bai liburu eta artikuluen aldetik, bai gai eta literatura-moten aldetik, eta baita lanen hartzaileen aldetik ere –haurrentzako lanak, helduentzakoak... guztietarik idatzi du–. Haren gaiak askotarikoak izan arren, bere-bereak diren guneak ditu; luma eroso eta jasez darabilen guneak. Hauek dira batez ere: itsasoko gaiak, herri-izaera eta herri- jakintza, hizkuntza..., eta baita abertzaletasuna ere (Jaungoikoa eta Lagi zaarra). Santi Onaindia eta Augustin adiskide minak ez eze, Euskal Herriak eman dituen idazlerik oparoenetarikoak ditugu. Behin baino sarriago adarra jo izan die, biak aurrean zirela, nork liburu gehiago argitaratu, nork nori aurre hartuko elkarren lehian ari zirela esanez.

Hona hemen argitaratu dituenak hiru ataletan sailkaturik: –Liburuak: Augustinek 50 liburu inguru argitaratu ditu genero ezberdinetakoak: historia, biografia eta autobiografikoak, herri-jakintzakoak, eleberriak, kontakizunetakoak, antzerkiak... –Aldizkarien sortzaile edota bultzatzaile: Azpimarratzekoak dira batez ere berak sortu edota zuzendutako aldizkariak: Ondarroa (1982-, elebiduna, Ondarroako Kultur Etxeak), Arranondo (1990-, Arranondo Kultur Alkarteak), arrantzale-herriko aldizkari hauetan arrantzaleak eta itsasoa dira nagusi, herriko bizia eta izaera. Hemen herriko jakinduria eta ohiturak agertzen dizkigu batez ere Augustinek. Euskerazaintza aldizkariaren zuzendari ere izan da urte batzuetan. –Aldizkarietan partaide: Augustinek Euskal Herriko aldizkari askotan esku hartu izan du; batzuetan bestetan baino gehiago, laguntzaile fin eta saiatua izanez. On deritzogu, une honetan, egunkari eta aldizkarien izenak aipatzeari. 32 inguru dira: Agur, Antzerti, Arantzazu, Argia, Arranondo, Boga boga, Deia (Egunk.), El Diario Vasco, Egan, Eguna (Egunk.), Ekin, Eskualduna, Euzkadi (Egunk.), Euzkadi Jel, Euskera, Euzkerazaintza, Euzko-Gogoa, Euzko, Goiz-Argi, Gudari, Jaungoiko zale, Karmel,

Olerti, Ondarroa, Príncipe de Viana, Redención, Saski-Naski, T.U. (Trabajo y Unión), Zer, Zeruko Argia...

Azken hogei urteotan, Karmel, Zer, Euskerazaintza aipatu behar ditugu batez ere, esku-hartze oso garrantzitsua izan duelako. Karmelen, esaterako, 1970etik hona 45 artikulua idatzi ditu, hau da, 270 orrialde.

Augustinek argitaratu duen guztia kontuan harturik, 15.000 orrialde inguru izango dira.

Bere bizitzan zehar, gerra aurrean batez ere, hainbat izenorde erabili izan ditu. Alde batetik, ohitura zelako; eta bestetik, egoera politikoak hala eskatzen zuelako: «Amesti», «Arteta», «Gurutz», «Kuntunxu de Artibai», «Ibai-ondo», «Ondarzubai», «Zubegi», «Itxasertz»...

Eleberri eta kontakizunak

Augustinek kontatzaile-estiloa asko zaindu du. Kontakizun laburrak eta eleberriak idatzi ditu. Gehienetan gai nagusia itsasoa izan ohi da, Bizkaiko bizitza eta batez ere Ondarroakoa.

Hizkuntza erraza darabil, atsegina eta isuri onekoa; bizkaiera landua eta era berean herrikoa eta kresal-usaina dariona. Augustin, Txomin Agirrerren antzera, Ondarroako itsas-ohituren kontalari aparta da.

1965. urteaz gero, hamar bat eleberri idatzi ditu; azkenekoa 1991n. 1978tik 1986ra artean ekin zion gogotsuen literatura-mota honi. Eleberri hauetariko gehienak han eta hemen eraturako lehiaketetan sarituak izan ziren; esaterako, Pinuetako madalenak (1965), Bale denporak (1978), Anton Guzurretxe (1979), Lainoak Mundakan (1980), Ira usaiña (1981), Mon-daka (1981)... Geroago ere idatzi zituen eleberriak: Bizitzako urratsak (1981), Garratz eta gordin (1985), Zaldupeko txikiena (1991)... Gogoan izatekoa da Itxastarrak (1985) eleberria ere, Augustinek idatzi duen onenatarikoa; arrantzale-bizitza bertan bertatik, bizi-bizi eta bere izaera benetako eta gordinean kontatzen duena.

Eleberri hauetaz gain, kontakizun laburrak idatzi ditu; hauetariko asko ere, hainbat lehiaketatan sarituak; lehenengo urteetakoak

ditugu hauek: Gorri eta txingar (1964), Amonatxo zarrak eta itxas txakurrak (1964), Gogorra gertatu da zuen errian (1964), Euri ta txingar (1971)...; geroagokoak, berriz, beste hauek: Esan eta esango (1979), Peru eta Mari gureak (1985)...

Historia eta herri jakintza

Augustin, kontalari handiak, hainbat herriren deskripzio historikoa ere egin digu, bereziki Lea-Artibaiko herriena. Material ugari bildu du herrien historiaz, itsasoko bizitzaz, baserrikoaz eta abar.

Hainbat herriz burutu dituen bere 13 liburu monografikoetan, artxiboetan bildutako argibide historiko ugari eskaintzen dizkigu, argazkiz ongi jantziak. 80ko hamarkadan ekin zion lan honi; kargu politikoetan zen garai horretan: Ondarroan zinegotzi, Bizkaiko Batzar Nagusietako ahaldun...

Augustinek zerbitzu ederra egin dio Lea-Artibai eskualdeari bere obra hauekin: Ondarroa baserri giroan (1985); Berriatua (1986); Ipazter (1987); Amoroto eta Gizaburuaga (1988); Mendeja (1988); Etxebarria (1989); Ea, Natxitua, Bedarona (1989), Aulesti (1990); Ondarroa ikusgarri -Admirable Ondarroa (1990); Markina-Xemein (1991); Munitibar. Arbatzegi-Gerrikaitz (1992); Ondarroa, kondaira 1990 arte (1993). Mutrikuri buruz ere idatzi du liburu bat, Motrico (1969); baina hau ez ohi duen bezala euskaraz, gartzelaniaz baizik.

Kontakizun historiko hauen osagarri dira beste lan orokorrago hauek: Gure inguruak (1982), Bizkaiko bidetan (1984); Gerrateko kontuak (1982) eta Makilen egunak - Guda baten kerizpe eta autsetan (1983), lan historiko-autobiografikoak hauek; eta azkenez, lan biografiko bat: Balentin Berriotxo deuna (1988).

Aipagarriak dira Augustinen beste idazlan eta liburu batzuk ere; herri-ohiturak eta bizitza, herri-jakintza aztertzen dira hauetan, batez ere bere jaioterrikoa, arrantzaleen girokoa.

Horrelakoak dira Kardala (1976) eta Boga ta zixe (1977), biak euskaraz eta gartzelaniaz idatziak; eta euskara hutsezko hauek: Treineru estropadak (1987); Ondarru, kantu, otoi, orru (1984); Itxas aize (1989)... Gai honekin loturik, herrian hain onartuak diren beste argitalpen batzuk ezin ahaztu: 1992. urteaz gero urtero argitaratuta-

ko Zeregiñak (Euskal Agenda), herrietako datu kontaezinen iturri dena, euskal literaturazko eta kulturazko puska gozoak labur eta xalotasunez eskaintzen dizkiguna...

Lehenago, beste agenda-mota batzuk eskaini ohi zizkigun, esaterako, Egutegia 1976. Ondarroa, multikopiaz aterata dagoena...

Olerki eta bertso gintzan

Ezagun zaigun kontatzaile-lan handiaren eta entzute handia eman dion eta berehala ikusiko dugun antzerki-lanen ondoren, gutxi ezagutzen dute Augustinen literaturako beste aldetxo bat: olerkariarena. Bertsozko adierazpidea ongi datorkio Augustini bere olerkiak ontzeko. Bertsoa eta esaldi errimadunak maite-maite ditu.

Horregatik, bere eleberrietan errimadun elkarrizketak sarri erabiltzen ditu. Haren olerki batzuk sarituak ere izan dira: Koroiko pitxiak, Urbasatik kantuz (1966), Naparroako bideetan (1968)...

Lehenengo Boga-boga aldizkarian hasi zen (1957-1965), eta gero, olerkirik gehienak, hogeita hamar bat, Olerki aldizkarian argitaratu zituen, 1966-1967 eta 1981-1984 urteetan. Baina Agur, Ondarroa, Karmel, Redención... aldizkarietan ere argitaratu zituen. 60 bat olerki konta daitezke guztira aldizkari ezberdinetan argitaratuak.

Olerki banakak bere liburuetariko batzuetan ere tartekatu izan ditu, bereziki gerrateari buruz idatzitako bere idazki autobiografikoan: Makilen egunak (1983).

Hala ere hainbat olerki gelditzen dira oraindik argitaratu gabe, ondorengo urteetan Karmel aldizkarian agertuko direlarik. Esaterako, hamabi bat olerkiko sorta Bat-batekoak izenez, 1980. urtean Lauaxeta olerki-sariketara bialdua, edota beste hamabi olerkiko sorta, Egunkari illunetik izenekoa, askoz ere lehenagokoa eta parte bat

Makilen egunak liburuan argitaraturik dagoena. Sail hau honela hasten da: Illunpean Ametsa otoitza da Ta otoitza bakea. Gerratean Ametsa esperantza da. Baiña esperantza ez da bakea.

Gerrateko ibilerak ditu gogoan. Garai iluna. Zapalduen itxaropen mehea. Horregatik dio bigarren olerkian:

Min eta kezketan
Igaro dot bizi erdi;
Ezin dot etsi
Bake ametsetan.
Nire kantua
ez da negarra:
gizonak bereak ditu
arra
ta giarra.
Nire kantua,
Bada, ordea,
Esperantza batzuen ustea
Edo, askotan,
Naigabeetan eritzea.
Poesi tristea!
Gizona menderatzea,
Gastearen amets iltzea,
Eskubidei topo ipintea,
Biotz baten taupadak
Neurtu erazitea...

Itzultzaile

Halako langile fin eta idazle oparoagan ezin falta itzulpenak. Sail honetako lanen artean, batzuk historiko eta politikoak dira eta beste batzuk literaturazkoak: Bizkaiko Batzar Nagusiak (1986), Euskalerriko historiaren sarrera M.A. Larrea eta R. Miezarena (1987), Gernikako Batzar etxea K. Etxegarairena (1987), Mixiolari gogoragarriak Victor San Miguelena (1980), San Juan de Gaztelugatxe Delmasena... Lan literarioen itzulpenak ere egin izan ditu, esaterako, Lugoko ipuin errikoiak (1986), galegotik euskaratuak.

Alabaina beste era bateko itzulpenak ere egin izan ditu: 1981-1985 urteetan, Ondarroako udaleko aktak itzuli zituen, eta urte gehiagotan Eako udaleko aktak eta abar. Azkenez, Sasaki-Naski aldizkarian idazlan askoren itzulpenak egin izan ditu.

Hizkuntzalaritza

Hizkuntza-arloan ere saiatu da Augustin berak ahal duentxo eta hain ongi menderatzen duena euskal kulturari eskaintzen. Lexikoa izan da, eta batez ere itsasoko lexikoa, gauza guztien gainetik landu duena.

Lexikoarekin batera, esapideak, esamoldeak, arrantzaleen artean hitz egiterakoan erabili ohi diren irudi eta metafora arruntak. Altxor horren parterik hoberena, agian, Itxas-aize izeneko liburutxoan bildurik egon daiteke. Baina oraindik argitaratu gabeko hainbat bitxi preziatu ere izan behar du, esaterako: Azkueren hiztegia ez datozen hitzak; Txomin Agirreren Kresala eleberriko hainbat pasarte, irudi, hitz eta abar hobeki ulertzeko azalpen literario eta etnografikoak... Era guztietako lanak ugari argitara eman baditu ere, harrobi hau guztiz ustiatu gabe dago oraindik!!

Augustini osperik handiena eman dion literatur mota antzerki-gintza izan da. Lan horretan sari ugari eskuratu ditu hainbat lekutan eraturako lehiaketetan. Ekintza honek haren bizitza osoa hartzen du. Lehenengo antzerki-lana 21 urte baino ez zituela idatzi zuen, eta Euzkadi egunkarian argitaratu zen. Azkenengoa, berriz, 1992an argitaratu zuen Egan aldizkarian. Augustin Euskal Herriko antzerkigile handietarikoak dugu. Garai horretako antzerkigileen artean, hiru izen ospetsu aipatzen dira gorengo mailan: Piarres Lartzabal Iparraldean, Antonio M. Labayen Gipuzkoan eta Augustin Zubikarai Bizkaian.

Augustinek 50 bat antzerki-lan idatzi ditu, hainbat estilo eta gai jorratzen dituela eta era askotako jasotzaileentzat idazten duela: haurrentzat, gazteentzat eta helduentzat idazten du. Haren antzerki-lanetan, adin guztietakoek eta herriko giza maila guztietakoek esku hartzen dute...

Antzerkian bere dohain literarioak agerian jartzeko abagunea izan du: kontatzaile eta hiztun ona, berbalduna, atsegina... ironia eta umorea erabiltzen maisua; hizkuntza landua eta era berean herri-herrikoa, ikusle jendeagandik hurbilekoa.

Kritikariek pertsonaiak eszenan ongi kokatzeko erraztasuna aitortzen diote eta haien mugimendu eta jokaera berez-berezkoa. Elka-

rrizketak biziak eta hari-harira ekarriak dira. Jokalari Augustin berbera dela dirudi; hain jator agerrarazten ditu pertsonaiak eszenan!

Antzerkigile

Antzerkigintzan hiru aro bereiziko genituzke haren bizitzan:

1. Gerra aurrea eta ondoren datozen urteak. Antzerki-lanak idazten hasi zeneko urteak dira. 19 urte baino ez zituen eta gartsu ekin zion antzerkigintzari; lehenengo lana, Aberrijagaz bizi (1933an antzeztu zen lehen aldiz Mungian); honen ondoren beste batzuk etorriko dira: Illobearen indarra (1934an antzeztu zen lehen aldiz Ondarroan), Itxas lapurrak (1935); Lauaxetak argitaratu zizkion hirurak Euzkadi-n; eta aro honetako laugarrena Itxas ertzeko itsu mutilla (1935) izan zen. Gerra ostean ez zuen etsi, eta 1949an, haren antzerki-lan bat, Itxasora izenekoa saritua izan zen Miarritzen.

2. 1950. urte inguruan, gauzak aldatuz doaz, baina apurka-apurka. Kultura gaietan gerra ostean jarri zuten hesia lasaituz ote zihoan zirudien. Hainbesteko debekurik ez zela-eta, idazteko irrikaz zen Augustin antzerkiaren uretan murgildu zen gogo biziz. Antzerki-lanak idatzi eta aurkezteari eman zion.

Herriarentzat garrantzi handikoak izan ziren batez ere 1957tik 1967ra arteko urteak. Urte horietan ez zuen idatzi soilik egin, baita han eta hemen bere lanak agertu ere. Antzerkigintzan urte horietan gailurra jo zuela esan dezakegu.

Antzerki-lehiaketetara lanak aurkeztuz, sari ugari lortu zituen eta aldizkariren bat edo beste, noizbehinka, menturatu zen haren zenbait lan argitaratzen. 1956an, Seaska inguruan saritu zioten Donostian; Iru alaba 1963an; Gizon on eta andre erre 1967an; Bizi garratza 1967an; Lurrunpean 1968an; Errekonduan 1969an; era berean, Mendu zarrak 1969an.

Bizi garratza argitaratu zenean X. Letek honela zioen: Teatro egitura aldetik eta gaurko gizonaren problematikaren planteatze aldetik oso interesgarria. Bertan, gertakizunak eta ambienteak, anekdotak alegia, inportantzia galtzen du, eta pertsonajeek beren errealitate

egunerokoa superatuaz, gaindituaz, abstrakzioaren kondizioraiño heltzen dira.

Eztute, ordea, problematika konkretoa baztertzen, gaurko gizonak dauzkan zenbait problema sakonki erabiltzen dituztelako. Pertsonaje hoiak, Zubikaraiak gaurko gizonen munduan ikusten dituen indar elkar-contrako eta kondizionagarriak errepresentatzen dituzte.

Baina bada garai honetan azpimarratu nahi genukeen zertzelada bat: Augustinek plazan agertzen zituen bere obrak, antzerki-taldean zuzendari bihurturik. Eta horrek meritu handiagoa zuen oraindik, orduko ingurumari sozio-politiko eta kulturala kontuan hartzen badugu.

Augustin Kresala taldearen zuzendari eta eragilea izan zen. Handia izan behar zuen haren ahaleginak, herriko 70 pertsona inguruko taldea eratzeko. Haiekin joan ohi zen bere obrak antzetzera, ez Bilbo, Gasteiz eta Donostiara soilik, baita Euskal Herriko beste toki askotara ere. Garai zail haietan, zentsuraren oztopoa gainditu eta baimenak lortu beharra izan zuen.

Horretarako, antzerki-lana gaztelaniara itzulirik bidali behar zuen; itzulpen hauek oraindik bere artxiboan gordetzen ditu. Batzuetan obra erlijiosoak zirenez gero, esaterako, Seaska inguruan edo Jaunaren bidetan, errazago zen emanaldietako baimena lortzea. Gehien antzeztu diren eta arrakastarik handiena lortu duten lanen artean, hauek aipatuko genituzke: Kresaletan, Mariñelak, Jaunaren bidetan eta Seaska inguruan.

Seaska inguruan 1957an antzeztu zen Ondarroan, agintari zibilen baimenak oso nekez lortu ondoren.

Ondoren Eibar, Elgoibar, Lekeitio, Markina eta Bilbon ematea ere lortu zen. Jaunaren bideetan 1958ko Aste Santuan eman zen Ondarroan; eta geroago, Euskaltzaindiaren laguntzaz, Gasteizen Raimundo Olabideri egin zitzaion omenaldian. Bilbo, Donostia, Markina, Lekeitio, Eibar, Elgoibar, Urretxu, Arrasate, Deba, Soraluze eta Ermuan ere eman zen. Kresaletan Txomin Agirrerren omenez idatzia da; gaia, osorik ez bada ere, gehien bat harengandik jasotzen duela-rik.

Ondarroan hasi zen ematen 1961ean, eta gerora, Euskal Herriko toki askotan. 1963an Iru alaba lanaren estreinaldia izan zen Errenterian.

Mariñelak lana 1964ko lore-jokoetan eman zen, Txomin Agirre-ren jaiotzako mendeurrenean: garai hartako egunkarietan biziki eta aho batez goratu zuten. Euskal antzerkiaren maisu handietariko batak, A.M. Labayenek, urte batzuk geroago idatziko zuen Agur aldi-zkarian Augustin euskal antzerkiaren autorerik ospetsuena zela.

1965ean Zurrurutun lana eman zen. 1964an idatzia zen eta hiru antzerki-lan txikiz osatua: Atunetan, Santa Clara egunian eta Bost iruko. Mañarian Atxuriko Milagrua antzeztu zen 1965ean; Lurrunpean Tolosan 1967an.

Ondorengo urteetan giroa asko aldatu zen-eta, Augustinek utzi egin zion bere obrak antzezlekuan agertzeari; izan ere, hori lan gogorregia zen; bere ondoan antzerki-talde handi bat izatea geroago eta zailago zen. Kresaletan 1992an antzeztu zen azkenekoz, Ondarroako Udalak Augustini egindako omenaldiaren barruan.

3. 1970 eta 1980ko urteetan antzerki-lanak idatziz eta hainbat lehiaketatan sariak irabaziz jarraitu zuen, esaterako, Mendi ta itxaso (1983), Eskola maixua (1984), Arteako itsua (1987)...

Hamar bat antzerki-lan idatzi zituen ume eta gazteentzat; baina beren beregi hirugarren adinekoentzat ere idatzi zuen lan bat: Zimurzimelak lan dramatikoa.

Beste lan dramatiko eta historiko batzuk ere idatzi zituen, esaterako, gorago aipatutako Arteako itsua, edo Loiolako semea, Gernika aritz aurrean...

Zerrenda oraindik asko luza genezake, baina nahiko izango da ondorengo hauek aipatzea: Aingiri kumak (1968), Ni naz kapitan pilotu (1964), Kirritirrika, Saliña Saliña, Gorri ta zuri, Uraindietan, Atako bandan, Don Peru, Ijitoak eta ni, Gure ikurra, Gurea, eta abar, eta abar.

Gogora dezagun, gainera, Eskudero musikariak egindako Gernika euskal operako hitzak Augustinenak direla.

Argi dagoenez, Augustinen ekarpena benetan handia izan da, X. Letek hitz hauek esateraino: «Gutxi dira, Euskal Herrian, berak eskaini duen haina eskaini duenik».

Euskal antzerkiaren arloan izan duen zerikusia kontuan izanik, hainbeste omenaldiren artean, uste dugu hari eskain dakioken omenaldirik onena liburu bakar batean haren antzerki-lan guztien argitalpen eder bat egitea litzatekeela.

Piarres Duny-Petré¹

P. ZABALETA

ALEMANIARREN KONTRA BAINO, NAZIEN KONTRA ARITU GINTUZUN

–Nire ikasketak ez nituen egin polizia bilakatzeko –dio Piarres Duny-Petré, halabeharrak polizia izatera eraman zuela adierazteko. Bere asmoa irakasle izatea baitzen, filosofo alegia.

Baina Bigarren Mundu Gerratea sartu zen asmoen eta gogoen artean, eta Petain Marexalaren alde ibili zirenen kontra hasi behar izan zuen lanean, erresistentzian kapitain izan ondoren.

Piarres Adrien Duny-Petré, 1914ko apirilaren 3an, Lehen Mundu Gerratea sortu bezperan, jaio zen Donibane Garazin, eta hantxe bizi da gaur ere erretiro ederrean.²

Mugazaina zuen aita, eta horregatik mugako herrietan batera eta bestera ibilia da Piarres Duny-Petré, eta hala Ezterenzubin frantsesa irakasteko euskaraz ziharduen errienta izan zuen.

Lehen ikasketak herriko eskolan egin zituen, eta bigarren mailakoak Baionako Lizeoan, barnetegian, batxileratoa ateraz. Gurasoak, bitartean, Afrika beltzean ziren, aitaren lanbidearen kariatz, mugazaina baitzen esan bezala.

Filosofiako lizentzia erdietsi zuen Marseillako Unibertsitatean, eta jarraian Tolosako Unibertsitatean Ikasketa hispaniarretako goi titulua.

[1] EGATS-13 (1996-03-15)

[2] Artikulu hau 1996. urtean eman zen argitara, beraz, Piarres hil baino (2005) askoz lehenago.

1939an gerrara joan behar du. 1940ko ekainaren 12an, ordea, (ondo gogoan dauka berak) preso hartzen dute alemanek, eta bost aldiz ihes egin zuen Alemanian kontzentrazio-zelaitik, baina bost aldiz harrapatu zuten berriro. Seigarrenean, ordea, 1942an, Nafarroa Behereraino iritsi zen. 1942tik eta 1945a artean, Alpeetako mendietan dihardu “sasi-guduan”, berak dioenez, kapitain gisan, erresistentzian sarturik.

–Lehenik, Gora Petain! hots egiten zuten, eta gerra bukatzean Vive De Gaulle! –hala jokatu zutenak bahitzea izango zuen ondoren egiteko.

Gerra amaitu zelarik, administrazio frantsesean sartu zen, polizia bezala alegia, kolaborazionistak atzemateko. Gerora Clermont-Ferrand (zortzi urtez isilpeko polizian Vichyren alde ibili zirenen kontra, hain zuzen), Marseilla, Amiens, Akize, Perigueux eta Pabe izan zituen destinu bere lanbide horretan.

1957an hasten da euskaraz idazten –urte berean izendatzen du Urgazle Euskaltzaindiak, Donibane Garazi bere jaioterriko euskarari buruz eginiko ikerketen ordainetan– Pariseko euskaldunek duten ELGAR hilabetekarian:

–Etsenplu eman beharrez hasi nintzen euskaraz idazten –aitortzen du berak.

Poesia idatzi du batik bat euskaraz, eta artikulua frantsesez eta euskaraz eskura zituen aldizkari eta astekarietan. Bere izenaz aparte, “Piarres”, “Piarres Heguitoa”, “Heguitoa”, “jondoni Petri” edo “Garaziko Manex” erabiltzen ditu ezizen bezala bere lanak izenpetzeko.

1960an “Basayauna, le seigneur sauvage” frantsesez idatzi zuen lanagatik Baionako “Prix littéraire du musée basque” saria jasotzen du. Baditu beste hainbat sari ere.

René Lafon Bordeleko irakasle eta euskaltzalearen laguntzaile gertatu zen Bordelen, Donibane Garaziko eta inguruetako euskarari zegokionean, eta hark bultzaturik idatzi zituen hainbat artikulua bere jaioterriko gauzei buruz. Eta Piarres Duny-Petrék mitologia gustukoago bazuen ere (gai hau behin baino gehiagotan erabili du, adibidez: *Trois textes folkloriques de Basse Navarre orientale*, *Formulettes enfantines*, *renaines traditionnelles et proverbes basques*, *Re-*

cherches sur les couplets perdus des vieilles chansons populaires basques edo Notes sur le parler populaire bas que de Basse Navarre orientale, Lafonek linguistikara bultzatu nahi izan zuen, bere informatzaile bihurtuz.

–Polizia lana gustoko ez nuenez, idatzi egiten nuen ordainez –aitortu zidan lanoki, lotura bat behar zuen noski etxearekiko.

Folklore, etnografia, hizkuntzalaritza, poesia, kontakizunak: denetik idatzi du Piarres Duny-Petré, bai aldizkari espezializatuetan bai astekari eta hilabetekarietan. Hala aurki daitezke bere artikulua eta lanak eta poesiak aipaturiko Pariseko Elgar aldizkarian bezala, Eusko Folklore (ikerketa etnografikoak), Herria (poesiak eta artikulua), Gure Herria (Garaziko antzinako ixtorioak, poesiak eta artikuluafrantsesez), Gure Almanaka (artikulua eta olerkiak), Pan Pin, Enbata (artikulua), Principe de Viana (Garaziko berriak eta olerkiak), Lagunt eta Maita (Pabeko euskaldunen hilabetekaria, artikulua eta olerkiak), Boletín de Amigos del País (ikerketak) eta Maiatz (artikulua karlisten gerretaz eta poesiak) aldizkari edo astekarietan.

Orobat, parte hartu du Ikerketa Pirinearretako nazioarteko Bazarretan Paben, Lourdesen eta Gironan, bere lanak batzarre horietara eramanez.

Eskulana du atsegin (“nire aurretikoak ofizialeak ziren”, dio berak), eta luma erabat utzi gabe segitzen du azken Gerra Handian gertatuak jasoz, orduan gertatua gaur askori gehiegi interesatu ez arren.

Piarres Hegitza: biografia eta bizitza

JEAN-LOUIS DAVANT
JEAN HARITSCHELHAR

PIERRE DUNY PÉTRÉ (1914-2005)

Biografia

Donibane Garazin jaio zen 1914ko apirilaren 3an. Aita, aduana-ko guarda Garaziko Lekunberrin, ama Donibaneko sarraillari familia batekoa, Espainako karrikan: XVIII. mendeko etxe horretan jaio zen gure Pierre.

Filosofiako ikasketak eginik, estoikoen pentsakera ikertuz bereziki, munduko bigarren gerlara joan behar izan zuen. Frantziako iparrean, Somme baiko guduka handian presoner hartu zuen lurreko aleman armadak, eta beraz Alemaniara eraman. Handik ihes egitera saiatu zen bost bider, debaldetan, baita seigarrenean aske joitea erdietsi zuen, 1942ko ekainean. Gertakizun horien berri xeheak ematen ditu publikatu gabe dagoen liburu autobiografiko txiki batean, frantsesez: *Quelques Basques dans la tourmente*, 1939-1945.

Gurasoak Congo-Brazzavillen zituen: han aita Estatuko funtzionariaren zerrendatik kendu zuen Vichy-ko gobernuak, erresistentziaren aldekoa izateagatik.

Franziako hegoaldea ez baitzen oraino alemanez okupatua (1942ko azaroaren 11an hartuko zuten), hara pasa zen Pierre eta Marseillan «Armée secrète» delako armadan isilean sartu. Eki-hegoaldeko atalaren buru zen Jean Pétré, Pierreren osaba, eta horren beso eskuina izan zen Pierre gaztea. Gestapo sonatuak osaba atxilotu zuen eta Buchenwald-eko kontzentrazio-esparrura bidali. Pierre aurrera

ekin zuen makian, sekulako dominak irabaziz, nahiz ez zen hori haren helburua.

Gerlatik landa sartu zen komisario kontu Frantziako inteligentzia zerbitzu bat den DST delakoan. Hurbildik ikustatu zuen «Exodus 47» judu iheslarien itsasontziaren afera. Baina metodo batzuk ez ditu onartzen erresistentziako espiritu askatzailea saldurik dakus, bereziki agintarien artean daudelarik Vichy-tiar kolaboratzaileak eta azken orduko «erresistenteak», gainera Franco bere tronuan dagoelarik hegoaldeko erresuman. Beraz polizia arruntera pasatzen da, komisario karrera betez Frantzia behere horretako hiri ezberdinetan.

1961eko apirilean Aljerian aginteaz jabetu zelarik frantses jeneral talde bat, gobernu legitimoaren alde agertu zen Pierre, eta bere leialtasunaz eskertu zuen de Gaulle presidenteak. Aldi bat gehiago agerian daude hor gure garaztarraren sentimendu demokratiko, errepublikazaleak.

Euskaldun euskaltzalea izanez, bururaino eremanen ditu. Enbatiarra izanen da hastetik. Bere ideiak agertuko ditu bere artikulu eta beste idazkietan, baita ekintzetan. 1972an parte hartuko du Maulleko Aberri Egunean, nahiz hau debekatua duen Paueko Prefetak. Bi egunen buruan erretiroa du. Halere Pariseko barne arazoetako ministeriora deitzen du Polizia nazionaleko Zuzendari orokorrak, eta dosierean egonen zaio gaitzespen ofizial bat ematen dio, karrikako ibilaldi «separatista» batean agertzeagatik. Abertzale atipikoa agertzen zaigu horretan ere Pierre Duny-Pétré: Eugene Goyheneche historialari zenaren hitzetan, barne arazoetako ministroak sinaturik, abertzale ziurtagiria duen bakarra, edo arras bakarretakoa !

Bere ideiak frantsesezko idazkietan agertu ditu segurki. Haatik ez da horretan mugatu. Euskaraz ere idatzi du, franko nasaiki, euskal aldizkari eta kazetetan sakabanaturik dauden artikuluetan, hala nola Elgar, Eusko Gogoa, Herria, Gure Herria, Principe de Viana, Anuario de Eusko Folkloren...

Ideiez haratago ere bazoan bere ipuin eta kontakizunetan, ohitura zaharrak, leiendak, mitoak eta historia bera ere ikertuz. Harenak dira bereziki Basajaunaren istorioa, Garaziko hiri nagusian, Manexen

marrakak, Garaziko solasak... Baxenabarreko haurren ipuin, joko eta erran zaharrak bildu zituen «Xirula mirula» liburuan.

Azpimarratzekoa du gainera olerkian zein sotilki zerabilen, euskaraz, Villon bezalako frantses poeta zaharren balada, bertset bakoitza «igortze» polit batez burutua errepikan.

Ezkondua, aita familiakoa, Donibane Garaziko hilarrian dago, etxekoan artean, Pierre Duny-Pétré, nafar euskaldun, euskaltzale suharra. Goian dagoela, bake handian. Gure doluminik zintzoenak eta atxikimendu gartsua familiari.

Jean-Louis Davant

PIERRE DUNY PÉTRÉ (1914-2005)

Bizitza

Zinez garaztarra zen Pierre Duny-Pétré, garaztarra errotik, aita Lekunberrikoa, ama Donibane berekoa. Sortu zen 1914eko apirilaren 3an Espainiako karrikako etxe eder batean, XVIII. mendekoa hain zuzen, giltza egile baten etxea, nafar itxurakoa, bere baratzeñoa gibelean. Aita guarda izanez, Aldudeko, Baigorriko, Urdoz auzoko eta Donibane Garaziko eskola publikoan egin zituen lehenbiziko estudioak eta gero Baionako lizeoan, hasi zituelarik filosofiako ikasketak bigarren gerla aintzin. Ezagutu du, beraz, bi gerlen arteko Donibane Garazi herri euskalduna, bere asteleheneko merkatuarekin, han biltzen baitziren Garaziko herri guzietako laborariak eta ere Baigorriko eta Iholdiko kantonamenduetarik heldu zirenak. Ardi, marro, behi, zaldi, asto, gizonen sal-erospenak, emazteak jiten zirela ere etxeko mozkinen saltzeko, barazki, arroltze, oilo, oilasko, hitz batez poallera guzia.

Hogeita bost urte zituen Pierre Duny-Pétré-k hasi zelarik bigarren gerla, jadanik senditu zuela bere bihotzean Espainiako guduka, euskaldunen zorte tristea, bilduak zirelarik Donibane Garaziko gaztelu zaharrean erbestean ziren euskaldun haurrak Lafitte apezari eta orduko Donibaneko alkateari Haranburu jaunari esker. 1940.ean, *Somme* ibaiaren ondoan Alemanek preso hartu zuten, baina hor agertzen da Pierre Duny-Pétré-ren jeinua, bost aldiz eskapatuko dela, seigarren aldian 1942.ean askatzen dela osoki, Marseillara etorritz bere osaba Jean Pétré-ren ondora. Jaun hau da Frantzia Hego Ekialdeko erresistentziaren buru eta berehala jarraikitzen zaio osabari, gerla segituz Alemanen kontra sasigudari gisa.

1944.ean Frantzia libratzen delarik sartzen da polizian, lehenik *DST* deritzan adarrean eta gero izendatzen dute komisario departamenduetako hiri nagusietan egiten duela bere lana, azkenik Pauen ukanen duela bere lanpostua. Anartean ezkondu da Jeanne Idieder Iholdi Haranburuko alaba errientsarekin, sema bat Ellande ukanen dutela. Polizia lana eta abertzaletasuna ezkonduarik daude Pierre Duny-Pétré-ren baitan. Alde batetik bizitzeko duen ofizioa eta bertze aldetik bihotzean barna sartua zaion sendimendu sakona. *Enbata* mugimendutik hurbil dago eta astekari horretan idazten du izenorde batzuen pean izan dituen Garaziko Manex eta bere gardentasunean

Jon Donipétry. Mauleko aberri egunean, 1972an agertzen da jendeen artean, zenbait egunen buruan erretretara doala. Polizia batek han ikusirik salatzen du eta deitua da Parisera Poliziako nagusi haundiaren aitzinera.

Abertzale izan baino lehen euskaltzale da Pierre Duny-Pétré. Harremanetan sartzen da René Lafon Bordeleko Unibertsitateko euskal katedradunarekin, hasiz etnologiako ikerketak, Basa Jaunari buruz eta gero, ikusirik zer beherakada daukan euskarak Garazin eta Iparraldean, biltzen ditu, haur kantuek, eskolako jostetak, erran zaharrak, horiek guztiak berak entzunak Alduden han bizi zelarik edo Donibane Garazin, bilduz ere bere familian, bai eta ere bere andrearen familian. Ikus horretarako *Gure Herria* aldizkaria, *Anuario de Eusko Folklore* eta, azkenik, *Xirula mirula*, deitzen den liburu batean agertuko da luzaz egin duen ikerkuntza. Euskaltzain urgazle izendatua izana da 1963an bereziki bere olerkari emaitzarengatik. Olerkaria baitzen Pierre Duny-Pétré, idazten zituen olerkiak agertu direla *Gure Herrian*, *Elgar-en*, *Herrian*, *Eusko gogoan*.

Maite zuen bereziki balada deritzan frantses erdi aroko olerki mota Guillaume de Machaut edo François Villon-ek erabili zutena. Baladak hiruzpalau estrofa baditu hamar neurtitzekoak, neurtiz bakoitza hamar silabadura, errimak gurutzatzen direla (a b a b a b a b a b) eta azkenik «igortze» deritzan sei neurtitzeko estrofa errima berekin (b a b a b a b). Berrogeita sei neurtitzetan bukaera berak izanen dira (ia, ez) orain irakurriko dudak *Berak erranez* tituluarekilako balada:

1
 Izanik omen pilotaria,
 Erran ta erran ari zen Manez,
 Zer den oraiko «Joko Berria»...
 Hortan, jabetuz, pilota batez,
 Trenkatu nahiz beti kintzia,
 Hutsak eginik aldi guzietz,
 Atxeman zien estakuria:
 Eskietan min, edo bestenez
 Pilota-plaza zakon ttipia!
 Xapelduna zen... berak erranez!

2

Roxali deitu neska gaztia,
Betikotz eder ezin egonez,
Mutzurdina zen bilakatia,
Parisen sehi lehen izanez.
Bana geroztik, zer kondaria
Emaiten zukun dena gezurrez:
Miss izanikan, egunkaria
Zen estalia haren potretetz!
Jinkoak daki nun den egia.
Erregina zen... berak erranez!

3

Kaskoin ergel bat, mihi luzia,
Mintzo zen gerlaz, untsa edanez.
Lehertu zien, hor, etsaia,
Lau gizon hilik ukaldi batez!
Gure Pettiri trufatzailia,
Irrintzinaka hasirik tanpez,
Ikaran zagon kalakaria,
Ahoa nunbait hetsi beharrez,
Beldurrarekin zuri-zuria.
Gerlaria zen... berak erranez!

4

Bere buriaz arras hartia,
Gizon gazte bat, urruntik jinez,
Iduri zukun zela Printzia,
Mintzatuz zaldiz edo langilez,
Aipatuz etxe ta jauregia.
Ezkonduz geroz, espanturik ez...
Borda batian zien tegia,
Ama gaixoa, langilen ordeztu,
Asto maingu bat, bere zaldia.
Haberatsa zen... berak erranez!

Igortze
 Jaun frantximenta, gora Frantzia!
 Dena espantu, oihu eginez.
 Harrotzen duzu jende guzia.
 Paristarrak du sinesten zinez
 Mundian dela, Frantses handia,
 Lehen-lehena... berak erranez!
 Piarres Hegittoa.

Hautatu dudan baladak erakusten du olerki mota egokia dela iraganaren aipatzeko alde batetik eta jorragailu pollita dela denbora berean. Hori izan da Piarres Hegittoa-k erabili duen gai nagusia. Iragana bere oroitzapen xoragarriekin «*Mais où sont les neiges dantan !*» delakoaren oihartzuna, ezeztatzen ari dela, hautetsiek, agintariek ez dutelarik deus egiten euskararen hiltzaile den bizitzeko manera berriaren kontra, gehienetan haren laguntzaile hurbil ez balinbadira esku mutil bilakatzen. Hori zen Pierre Duny-Pétre-ren kezka, hortakotz salatu ditu bere olerkietan, hobeki ulertua izaiteko idazten zuela Garaziko euskalkian. Laurogeita hamaika urte ez ditu osoki bete. Zendu da martxoaren 24an, Martxoaren 26an elizkizunetan galdegin zidan familiak irakur nezan Pierre Duny-Pétre-k idatzi zuen olerki bat. Hautatu nuen *Harrak eta haritza* deitzen dena. Eskaintza da: *Gure herri pollita eta gure euskaldungoa xehatzen dituzteneri ene samurgoarekin* eta azken bertsuak salatzen du gogorki orduko jokamoldea:

Har horiek bezala, gizona da galtzen,
 Geroaz ez delarik zinez axolatzen.
 Itsutuki lanari balinbada lotzen,
 Hautsi, motz eta trenka, makur edo zuzen.
 Zirt hunak, zart harat, dena du xehatzen.
 Hortarik, azkenian, zer zako gertatzen?
 Ontasun ederrenak ditu fundikatzen
 Ta Jainkoak emanak debrurat igortzen.

Halakoa zen Piarres Hegittoa, euskaltzale eta abertzale suharra. Goian bego.

Jean Haritschelbar

Jose Martin Mikelajauregi “Ezkerra”

(Bera 1763 - Irun 1861)

Bidasoako bertsolaria

PATRI URKIZUren edizioa

AURKIBIDEA

*Bi hitz Joxe Martin Mikelajauregi “Ezkerra”ren bizitzaz
(Bera 1763-Irun 1861)*

BILDUMA

1. BIZKAI ETA ARAGOA, GERO CASTILLA
2. EZKERRA ZARRAREN ALGARA GOZOA: JA...JA...JA...
3. KOPLA BITXIAK
4. BERTSO BERRI BATZUEN NOHA NI HASTERA...
5. MILA ZORTZIREUN ETA OGEITA AMALAU URTE
6. JUSTIZIA ETA EGIA. INORK EZ NAI LURREAN
7. KANTA BERRIAK IRUNGO MISIYOARI JARRIAK
“EZKERRA” AIPATZEN DUTENAK
8. XX, LEKAY, MILA ZORTZI EUN ETA OGEI-TA-AMABI
9. Bernard LARRALDE “BORDAXURI” (Hazparne 1771-1853),
EZKERRAREN ZAMARIA
10. Jean Baptiste LARRALDE (1859), JOSE MARI EZKERRAREN
LAUDORIOAK
11. Jose Antonio BENGOETXEA “ARDOX” (Oiartzun 1826-78),
EXKERRA BERATARRA

Bi hitz Joxe Martin Mikelajauregi «Ezkerra»ren
bizitzaz eta obraz
(Bera 1763-Irun 1861)

Ezkerra bezala ezagutuago zen Bidasoako koplariaren bizitzaz askorik ez dakigu, baina aztarna batzuk bederen bilatzen saiatuko gara. Lehenik hona zer dioen garaikide zen Jean Duvoisin kapitainak eta Bibliaren itzultzaileak¹:

Jose Mari Ezkerra d'Irun est l'auteur de cette chanson [5]; cest le plus fameux couplet de la frontière et on peut juger de sa facilité à faire des vers par ce qu'il dit lui-même, qu'il y a dans sa « fabrique de quoi remplir une cathédrale ».

Alegia, irundarra zela, frontera koplariarik famatuena eta izugarrizko erraztasuna zuela bertsoak moldatzeko, eta Ezkerraren hiperbolea erabiliz, katedral bat betetzeko adina eginak zituela. Eskuzkribuko batean ere hauxe topatu nuen idatzirik, *Il a fait imprimer dans son temps une foule d'autres chansons*, hots, bertso-paper piloa kantatu ez ezik argitara eman zituela.

Anton Abbadiak 1858an antolatu Lore-Jokoetan aurkeztu zuen poeman honako zioen berak: *Jose de Vera* « *Ezkerra* »². Beraz, esan dezakegu beste zenbait lekutan ageri den bezala beratarra zitekeela eta Irunen hil zela, bederen heriotza agiriak halaxe baitio³, berarena bada.

[1] Bibliothèque National de France. Paris. BNF, FCB, 169, 233-234.

[2] Patri Urkizu (ed.), *Anton Abbadiaren koplarien guduak. Bertso eta aire zenbaiten bilduma 1851-1897*. T. 3. Eusko Ikaskuntza, Euskaltzaindia, 1997, 134.

[3] www.snae.org.: Santa María del Juncal, en IRUN, 1861, f. 89. Artxiboetan ageri da Martin Jose Miquelajauregui Echagoien bat Irunen jaioa 1784-ko uztailaren 29an, zeina ezkondu baitzen Mª Francisca Aguirre Inchausperekin 1816-ko

Ezquerria Zarraren algara gozoa

J A . . . J A . . . J A I

1

Nere adizaleak
onuz juntatu
Kastillako kontuak
blaitut kontatu
goguan artu
ez naiz bada txit barren
barrenon sartu
baña ez guztatu
an bizi bañan obe
luke urkatu
ja... ja... jai
an bizi bañan obe
luke urkatu.

2

Ramalesko partetik
Villa berdera
ango jende noblia
bisilatsera
izandu gera
eskutik artueta
alojatsera
kolchoi tartera
gure anzak adarrak
dauzkan aldera
ja... ja... jai
gure anzak adarrak
dauzkan aldera.

3

Ramalesko arraya
eta Kastilla
diferentzi aundirik
ezditek milla
toki zirzilla
oyerako neroni
lasto zar billa
umil umilla
an bizi naidubena
ito dedilla
ja... ja... jai
an bizi naidubena
ito dedilla.

4

Ikusiko bazenduke
ango graziya
karajo eta koño
jolas guziya
aizer biziya
gurasuak txikitan
erakusiya
filosofiya
apustu ez takitela
Abe Mariya
ja... ja... jai
apustu ez takitela
Abe Mariya.

5

Ikusiko bazen duke
ango jantziya
gona pedazatuba
kamisa ausiya
lastai dakiya
biatza bezin lori
aren ariya
zorri kabiya
iruritzen zait zaku
gaizki josiya
ja... ja... jai
iruritzen zait zaku
gaizki josiya.

6

Lagunbat ere banuben
berez naparra
erriya ere esango det
gorriti arra
ez mutil txarra
ederki ikasisuben
lotzen guitarra
zirri ta zarra
aldamenetik farrez
Ezkerra zarra
ja... ja... jai
aldamenetik farrez
Ezkerra zarra.

7

Nolako andria eta
alako senarra
berez alper aundiya
gero zabarra
zikinzu zarra
salaren sulotikan
bere biarra
tirrit eta tarrat
ojala lertu baliz
urde zakarra
ja... ja... jai
ojala lertu baliz
urde zakarra.

8

Ango sukalde zoko
kuriosuak
lagatzik aguiari ez
falta aspua
eser lekua
iru edo lau arri
kintalekua
ango zokusuk
ezkondu azkaroztik
garbitsekuak
ja... ja... jai
ezkondu ezkeroztik
garbitsekuak.

IMP. N. ALTUNA.—SAN SEBASTIÁN

abenduaren 15an eta honako alabak izan zituen: Juana Maria (1817-II-22), Josefa Ramona (1819-XI-04), Mª Josefa Agustina (1821-IX-13), Mª Agustina (1824-XI-22), eta Mª Felicia Josefa (1826-X-11).

Jean Baptiste Larralde burutu zituen bertso batzuek haren laudoriotan hil omen zenean. Eta hiltzat ematen du 1858an. Baina egia ote data? Irungo Misioetarako moldatu zituen bertso-paperean Anton Abbadiak idatzitako honako oharra aurkitu dugu: *fait par José Martin Mikael Jauregui, d'Irun, âgé de 95 ans en 1858, et qui vient d'envoyer une pièce de vers au concours d'Urrugne*. Hau da, 1858an 95 urte zituela, beraz, 1763. urtera eraman behar dugu bere jaioturtea, eta Irungo artxibo sakramentalak irakurriz aurkitzen dugu 1861ean hil zela abuztuaren zortzian Martin José Miquelajauregui Echegoyen. Kontutan hartuz gero badela Martin Jose Miquelajauregui bat Irunen jaioa 1784ean ondoriazta dezakegu hau Jose Martínen semea zitekeela, eta beraz, 96 urte zituelarik hil zela gure koplari garaian ospetsua eta gurean ezezaguna. Dudak ditugu. Jose Mari, Jose Martin eta Martin José pertsona bera ote ?

Dena den, pentsa dezakegu, Irunen hil arren beratarra zela jaiotzez, eta Jean Haritschelharrek⁴ lehen karlistadako bertsoak komentatzerakoan dioskun bezala liberala zela eta konstituziozalea. 1823ko gerra egina. Eta Fernando VIIak emandako amnistiaren ondoren Bidasoa iragan zuela, eta kontrabandoan ibili zelarik Baionako kartzela probatu zuela, bertan bere umorea eta moderazioa galdu gabe. Artzaia deitu Jauregi jeneralaren agintepean egin zuen jada zahar xamar zelarik antza lehen karlistada, sarjento izatera iritsi zen, domina eta zauriak ere jaso zituen baina zor zitzaion pagarik ez.

Aztarna gehiagorik ezean hona bada gure bertso bilketa lantxo, eskuizkribu eta bertso-paperean artean. Katedrala betetzen zuten bertso haietatik zazpi soilik salbatzea lortu dugu, bereak, eta beste lau berari eskainiak edota bera aipatzen dutenak. Orotara hamaika. Eta Francisque Michelek⁵ zioenez, satira eta karikatura maite zituen garaiko beste euskaldunen antzera. Irria eta ziria gogo zuten euskaldun haiek. Galtzen ote ari dira gure artean bertute haiek?

[4] Jean Haritschelhar: « Chansons basques de la premier guerre carliste », EUSKAL HERRIA (1789-1850). Actes du colloque international d'Études Basques, Bayonne, 1978, 205-206; F. Michel, aip. lib., 414.

[5] Francisque Michel, *Le Pays Basque...* Fermin Didot, Paris 1857,376.

BILDUMA

I.- BIZKAI ETA ARAGOA, GERO CASTILLA...⁶

1. Bizkai eta Aragoa gero Castilla
Diferentziarikan ez dute mila,
Leku zirzila,
Nere alojatzeko lasto txar bila,
Umil-umila
An bizi nai-duena ito dadila.
2. Ronkale aldetikan Villaverdera,
Ango jende noblien bísitatzera,
Izandu gera.
Eskutiak artu-ta alojatzera,
Kortxoi tartera
Gure ahuntz adarrak dauzkan aldera.
3. Andik Valmasedara, urren buelta,
An mudatu nituen irur buleta,
Onak izan ezta
Lastaira txar batekin, *ai que puñeta!*
Balago erre-ta!
Berriz ez ibiltzeko zorriz bete-ta.
4. Egongo bazindake urte batian,
Bat ikusi etzinduke kilo gerrian,
Zere bizian,
Naiz iduki senarra larrugorrian
Negu erdian
Orra zer andre diren erdal-errian,

[6] *Kanta zaharrak Duvoisin kapitainak bilduak*. BNF, FCB, MS 153. Patri Urkizuk 1984eko martxoaren 23an Pariseko Liburutegi Nazionalen Hondare zelta eta euskaldunaren 153, eskuzkributik kopiatuak. Ikus zenbait aldaera: Francisque Michel, *Le Pays Basque...* 1857, 393. orr. Eta KASTILLA'KO KONTUAK (Eguna, 1937, 92. zkia, 2. or.)

5. Nolako emaztea, alako senarra:
Berez alfer andia eta zakarra,
Zikintsu tzarra,
Salaren zulotikan bere biarra
Tirri-ta-tarra
Oxala lertu balitz, puerko zaharra!
6. Ango sukak bazterrak ikustekoak,
Laratzikan batere, falta hauskoak,
Alki sendoak
Iru-do lau arri kintalekoak,
Ango zokoak
Ezkondu geroztikan garbitzekoak.
7. Etxian sartu eta ango grazia.
Caratcho-ta puñeta solas guztia,
Oi zer bizia!
Burrasoek txikitik erakutsia
Filosofia,
Apostu ez dakitela Ave Maria.
8. Nere lagun Manuel, berez Nafarra,
Egia esango det Gorritiarra.
Ez mutil txarra;
Ederki bazakien jotzen gitarra,
Zirri-ta-zarra;
Aldamenetiki farraz Ezker zaarra.
9. Nere lagun ori zen asko ikusia,
Lehen ere bazakien zer zen zorria,
Kasta nagia,
Beatzaz ukitu eta geldi-geldia,
Faltso-zuria!
Malezia asko duen alimalia.

II.- EZKERRA ZARRAREN ALGARA GOZOA: JA...JA...JA ⁷

1. Nere adizaleak onutz juntatu,
Kastillako kontuak biaitut kontatu,
Goguan artu
Ez naiz bada txit barren barrenen sartu
Baina ez dustatu
An bizi bainan obe luke urkatu.
Ja...ja...jai
An bizi bainan obe luke urkatu.

2. Ramalesko partetik Villa berdera
Ango jende noblia bisitatzera,
Izandu gera,
Eskutik artueta alojatzera
Koltxoi tartera
Gure auntzak adarrak dauzkan aldera
Ja...ja...jai
Gure auntzak adarrak dauzkan aldera.

3. Ramalesko arraia eta Kastilla
Diferentzi aundirik ez ditek mila,
Toki zirtzila,
Oierako neroni lasto zar bila,
Umil umila,
An bizi nai dubena ito dedila.
Ja...ja...jai
An bizi nai dubena ito dedila.

[7] KM Kulturunea, C-602, F-18. Imprenta S. Altuna. Donostia. Aurrekoaren aldaera.

4. Ikusiko bazendute ango graziya
Karajo eta koño jolas guziya
Ai zer biziya
Gurasuak txikitan erakutsiya
Filosofiya,
Apustu eztakitela Abe Mariya.
Ja...ja...jai
Apustu eztakitela Abe Mariya.

5. Ikusiko bazenduke ango jantziya
Gona pedazatuba, kamisa autsiya,
Lastai dakiya,
Biatza bezin lori aren ariya,
Zorri kabiya,
Iruritzen zait zaku gaizki josiya.
Ja...ja...jai
Iruritzen zait zaku gaizki josiya.

6. Lagun bat ere banuben berez naparra
Orriya ere esango det gorritiarra,
Ez mutil txarra,
Ederki ikasi zuben jotzen gitarra,
Zirri ta zarra,
Aldamenetik farrez Ezkerra zarra,
Ja...ja...jai
Aldamenetik farrez Ezkerra zarra.

7. Nolako andria eta alako senarra,
Berez alper aundiya gero zaharra,
Zikintsu zarra
Salaren zulotikan bere biarra
Tirrit eta tarrat
Ojala lertu balitz urde zakarra!
Ja...ja...jai
Ojala lertu balitz urde zakarra!

8. Ango sukalde zoko kuriosuak,
Lagatzik ageri ez falta aspua,
Eserlekua,
Iru edo lau arri kintalekua.
Ango zokuak
Ezkondu azkaroztik garbitzekuak,
Ja...ja...jai
Ezkondu azkaroztik garbitzekuak.

III.- KOPLA BITXIAK...⁸

1. Kopla bitxiak
Aurten jarriak,
Pontu txikian,
Aire luzian,
Atso-agure buruzuriak,
Iduri esposatu berriak,
Farragarriak!
Deia sepulturan hanka biak,
Halere nahasten bazter guziak!
2. Atso maketsa,
Zeloz bete-ta,
Senar gaizoari
Beti erresta.
Batak flakotua du errementa,
Bestiak idortua buketa,
Andre Bixenta,
Sartuz geroz gutxitzen da fuerza,
Itz gutxirekin konpreni beza.

[8] *Kanta zaharrak Duvoisin kapitainak bilduak*. BNF, FCB, MS 153. Patri Urkizuk 1984eko martxoaren 23an kopiaituak. Imanolek kantatzen duen bertsioan: *Kopla bikiak...*

3. Fuerte atsoak
Arrazoa du,
Modu txarretan
Sonatzen badu.
Etxeko esnea kanporat saldu,
Fruituren bat edo bertze galdu,
Zer egin biar du?
Batek sobera besteak bear du.
Aspaldixean bai malpeka duo
4. Oi pikarua!
Inbusterua!
Inganatu nahi
andre gaxua!
Bilatua duk ire portua,
Amarratzeko ire barkua,
Zer pilotua!
Luziferrekin aiz eskolatua,
Bizi haizela kondenatua.
5. Ago pixka bat,
Jaiki nadian,
Zer nahi den ola
Inbusterian?
Jakingo dire Andalucian,
Aragoan eta Catalanian,
Bai-ta Frantzian,
Paperak bota mundu guzian,
Hi nola habilan portal-azpian.
6. Nere andrea
Haren pakea
Zu zara kariñoa eta fuertea,
Nola frogatu baten gatea,
Hain da fuertea
Zu zara nere maite-maitea
Nere itzetan fida zaitea.

7. Nere andrea, adi nazazu,
Jenio hori biar du mudatu,
Batzuk bertzeak disimulatu,
Errespetatu,
Halako konturik ez preguntatu,
Behin-betikotz errematatu.

IV.- BERTSO BERRI BATZUEN NOHA NI HASTERA⁹

1. Bertsu berri batzuen noha ni hastera,
Nere pentsamenduen deklaratzera.
Behin batez joan nintzan Aranatz aldera
Azienda eder baten dirutan saltzera.
Plazarat atera,
Artxeren artera,
Denok itz batera,
Zaukaten papera,
Bainan pagamendua bethi atzera.
2. Amairu urte badu tratu hori zela,
Mando bat Aranatzen saldu nuela.
Asto bat artu nuen orduan gibela,
Muturrean kalitza, zangoan zibela
Ez du txit ustela!
Ona ta fidela
Iduri du dela,
Ez gazte ergela.
Segur adimenduan sartua dela!.
3. Asto hori saldu diot Manuel Traturi.
Azienda ona dik eta balia bedi!
Gorputz guzian ez dik untza bat haragi,
Ilepetik begiak ez ditik ageri,
Zer deabru duk hori!
Arima galgarri,
Darotak ekarri!
Errekan duk sarri,
Landan para diau xori izugarri!

[9] *Kanta zaharrak Duvoisin kapitainak bilduak*. BNF, FCB, MS 153. Patri Urkizuk 1984eko martxoaren 23an kopiaituak. Aldaerak: F. Michel, aip. lib., 384.

4. Len-ere aitu nuen asto horren fama,
Nola zen Sumbildik gezur truk gana,
Lepoa luze badik hirur kana,
Ezur eta larru da, dena uliek jana.
 Arri! *Poca gana!*
 Len zerbait izana,
 Onenak emana,
 Ori duk ire plana,
Testament egitera jo duk enegana!
5. San Esteban eguna zen seinalamente,
Irundik etorri zen Don Martin-Jose,
Bertan gertatu ginen laur edo bost traste,
Oihalik izan bazen an bazagon sastre,
 Nik ere an parte,
 Arin eta gazte,
 Diruak ahitu arte,
 Biba *la liberté!*
Antxe galdu nuen *burro baliente*.
6. Orai akabo dira prenda orren kheak,
Nere eskutik egin tu bere biajeak,
Parrez itotzen zagon nere emaztea,
Orain izango dugu auzoan pakea,
 Infame tristea,
 Ladron pasantea,
 Galdurik alkea,
 Nondik nai kaltea
Baratze guzitan zuen bere partea.

V.- MILA ZORTZIREUN ETA OGEITA AMALAU URTE¹⁰

1. Mila zortzi eun eta ogei ta amalau urte,
Bertsu bi paratzerat obligatzen naute,
Friolera otarik ematen dut merke,
Nere fabrikan badago katradal bat bete.
2. Ona gure erregina Doña Isabela,
Eztute ezagutu nai etxeko andre dela.
Batzuek Karlos kinto errege biar dela
Gauz au iduritzen zait bengantza bat dela.
3. Batzuek kontent ziren, agitz arrigarri,
Karlos kinto errege biar zela jarri.
Gauz au iduritzen zait asi bezain berri,
Betiri Santz General izango da sarri.
4. Zenbat jende geran-ta ainbertze opinio
Inork inori itz bat figatzen eztio.
Au da mengantza gaizto bat dela medio;
Tontoak abilari pusk anitz zor dio.
5. Pentsamendu berri bat obeko da egin,
Denbora juanta ondoan damutu eztadin.
Karlos kintori ori non den biar lizake jakin
Elkar uni dezagun bake on bat egin.
6. Esan zuten bezala, abiatu bazen,
Karakola izan-ta gaurgero emen zen,
Espazio gaixtua ezpaidigu artzen,
Tropa martxa doblían eztu sofogatzen.

[10] *Kanta zaharrak Duvoisin kapitainak bilduak*. BNF, FCB, MS 153. Patri Urkizuk 1984eko martxoaren 23an kopiaituak. Ikus aldaerak: Jean Haritschelhar: « Chansons basques de la premier guerre carliste », EUSKAL HERRIA (1789-1850). Actes du colloque international d'Etudes Basques, Bayonne, 1978, 205-206; F. Michel, aip. lib., 414.

7. Batzuek Erregina, bertziak Karlos kinto
Ardoz eta ogiz aseta salto eta brinko,
Lege obiagorik eztute jarriko
Papel eskin batekin zor guziez kitto.
8. Eztago akabaturik así degun dantza,
Sefiak egin artino al duten arrantza,
Lumezko amu-eta paperazko lantxa
Erri bat arrasatu-ta urrengorat martxa.
9. Aita semeren kontra, anaia anaiaren,
Arriturikan gaude gauz ori nola den.
Bake on bat egizu, Jagoikua, arren,
Nekazale gaizua iretsi baino lehen.
10. Probentzian Jauregí, Nafarruan Mina,
Orain agertu zaiku lengo gizon fina;
Batzuek pena dute, bertziak atsegina,
Orain arrapatu du lengo uts egina.
11. Jose Mari Ezkerra, lengo enpleguan,
Bertsu berri paratzen toki seguruan;
Pentsamendu gaixtorik eztauka goguan,
Ala badiotere zenbaitek munduan.

VI.- JUSTIZIA ETA EGIA INORK EZ NAI LURREAN ¹¹

Airea: *Au da ikazketako* &

1. Beinbetan justizia eta egia
Agertu ziran baltsan, lagun argia,
Bai ungia,
Ihestu zitzaizkoten denetan aurrak,
Etsi aurrak,
Ortzak irrikan jarri nausi biurrak.

[11] Patri Urkizu (ed.), *Anton Abbadiaren koplarien guduak. Bertso eta aire zenbaiten bilduma 1851-1897*. T. 3. Eusko Ikaskuntza, Euskaltzaindia, 1997, 134.

2. Agertu ere ziran ungi biltzeko,
Zituzten itxurekin, eun sistako
Eta ostiko.
Egia biluzirik oinetik buru,
Bere inguru
Justizia gordina ilhun bepuru.
3. Etzioten aterik inon ideki,
Naiz zuten egiten otoitz beroki
Inor ez uki!
Nora jo etzakiten, etzuten surik,
Ez aterberik.
Ote zan gaizkiago amen umerik?
4. Gizon gaxo batzuen egiak kaustu
Noiz ere unatua baitzan gelditu,
Ark zuen artu.
Dena ere zan gizon arras murrirtza
Ja ezin mintza,
Udetan intza bezain herio itsa.
5. Justiziak ez kaustu inor oberik,
Lurreko ezkin denak xekien jorik
Loak utzirik,
Juan du zan azkenean bere etxerat
Adiunderat (Tribunalerat),
Angotz egina zala adirazterat.
6. Egin zuen sartzea letrak eskuan
Bere izena larri paper buruan,
Tinta autuan,
Juez jakinek zuten galdez unatu,
Itzulikatu,
Ondoan bere nausi ez naikatu.

7. Letrek bezala itzek erakustean
Nor zan sortu naia hekin artean
Denek batean,
Sudurraren gainerat etsiz atea,
Gakoz betea,
Sarjentuaz egorri andik juatea.
8. Etzuten inolare aren tokirik,
Zurtziak ere ez nai urbilatzerik,
Argi berririk,
Juan bear izatu zan beraz zerurat,
Bear tokirat!
Etsituz etortzea inoiz lurrerat.

VII.- KANTA BERRIAK IRUNGO MISIYOARI JARRIAK¹²

1. Bertso berri batzubek albanetza jarri,
Misiyo santubaren etorrera oni;
Espiritu Santuba, egidazu argi,
Zure doai orieyz baliya banendi.
2. O, amoriyo garbi neurri gabekoa!
Argi zadazu nere entendirnentuba,
Ezagutu dezagun nor dan Jaungoikoa,
Dala guziyen jabe Aita Zerukoa.
3. Ume esker gabiak ez gaitezen galdu,
Misiyoak dizkigu Iruna bidaldu,
Gure animen trabak naizikanen kendu,
Zergatik aspaldiyan etziran izandu.
4. San Remijio degu Urriyaren lena,
Prodiijyo andiyak egin zitubena,
Larunbatakin zuben aurten asipena,
Berriz sei urte arte izango eztena.

[12] Bertso-papera BNF. Z Basque 29. Tolosan, Mendizabalen alargunaren Moldizteguian.

5. Bizi danak iduki onen mernoriya,
Noiz agertu zitzaigun zerutik argiya;
Jaunak bíraldu digun enbajara aundiya,
Guri erakusteko dotrina garbiya.
6. Egun onetan zuten lenengo sarrera,
Arratsaldeko lautan gitxi gora-bera,
Garbiro esan zigun, akordatzen gera,
zer moduz bear zuten ?segitu aurrera.
7. Txit modu egokiyen zigun deklaratu
Nola biar genduben danak ailegatu,
Jaunaren serbitzuban nola aurreratu;
Trabaju ok bere gain nai zituben artu.
8. Goizian egun-alban lendabizikoa,
Eguartian berriz instruziyokoa;
Misiyo printzipala arratsaldekoa,
Bi lagunen artian konpondutakoa.
9. Neurri gabeak dira oriyaen nekeak,
Beti lana seguru langile merkiak,
Sarri deitzen gaituzte bat era bestiak:
Misiyo Santu ontan etorri jentia.
10. Desterraturikanen biziyo guziyak,
Paratu nai gaituzte birtutez jantziyak;
Graziazko arropak biar dute zuriyak,
Inoiz zikindu gabe iduki garbiyak.
11. Eliasen pareko zelo aundiyakin,
Erakusten digute zer biar degun jakin;
Konbidatzen gaituzte biotz onarekin,
Gloriara joateko denak elkarrekin.
12. Jaungoikoen amorez bere onragatik,
Trabajatzen dirade ?gure onagatik,
Alegina eginaz zein bere aldetik,
Gu libratu nairikan diabruben mendetik.

13. Jauna ofenditubaz damu andiyakin,
Arrepentimentuzko konfesioakin,
Anima garbitzen da penitenziyakin,
Berriz ez erortzeko propositubakin.
14. Onela mintzo dira sermoi guzietan,
Uts egin ez dezagun konfesioetan:
Examen arin edo dolorien faltan,
Propositu firmiak oi direla bakan.
15. Nere kristau maitiak, iduki kontuban
Zer ikasten dezuben Misiyo Santuban,
Nork bere gurutzia eraman munduban,
Etzaigu darnutuko iltzeko orduban.
16. Or ekusi ditugu, biotzak lerturik,
Nola aritu diran ezin asperturik;
Oroitu ez degula denbora ziertorik,
Ez du inork seguru geroko betarik.
17. Persebera dezagun emandako itzan,
Azkeneko sermoian esan digun gisan,
Txít kuido aundi bat biar degu izan,
Ez da zer konfiatu geroko peskizan.
18. Artutako asmoan ez da zer bildurtu,
Asi degun bidetik ?ez arren biurtu;
Traba guziengatik aurrera segitu,
Zeruko Erreginak lagunduko gaitu.
19. Gure persegitzeko badatoz zakurrak,
Beti pronto iduki alforjan ezurrak,
Aldiyan bat botzeko ez egon beldurrak,
Kobardiak dirade animen lapurrak.
20. Guk zenbat zor diogu akordatu ongi
Aita Gerriko eta Fausto Legarrari;
Fedeko begiyakin egin diye argi,
Ilunbetan zaudezen pekatariyari.

21. Jaungoikuen ministro predikadoriak,
Etzan erraz topatzen beste bi obiak,
Biotzak bigundurik oien ferboriak,
Deskubritu dituzte pekatu gordiak.
22. Iduritzen zaít ondo konbertitu dala,
Oriyen oinetara ailegatu dana;
Beti gau eta egun bazaukaten lana,
Askok sentitu dure lenagi juana.
23. Elkar estimatzeko askotan esanik,
Despeditu gaituzte graziyak emanik;
Barkaziyoa eskatzen ziguten oraindik,
Falta egin bazuten gu ofenditurik.
24. Au gure biotzean etzan gutxi sartu,
Erresponditu nai ta mingainak faltatu;
Etzitzaion gutxiri negarra saltatu,
Gure partez Jaun onak detzala pagatu.

EZKERRA AIPATZEN DUTENAK

VIII.- MILA ZORTZI EUN ETA OGEI-TA-AMABI¹³

1. Mila zortzi eun eta ogei-ta-amabi,
Omore onarekin mainean kantari,
Trinko elkarri!
Bena triste autarik libre gaituk sarri.
2. Neguaren ondotik gero primadera,
Kaiolako txoriak gira alegera,
Oi zer plazera!
Uste dugun bezala libratzen bagera.
3. Kaiola triste untan ira eta bira,
Zulo guztietarik kanpora begira...
Ai zer segida!
Bi gezur aditu-ta kontsolatzen gira.
4. Gure leengo mera, Mur de Iturbide,
Aren eginbidez oroituko gire,
Ongi alere,
Pena triste autarik libratzen bagire.
5. Beti laudatuko dut aren seme Loran,
Denboraz laudatua izanen da Saran,
Gure brigadan
Arek badaki nola erabiltzen garan!
6. Mundu guziaren bixtan ein degu bekatu,
Agure zar gordin bat urean trenpatu
Eta freskatu,
Ongi eginak gaizki nai likek pagatu.

[13] Nire paperen artean. Bertsogilea Lekay delakoa. Bertsoen gaia honakoa da: Lau gazte saratar gau batez sartu ziren neska gazte batekin ezkonberria zen zahar baten etxera eta agurea, *hirurogei urteko agure gordina* (7. b.) errekarera eramanez jela zelarik mainu bat eman zioten, sukar amurusa jaits ziezaion. Hots, tobera antzekoa. Ondorioz, preso Baionara eramana hantxe topatu zuten Jose-Mari Ezkerra bertsolaria kontrabandagatik kartzelatua.

7. Iru ogei urtetako agure gordina,
Andre gazte artzeko ona duk adina,
 Bilo urdina,
Nonbait ezin suketo ire kulunbrina!
8. Orra berriz non duten bere bordaria,
Ura ere filusa, berak iduria;
 Paltso zuriak!
Oiek dire olako jende galtzaileak.
9. Gizon fina omen da jandarma Betiri,
Iduriaren kontra, apua saltadi!
 Solask zuri;
Beldur den ´aren ganik apartatu bedi!.
10. Betiri jandarma, zuri mila esker!
Zure urrats guztiak izan dire alfer,
 Aferak oker,
Etzaude eginikan aurten brigadier!
11. Murde Goyenetche, Senpereko mera,
Gizagaizoa, ongi trabailatu zera,
 Zuri eskerra
Oraino gisa untan kausitzen baikera.
12. Igorriak dituzte papelak Parisa,
Baina bide oietan ezтики dabilta,
 Guk beti prisa!
Nozbait konpitu da eman duten hitza.
13. Baldin etorri balitz Paristik ordena
Erran zuten bezala juateko Agena,
 Ai, ura pena!
Gure emaztegaiek artuko zutena!
14. Kant´auen emailea deitzen naute Lekay,
Gizon gaztea naiz eta orainik ezkongai,
 Barko ere bai,
Pulunpatzeko lanak ez baitut utzi nai!

15. Ene lagunak ditut Mixel eta Martin,
Orra zer etorri den gure dostetekin
Pena minekin!
Beste aldian utzi zarra gaztiakin!
16. Laugarren konpainian dugu Jose-Mari,
Arek ere badaki zenbait presondegi,
Asko Miseri,
Deusik ez oraingoan gonberti baledi!

IX.- EZKERRAREN ZAMARIA¹⁴

1. Ezkerraren zamaria
Ile urdintzen hasia,
Zango-besoez flako eta bizarrean zauria,
Urhats guziez non-nahi lurrerat eroria.
2. Ezkerraren zaldi hori
Estalbian xarmangarri,
Bainan nik nahiago nitek oinez ere ibili,
Zaldarez aserik ere nihorat ez daite higi.
3. Zaldia deraut prestatu,
Niri hartzea damutu,
Bide hortan beleek naute borthizki atakatu,
Jainkoak daki jaun heiri nola naizen eskapatu.
4. Ezkerra, sal zak zaldia,
Baldin baduk eroslia,
Horrekilan abiatzea, ez dukek zuhurtzia,
Arranoeri gardia! Horrentzat die lehia.
5. Ezkerra, ez naitek mintza,
Zamariak balu bixta;
Bainan itsurat hor zabilak nor-nahi-den trunbilkan,
Aintzin-gibelez heztulka, sal zak laster edo truka!

[14] Bernard Larralde Bordaxuri (Hazparne 1771-1853), Jean Baptiste Larralde medikuaren aita da bertso hauen egilea. *Kanta zaharrak Duvoisin kapitainak bil-duak*. BNF, FCB, MS 153. Patri Urkizuk 1984eko martxoaren 23an kopiatuak.

X.- JOSE MARI EZKERRAREN LAUDORIOAK¹⁵

Airea: *Soldado nintzelarik Jakako mendian*

1. Parnaseko mendirat gogoz igaitean,
Lehen Jose-Mari dut ikhusten bidean.
Alferretan lagunak inguratzen dute,
Buruaz gorago da, nola gorde daite?
2. Ethorkiz aphala, bako txak badaki,
Libururik bazenetz etzakien naski,
Haren dohainak, horla, deusek ez lagundu,
Halere kanta ematen nor zaio hurbildu?
3. Errangai agorrenak zituen hautatzen,
Bainan agortasuna harendako zer zen?
Deusik etzen tokian, nahi bezen fite,
Sorrarazten zituen mila gauza maite.
4. Bethi kasik airetan, denen xoragarri,
Lorez-lore dabila, pinpirina iduri;
Bainan eman gardia, nahiz maiz pinpirin,
Lixtor bilakatzen da, damu guttirekin.
5. Lixtor erran dut, bainan laster urrikitu,
Nahiz asiki mina, phozoinikan ez du,
Bere harmen nagusi, zuhurtzia lagun,
Axaletik dabilzka, bihotzetik urrun.
6. Asto jaunek, bakharrik, zuten etsai handi,
Heien garatosatzen zagon maiz izerdi.
Zer gisaz hortaraino ziren hasarratu,
Istorio berrian ez dut irakurtu.

[15] Jean Bapiste Larralde (1859) da laudorioen egilea. Patri Urkizu (ed.), *Anton Abbadiaren koplarien guduak. Bertso eta aire zenbaiten bilduma 1851-1897*. T. 3. Eusko Ikaskuntza, Euskaltzaindia, 1997, 159.

7. Animale bertze bat ez dut izendatzen,
Kolerak ez duena, segur, maiz erhotzen,
Miletan, ikhusi dut errabiatua,
Faltso zurika baitzen kalomnitua.
8. Bainan hasarradurak begoz bazterrerat,
Merezimenduz, egun, jin naiz mintzatzerat,
Nahiz athorra, bakhan, ungi kaxatua,
Jose-Marik bazuen gaindi talendua.
9. Haren bertsu legunak, eztiaren pare,
Ahotik badoazi, trabarikan gabe,
Mihia gelditzen da guti unhatua,
Izpiritu lindarrek xoilki samindua.
10. Herronkez, mundu huntan, Apollon trufatzen:
Handiez bezen ungi da xumez orhoitzen,
Maiz jauregi murrutan, belhar bastoena,
Maiz, xola baratzetan, lili ederrena.

XI.- EXKERRA BERATARRA¹⁶

1. **Exkerra Beratarra, zuretzat goraintzi,**
Lengo kostunbre zaharrak etzaizkigu ahantzi.
Sakelak hutsak eta poltsan diru gutxi,
Inbusteriz mantendu, bertsuetan jantzi ...
Horla bizi denak ezтик hiltzia merezi.
2. Exkerra, nai badezu nerekin jarduna,
Seinalatu itzazu hila ta eguna;
Erritikan hartzazu nahi dezun laguna.
Bertsotan jokatzera zatoz Oiartzuna:
Etzaizu paltatuko zeinek erantzuna.

[16] Jose Antonio Bengoetxea Lekuona Ardotxen bertsoak (Oiartzun 1826-78) da desafio honen egilea. Juan Mari Lekuona, *Oiartzungo kantutegia. Bertako herri memoriatik*. Mugarri. Oiartzun 1999, 149.

CANTA BERRIAC IRUNGO MISIYOAOUI JARRIAC.

<p>1 Verso berri batzube lhanetza jarri, isioy santubaren torrera oni; spiritu Santuba guidoz argui, ate doay oriyes baliya banendi.</p> <p>2 O amoriyo garbi Neurri gabeco! Argui zarloz nere Entendimintuba; Eragutu dezagun Nor dan Jaungoicoa, Dala guciyen jabe Aita Cerucoa.</p> <p>3 Ume ezquer gabiec Ez gaitcen galdu, Misiyoac dirizigu Iruna vidaldu; Gure animen trabac Naicicanen quendu, Cergatic aspaldiyan Eiziran izandu.</p> <p>4 San Remigio degu Urriyaren lena, Prodigioy andiyac Eguin citubena; Larumbataquin zuben Aurten aspina, Berriz sei urte arte Izango extena.</p> <p>5 Vici danac iduqui Onen memoria, Noiz aguertu citaigun Cerutic arguiya; Janac virakdu digun Embajara andiyo, Guri eracuzeco Dotriña garbiya.</p> <p>6 Egun onetan zuten Lenengo zarrera, Arratzaldeco lautan Guichi gora bera; Garbiro esan cigun Acordatzan guera, Cer modoz bear zuten Seguitu aurrera.</p>	<p>7 Chit modu eguquian Cigun declaratu, Nola biar guenduben Danac allegatu; Jaunaren cervizuban Nola aurreratu, Trabaju oc beregaiti Naicituben artu.</p> <p>8 Goician egun alban Lendabicoa, Eguartian beriz Instrucciyoaco; Misiyo principala Arratzaldecoa, Bi lagunen artian Compounducoa.</p> <p>9 Neurri gabecac dira Oriyen nequeac, Beti lana seguru Languille merquiac; Sarri deitzen gaituzte Bat eta bestige, Misiyo Santu ontan Etorri gentiac.</p> <p>10 Desterraturicanean Biciyo guciyac, Paratu nai gaituzte Virtutez jantziyac; Graciazco arropac Biar dote auriyac Ihoiz eiquindu gabe, Iduqui garbiyac.</p> <p>11 Eliase pareco Celo andiyoquin, Eracuzten digute Cer biardegun jaquin; Convidatzen gaituzte Viotz onarequin, Gloriara joateco Denac elcarrequin.</p> <p>12 Jaungoicenen amorez Bere honra gatic, Trabajatzen dirade Gure onagatic; Aleguina eguiñaz Cein here aldetic, Gu libratu nairican Diabruben mendetic.</p>	<p>13 Janna ofenditubaz Damu andiyquin, Arrepentimintuzco Confesioquin; Anima garbitzen da Penitenciyoquin, Berriz ez erortzeco Propositubaquin.</p> <p>14 Onela mintzo dira Sermoy guciyetan, Uts eguin ez dezagun Confesio-etan; Examen ariñ edo Dolorien faltan, Propositu firmiac Oy direla banan.</p> <p>15 Nere cristau maitiac Iduqui contuban, Cer icasten dezuben Misiyo Santuban; Norc here gurutzac Eraman munduban Etzaigu damutaco, Iltzeco orduban.</p> <p>16 Or ecusi ditugu Viotzac lerturic, Nola arita diran Ecia asperturic; Oroit ez degula Demora ciertoric, Ez da iñore seguru Guerooco betaric.</p> <p>17 Perehera dezagun Emandaco itzan, Azquenco sermoyan Esan digun guisan Chit cuidado aundi bat, Biar degu izan, Eda cer confiatu Guerooco pezuizuan.</p> <p>18 Artutaco asmoan Ezda cer bildurto, Asi degun videtic; Ez arren viurtic; Traba guciyen gatic Aurrera seguitu, Ceruco Erreguñac Lagunduco gaitu.</p>	<p>19 Gure perseguitzeco Badatos zacurrac. Beti pronto iduqui Alforjan ezurrac; Aldiyan bat botzeco Ez egon heldurrac, Cobardiac dirade Animen lapurrac.</p> <p>20 Guc cembat zordioqui Acordatu ongui, Aita Guerrico eta Fausto Legarri; Fedeco beguiyoquin Eguin diye argui, Illumbetan zaudecen Pecatiyariy.</p> <p>21 Jaungoicenen ministro Predicadoriac, Etzan erraz topatzen Beste bi obiac; Viotzac bigundurico Oyen ferborigu Descubritu dituzte Pecatu gordiac.</p> <p>22 Iduritzen zait ondo Combertitu dala, Oriyen oñetara Allegatu danaj; Beti gau eta egun Bazuacatan lana, Ascoc sentitu dute Lenagui juana.</p> <p>23 Elcar estimatzeco Ascotan esanic, Despeditu gaituzte Graciyoac emanic; Barcaciyoac escatzen Cigoten irandic, Falta egoin bazuten Gu ofendituric.</p> <p>24 Au gure viotzean Etzan guchi sartu, Erresponditu nai ta Mingañac faltatu; Eizitayon guebiri Negarra saltatu, Gure partes Jaun onac Detala pagatu.</p>
---	---	---	---

Z Basque
29

TOLOSAN: Mendizabalen alargunaren Moldizteguian.
fait par J. Martin Mikael Jauregui, d'Irun, age de 95 ans, en 1858
et qui vient d'envoyer une pièce de vers au concours d'Harzigne

Berto-papera. BNF, Z basque 29.

Au da ikazketako...
 Justicia eta egia inoiz ez naiz hurreratu.

140

Amaitzen justicia eta egia Ezizton atetik inon dehi, Justiciaez kaultu inor aberri, baldea bizala, isre erakustan
 Agitu ziran boluntadun agia, Naiz zutaz egiten otzig betozi, lurrera ez hin denaiz chiki inoiz, Nor zozu jarri nain hain artetan,
 Nai ungia. Inor ez uki! Inor usfiri. Dena botatan,
 Yatu itzazkelen deutan aurrac, Nora jo etzakiton, ezguterakia, Yuandu zanzozkenua betzi echerat, Sudoratan gaiteratz otzig atea,
 Bai aurrac, .. Et aterberie: Adiunderat (Tribunalat), Gaboz betia,
 Itza itzitan jarri nauri biotza, Ote zanzgaitzago auzun unioia, Argoz egina tala adiratzetat, Sarjentiaz egerrri andi juston,
 Agutu eta ziran ungi bitseco, Gizon gacho bat zuzen egia kaultu, Egin zuzen sarjentia litzan etzuan, Ezgutan itzilatze arez tohiria,
 Etsitza etzaturchin, auzun itzaco Naiz ere unatua baitzangaldetza, Dera icena lortu paper buruan, Zuzentza etz ez nai usfikatzeria,
 Ino atia: Are zuzen arta. Auzun autuan. Arzi Gorriria,
 Egin bitziri auzun buru, Dena etz san gizon ataz murriza, Etsitz jakitza itzuz galoq unioia, Juan beaz izatuzan beaz ezatuz,
 Are inguru ja etziz murriza, Itzulkata, Beaz tohirat!
 Justicia gordunaitzen beputza. Itzetaun murriza bezan hain itza. Ondoan beza nauri ez naita. Etsitza atoztza itzuz lurrerat.
Solo De Seray

Ezkerraren eskuzkribua (1858)

Hego Euskal Herriko gazteen literatur gustuak eta joerak

IRATI URKIOLA IRIGOIEN

Lan honen helburua Hego Euskal Herriko gazteen literatur joerak, gustuak eta ohiturak aztertzea da. Horretarako, literaturaren inguruko hainbat galdera egin zaizkie gazteei, eta horiek emandako erantzunetatik abiatuta bideratu da ikerketa. Egia da ugari izan direla alor honetan burututako lanak; honako honek, halere, haien osagarri eguneratua izateko itxaropena du. Badakigu, jakin, ikertzen segitzeko irekita geratu direla hainbat eta hainbat lerro eta esparru, baina ez dugu zalantzarik gero hurbilean osatuko direla burutzeke utzitakoak, horretan jarduteko gonbit zabala ere baita ondoko lerroetan garatutakoa.

1.- LAN-METODOLOGIA

Azaldu moduan, lanaren helburuari erantzuna eman nahian, literaturari buruzko galdetegi bat egon da oinarrian. Hura prestatu ahal izateko, aurretik gaiari buruz egindako azterketa, lan eta datuak aintzat hartu¹ eta lanaren helburua argitzen lagundu duten hainbat galdera sortu dira. Galdera hauek hiru atal edo bloketan daude banaturik, literaturaren gaiaren barruan helburu ezberdinak bilatzera egon baitira hauek bideratuak. Lehen atalean, euskal gazteen irakurketa ohiturak azalduko dituzten galderak bildu dira; bigarrenean, euskal hezkuntza sisteman euskal literatura nola eta zenbat lantzen den azalduko duten galderak daude; eta hirugarrenean, gazteek

[1] Ikus bibliografia

Euskal Literaturari buruz zenbat dakiten azalduko duten galderak jaso dira.

Galdetegia prest zegoenean hura erantzungo zuten gazteengana jo zen. Horretarako, erantzuna emango zuten gazteen egoera zein baldintzak baldintzak antzekoak izan zitezen, ezaugarri bertsuak bai egoera soziolinguistikoaren aldetik, eta baita gazteen bizi baldintzen aldetik ere- dituzten bilguneetara jo da. Hala beraz, Bilboko Miguel de Unamuno, Donostiako Jose Maria Usandizaga, Gasteizeko Koldo Mitxelena eta Burlatako (Iruñerria) Askatasuna institutu publikoak izan dira jomuga. Institutu horietan, Gizarte Zientzien arloan¹ bigarren batxilerrean ari diren D ereduko 80 ikasle izan dira aztergai, 20 lurralde bakoitzean. Ikasle hauen artean, sexuak ere hartu dira kontutan, eta hala, gizon eta emakumeen artean literatura joeren nondik norakoak alderatu ahal izateko, hiri bakoitzeko laginean 10 gizonetako eta 10 emakumezkoek egon zitezen bilatu da; 80 ikasle horietatik, beraz, 40 izan dira emakumeak, eta beste horrenbeste gizonak.

Galdetegia Euskara eta Literatura ikasgaiko ordu batean pasa da. Izan ere, bertan, euskal literaturaren historia ikastearekin batera, euskal literaturako lanen berri jasotzen dute ikasleek. Ikusi ahal izan denez, gainera, kasu askotan irakasgai hau da ikasle askok (euskal) literatura jasotzeko duen iturri bakarra. Hala beraz, institutu bakoitzeko euskara irakasleekin harremanetan jarri, galdetegiak posta elektronikoz bidali eta irakasleek euren ikasketa programara egokitu-tuz pasa zituzten galdetegiak. Ikasleek galdetegiak erantzuterako orduan, ez nuen euren aurrean egoterik izan, eta espero zitekeenaren kontra, erantzun asko orokorregiak izan dira.

Galdetegietako emaitzak eskuartean izanda, hauek aztertzeari ekin zaio. Galdera bakoitzak lau lurraldeetan lortu dituen emaitzak ekarri dira orrira², eta ondoren, hauek eman dutena aztertu eta lanaren helburuari erantzuna emango dioten ondorioak atera dira lanari amaiera emanez.

-
- [1] Gizarte zientzien arloan dabilzan ikasleak ikertzeko arrazoi nagusia hiriburuetako gazteak ikas baldintza beretan egotea bilatu nahi izatean datza.
- [2] Galdetegiak jaso ahala joan da lana burutzen. Hala beraz, Bilboko emaitzak izanik jasotako lehenak, hauekin hasi zen lana burutzen; gero jaso ziren Donostiakoak, Gasteizekoak, eta Iruñekoak, hurrenez hurren.

2.- JASOTAKO EMAITZAK

Literatur gaiaren barruan, esan moduan, hiru azpiatal nabarmendu dira galdetegian zehar: gazteen irakurketa ohiturak azalduko duena, euskal hezkuntza sisteman literaturaren arloan lantzen dena, eta euskal literaturari buruz gazte hauek duten jakintza. Hona hemen, beraz, bloke edo atal horien barnean egindako galderak eta horietatik lortutako emaitzak.

2.1.- Gazteen irakurketa ohiturak

1) *Irakurtzea gustuko duzu?*

Bilboko institutuko hogeitaztatik, hamaseik (%80) erantzun du irakurtzea atsegin duela, eta, lauk (%20) ezezkoa. Irakurtzea gustuko dutenen artean, emakumeak dira gazte bilbotar hauen artean gehienak. Hamar emakumetatik bederatzik (%90) du irakurtzea gustuko, eta hamar gizonetik, ordea, zazpik (%70).

Donostiako gazteek ere, Bilbokoek erakutsitako joera bertsua azaldu dute. Izan ere, 20 ikasletik hamaseik (%80) du irakurtzea gustuko. Hauen artean ere, gehiengoa da emakumezkoa. Izan ere hamar emakumetik bederatzik (%90) azaldu du irakurtzea gustuko duela. Gizonen artean, berriz, hamarretik zazpik (%70).

Gasteizeko gazteen artean, berriz, bakarra izan da irakurtzea atsegin ez duena, hogeitaztatik, beraz, hemeretzik eman dute irakurtzea gustuko duelako erantzuna. Emakumeen artean, hamarretik bederatzik (%90) du irakurtzea gustuko; gizonen artean, berriz, hamarretik hamarrek (%100).

Iruñerriko gazteen artean, 20 ikasletik 15ek (%75) du irakurtzea gustuko. Hamar emakumetatik zortzik (%80) azaldu du joera hori, gizonetzkoen artean, hamarretik zazpik (%70).

2) *Eskolan bidalitako beharrezko irakurgaietatik kanpo, baduzu zure kasa irakurtzeko ohiturarik?*

Bilbon, hamabost izan dira baiezko erantzuna eman dutenak. Hauen artean, bederatzik dira emakumeak, eta sei gizonak.

Donostian, berriz, ezezkoa atera da garaile. Hogeitik hamabik aitortu du ez duela haren kasa irakurtzeko ohiturarik, zortzik, ordea, baietz. Zortzi hauetatik bost dira emakumeak, eta hiru gizonak.

Gasteizen, gehiengoak erantzun du baduela bere kasa irakurtzeko ohitura, nahiz eta batzuek oso gutxi hitza gehitu dioten erantzun horri. Hogeitik hamabik (%60) baiezkoa azaldu du, lauk (%20) ezetz, eta gainerakoek (%20) baietz, baina oso gutxi. Sexuen arteko banaketari dagokionez, hamarretik zortzi gizonek baietz erantzun du; emakumezkoen artean, hamarretik lauk azaldu du baiezkoa.

Iruñerrian ere, gazteek euren kasa irakurtzeko ohitura duela azaldu du gehiengoak, hogeitik hamabik eman du horren aldeko erantzuna (%60). Hauen artean gehiengoa da gizonzkoa. Hamar gizonetik zazpik omen du bere kasa irakurtzeko ohitura; emakumezkoen artean, berriz, hamarretik bostek.

3) *Zein hizkuntzatan irakurtzen duzu?*

Bilbon, hogeitik hamalauk (%70) azaldu du gazteleraz irakurtzea nahiago duela, bostek (%25) euskaraz, eta batek (%5) aipatutako bi hizkuntza horietako edozein duela irakurtzeko atseginen. Sexuen arteko aldeari dagokionez, baina, badago gazte bilbotarren artean alde handia; emakumeen %90k gazteleraz irakurtzeko ohitura duela azaldu du, eta gizonen artean, berriz, orekatuagoa dago irakurketarako hizkuntza. Izan ere, erdiak eman du gazteleraren aldeko erantzuna, eta beste erdiak, euskararen aldekoa.

Donostian, ere gazteen gehiengoak du gazteleraz euskaraz baino gehiago irakurtzeko ohitura. Hogeitik hamaseik (%80) eman du horren aldeko erantzuna. Sexuen arteko balantza Bilbon baino orekatuagoa badago ere, emakumeak adira gazteleraz gizonzkoek baino gehiago irakurtzen dutenak. Hamar emakumetatik bederatzik irakurtzen du gazteleraz (%90); gizonen artean, berriz, hamarretik zazpik (%70).

Gasteizen ere gaztelera da irakurketa hizkuntza nagusia. Hogeitik hamazazpik (%85) eman du gazteleraren aldeko erantzuna, bik (%10) euskara dute nahiago, eta euskaraz baino, gazteleraz eta ingelesez irakurtzea nahiago duenik ere azaldu da (%5). Sexuen arteko

aldeari dagokionez, oso parekatuta dago hemen irakurketarako hautatutako hizkuntza. Izan ere, ehuneko bertsuetan nahiago dute biek gaztelera: %90 emakumeen kasuan, %85 gizonezkoengan.

Iruñerrian gazteek ere, gaztelera irakurtzen dute euskaraz baino gehiago –%60k eman du gaztelaren aldeko erantzuna, %30ak euskararen aldekoa–, eta ingelesez irakurtzeko joera duenik ere azaldu da (%10). Sexuen arteko banaketari dagokionez, emakumeek irakurtzen dute gaztelera gizonezkoek baino gehiago emakumeen %80k irakurtzen du gaztelera, gizonezkoen artean, %40k.

4) *Zer duzu nahiago, jatorrizko hizkuntzan zuzenean idatzitako liburuak irakurtzea, edo itzulpen bidezkoa?*

Bilboko gazteen kasuan, gehiengoari berdin zaio irakurgai itzulpen bidezkoa den edo ez. Azaldu dutenez, ez dute ezberdintasunik somatzen. Alabaina, jatorrizko hizkuntzan idatzirik dauden liburuak nahiago dituztenen iritziz, itzulpenek irakurgaiaren berezko esentzia galtzen dute, naturalagoa egiten zaie jatorrizko hizkuntzan idatzitako itzulpenak irakurtzea.

Donostiarren arabera, hobe da zuzenean idatzitako liburuak irakurtzea. Hala ere, hainbatek jo dute erantzuna zehaztera, eta aurreko galderaren ildotik, zuzenean irakurtzea gustuko dutenen artean, nahiago duten hizkuntza zein den azaldu dute: %21k zuzenean gaztelera idatzitako liburuak atsegin dituela azaldu du, %36,84k, ordea, zuzenean euskaraz idatzirikoak. Bestalde, liburuak itzuliak direnean, itzulpenak direla nabaria dela azaldu du erdiak baino gehiagok, nahiz eta bakarrak adierazi hauek kaskarragoak direla.

Itzulpenak baino gehiago maite dituzte gazte gasteitarrek zuzenean idatzitako liburuak, dirudienez. Hala ere, asko dira ere axolagabe azaldu direnak. Zergatiari baina, ez dio askok erantzun; sei izan dira jasotako erantzunak. Hauen artean lauk itzulpenak askotan kaskarrak direla nabarmendu du; eta bestalde, bik lotu dute zuzenean idatzitako liburuak nahiago izatearen arrazoia idazlearen asmoa hobeto hautematearekin.

Iruñerrian, jatorrizko hizkuntzan irakurtzea dute gehienek gustuko, baina badira inporta ez zaienik ere. Itzulpen bidezko liburuen

aldeko erantzuna, ordea, ez du inork eman. Itzulpenak ez gustatzeko emandako arrazoiak ondorengoak izan dira: “Itzulpenetan mezua ezberdina da, adieraz modua ezberdina, ez dira horren originalak, idatziko eran asko nabari da itzulpena bada, hitz jokoak ezin dira berdin ulertu, idazlearen estiloa ere aldatu egiten da...”.

Galdetegiaren lehenengo atalean, beraz, irakurketa gustuak, irakurketarako hautatutako hizkuntza, irakurketa maiztasuna, itzulpenak edo zuzeneko irakurketak... galdetuz, gazteen irakurketa ohiturak zeintzuk diren aztertu da.

2.2.- Literaturaren lanketa Euskal Hezkuntza Sistematan

Euskal Hezkuntza Sistematan literatura nola lantzen den jakin nahiez, ondorengo galderak eta erantzunak izan ditugu hausnargai:

- 1) *Zein genero lantzen duzue klasean?
Eta zein da gehien atsegin duzuna?*

Bilbotar gazteen erantzunak kontutan harturik, ikasgelan genero guztiak lantzen dituztela ikus daiteke. Ikasleen %45ak aipatu ditu genero guztiak, %40k narratiba, %5ek poesia, eta %10ek poesia eta narratiba. Bitxia da hemen soilik narratiba aipatu dutenen zenbateko handia. Hemendik ondoriozta daiteke, beharbada, genero narratiboari ematen diotela ikasgelan garrantzia handien. Poesia eta antzerkigintza aipatzean, batzuek “batzuetan” hitza jarri dute aurretik, eta ez ordea, narratiba aipatu dutenean, eta horrek ere, eman diezaioke indarra narratiba gailentzen delako hipotesiari. Genero gustukoena, bestalde, narratiba dute gazte hauek, %100ek hala erantzunda. Bertan, eragina izan dezake klase garaian genero hori lantzeko dagoen ohiturak.

Donostiako kasuan, %35k aipatu ditu genero guztiak. Narratiba eta poesia, biak, aipatu dutenak %40 izan da, eta %25ek aipatu du, soilik, narratiba. Narratiba soilik aipatu dutenak gutxiengoa badira ere, bitxia da hemen ere hau soilik aipatu izana. Izan ere, inork ez du poesia bakarrik aipatu. Donostian ere, beraz, genero guztiak lantzeko joera badago ere, narratibari ematen diote gainerako generoei baino garrantzia handiagoa. Gustukoaren duten generoa zein den galderari,

%65ek erantzun dio narratibarekin. Horren atzetik daude poesia, %10k erantzunda, zein genero guztiak aipatu dutenak, %10. Gainerakoek, %5ek komikia, beste %5ek idazlearen arabera, eta %5ek ez dakiela azaldu dute.

Gasteizen, dirudienez, narratiba eta poesia dira institutuan gehien lantzen diren generoak, hala azaldu baitu gehiengoak: %52k aipatu ditu narratiba eta poesia erantzun berean, %29k narratiba soilik, %10ek denak, eta %9k soilik poesia. Gustuei dagokienez, hemen ere, genero narratiboa da gazteek gehien atsegin dutena. Ikasleen %85ek eman du horren aldeko erantzuna.

Iruñerriko erantzunak ere ez dira aipatutakoetatik aldentzen. Gehiengoa da narratiba bakarrik aipatu duena, %80. %10k eman du narratiba eta poesiaren aldeko erantzuna, %5ek aipatu ditu denak, eta beste horrenbestek aipatu du argudiaketa. Hemendik, beraz, ondoriozta daiteke generoen lanketa orokor bat egiten badute ere, narratibari gainontzeko generoei baino garrantzia gehiago ematen diotela. Gustuetan sartuz, atseginen duten generoa narratiboa dela azaldu du %80k. Gainerakoen artean, %15ek erantzun du poesia, eta %5ek antzerkia eta narratibaren aldeko erantzuna eman du.

2) Zein motatako gaiak dituzu atseginen?

Bilboko gazteetako askok erantzuna gai bat baino gehiago aipatuz eman dute. Hogeita lau izan dira orora jaso diren erantzunak, hamahiru eman dituzte emakumeek, hamaika, berriz, gizonek. Gaien artean, denetarik aipatu dute: eleberri beltza, maitasuna, misterioa, autobiografikoak, euskal gatazkari buruzkoak, errealitatean oinarritutakoak, historikoak... Hala ere, hauen artean, bi dira nabarmendu beharrekoak; izan ere, bada alderik sexuen artean. Emakumeen artean, maitasunaren gaia gailendu da beste guztien artean (%30, 77k aipatu du gai hau); gizonezkoen artean, berriz, misterioaren gaia da nagusitu dena (%45,45ek aipatua).

Hogeita hamahiru izan dira donostiar gazteek emandako erantzunak, batek baino gehiagok eman baitu gai bat baina gehiagoren aldeko erantzuna. Hemezortzi izan dira emakumeek aipatuak, hamabost, berriz, gizonezkoek azaldutakoak. Gaien artean, hauek izan dira aipatu dituztenak: maitasuna, historia, eleberri beltza, mis-

terioa, fantasia, errealistak, drama, abentura, pentsarazten dutenak, autobiografikoak. Hala ere, hemen ere bi izan dira nabarmendu diren joerak; emakumeen artean maitasunaren (%33,33k aipatua) gaia izan da aipatuena, eta gizonezkoen artean, berriz, historia azaltzen dutenak (%33,33k aipatua).

Gasteiztar gazteen artean, hogeitaz izan dira jasotako erantzunak, hamar emakumeek emana, eta beste horrenbeste, gizonek. Gaiak askotarikoak izan dira hemen ere: beldurrezkoak, fantasia eta misterioa, maitasuna, zientzia fikzioa, eleberri beltza, abentura, historia eta politika eta gai sozialak. Baina hemen ere bi nabarmentze aldera, maitasuna eta misterioa eta fantasia izan dira aipatuena. Lehenengo emakumeen kuttunena da, (%40k hala erantzunda); misterioa eta fantasia da ordea, gizonezkoek gehien atsegin dutena (%40).

Iruñerriko gazteek hogeita bederatzi erantzun eman dituzte; hamabost emakumeek, hamalau gizonek. Ondorengoak izan dira aipatu dituzten gaiak: misterioa, historia, abentura, errealistak, eleberri beltza, pentsarazten dutenak, eta maitasuna. Badira, baina, nabarmentzea merezi duten bi. Izan ere, maitasunarena da emakumeen gehiengoak (%46,67) kuttunen duen gaia, eta gizonek, nahiago dute historia (%45,86) lantzen duten eleberriak.

2.3.- Euskal Literaturak gazteengan duen presentzia

Galdetegiaren hirugarren atalean, euskal literaturak gazteengan duen presentzia zenbatekoa den aztertu nahi izan da. Horretarako, zaletasun, ohitura, eta ikasgeletatik kanpo, euskal idazleen izenak aipatzeko eskatzeaz gain, euren idazle eta liburu gogokoena zeintzuk diren esateko eskatu zaie, hauen artean euskal liburu eta idazlerik ba ote den jakite aldera.

Atal horri ekiteko, gazteei bost euskal idazle gizonezko eta beste hainbeste emakumezko aipatzeko eskatu zitzaizen:

1) *Aipatu bost euskal idazle gizonezko.*

Bilboko hogeitaz gazteetatik hiru ez dira bost idazle gizonezkoen izenak aipatzeko gai izan, hamazazpik eman dute, beraz, bosten izenak. Orotara hogeita bat euskal gizon idazleen izenak aipatu dituzte. Horiez gain, Blas de Otero eta Miguel de Unamunoren izenak ere

izan dira behin aipatuak¹. Gainontzean, asko dira aipatu dituzten idazleak², aipatuena honako hauek direlarik³: Bernardo Atxaga (%100ak aipatua), Fernando Morillo (%70ak aipatua), Joseba Sarrionandia (%65ek aipatua) eta Ramon Saizarbitoria (%55ek aipatua).

Donostiako hogeikasleetatik, hamalau izan dira bost idazleen izenak emateko orduan ezgai. Seik eman dute bakarrik bosten izena. Orotara, hogeita bat idazleren izenak aipatu dituzte⁴. Bestalde, Bilboko gazteen erantzunetan azaldu moduan, gazteleraz idatzi duen Oscar Terolen izena ere azaldu du batek; eta literaturaren mundutik atera eta euskal kultura orokorrera joaz, Mikel Laboa aipatu duenik ere izan da. Ondorengoak izan dira aipatuena: Anjel Lertxundi (%75), Ramon Saizarbitoria (%70) eta Bernardo Atxaga (%60).

Gasteizen, hogeikasleetatik bederatzik ez dira gai izan bost idazleren izenak emateko. Orotara, hogeita bi euskal idazle gizonetako izenak eman dituzte. Horiez gain, aipatu dituzte euskal idazle kontsideratzen ez direnak ere, Oscar Terol, esaterako. Bestalde, ikastolan idazle gisa azaltzen dituzten bertsolarien izenak ere aipatu dituzte: Bilintx eta Iparragirre. Gainerakoan, asko izan dira gazte gasteiztar hauek aipatu dituzten idazleak⁵. Aipatuena, ordea: Bernardo Atxa-

-
- [1] Ondorioen atalean ekingo zaio euskal idazletzat har daitezkeen argitzeko eztabaidari.
 - [2] Ramon Saizarbitoria, Kirmen Uribe, Fernando Morillo, Bernardo Atxaga, Anjel Lertxundi, Jon Arretxe, Joseba Sarrionandia, Unai Elorriaga, Juan Mari Irigoien, Juan Antonio Mogel, Joanes Etxeberri Sarakoa, Xabier Lizardi, Pedro Agerre *Axular*, Bernat Etxepare, Gabriel Aresti, Jon Juaristi, Joxe Mari Iturralde, Antton Kazabon, Xabier Monasterio, Txomin Agirre eta Jose Luis Alvarez Enparantza *Txillardegia*.
 - [3] Ikasleen erdiak baino gehiagok aipatu dituzten idazleak azalduko dira "aipatuena" esaten den aldiro.
 - [4] Ramon Saizarbitoria, Bernardo Atxaga, Juan Kruz Igerabide, Anjel Lertxundi, Juan Antonio Mogel, Pedro Berriotxoa, Pako Aristi, Joseba Sarrionandia, Mikel Hernandez, Jabier Pikabea, Fernando Morillo, Jon Arretxe, Patxi Zubizarreta, Kirmen Uribe, Joan Perez Lazarraga, Antton Kazabon, Imanol Zaldúa, Jose Luis Enparantza *Txillardegia*, Pedro Agerre *Axular*, Joan Batista Elizanburu, Joanes Etxeberri (Sarakoa edo Ziburukoa?).
 - [5] Fernando Morillo, Bernardo Atxaga, Joseba Sarrionandia, Ramon Saizarbitoria, Jon Mirande, Bernat Etxepare, Pedro Agerre *Axular*, Jon Arretxe, Joanes Etxeberri Sarakoa, Etxeberri Ziburukoa, Pierre Topet Etxahun, Arnaut Oihenart, Tartas, Manuel Larramendi, Joan Perez Lazarraga, Xabier Lizardi, Estepan Urkiaga *Lauaxeta*, Juan Antonio Mogel, Antton Kazabon, Patxi Zubizarreta, Alberto Ladron eta Anjel Lertxundi.

ga (%75ek aipatua), Ramon Saizarbitoria (%55ek aipatua), Fernando Morillo (%50ek aipatua).

Iruñerriko hogei gaztetatik, hamaika ez dira gai izan bost idazleren izenak emateko. Orotara hogeita bat idazleren izenak eman dituzte. Hauez gain, euskal kulturaren arietatik joan eta Benito Lertxundi eta Mikel Laboaren izenak aipatu duenik ere izan da. Nola-nahi ere, hainbat eta hainbat izan dira gazte iruindarrek aipatu dituzten idazleak¹. Aipatuena Bernardo Atxaga izan da (%80ak eman du honen izena), gainerako idazleen izenak %50tik beherako aipamenak izan ditu.

2) *Aipatu bost euskal idazle emakumezko.*

Bilboko hogei ikasleen artean, hamazazpi ez dira bost emakume idazleren izenak emateko gai izan. Bestalde, kopuruari dagokionez ere, gizonezko idazleekin alderatuta, askoz ere euskal idazle gutxiago aipatu dituzte hemen; zazpi, hain zuzen ere: Bizenta Mogel, Uxue Alberdi, Jasone Osoro, Miren Agur Meabe, Arantxa Urretabizkaia, Garazi Goia eta Asun Baltsola². Aipatuenen³ artean Bizenta Mogel (%75ek aipatua), Jasone Osoro(%40k aipatua) eta Miren Agur Meabe (%35ek aipatua) daude.

Donostian, emakumezkoen izenak aipatzerakoan ere, gizonekin gertatu moduan, zailtasunak izan dituzte. Bakarrak eman ditu bost emakumezkoren izenak. Bestalde, zazpi izan dira aipatu dituzten euskal idazle emakumezkoak: Jasone Osoro, Bixenta Mogel, Arantxa Urretabizkaia, Uxue Alberdi, Arantxa Iturbe, Mariasun Landa eta

- [1] Bernardo Atxaga, Joseba Sarrionandia, Ramon Saizarbitoria, Fernando Morillo, Anjel Lertxundi, Bernat Etxepare, Txillardeggi, Juan Kruz Igerabide, Iñaki Zabaleta, Joseba Aurkenerena, Kirmen Uribe, Alberto Ladron, Joxemari Iturralde, Joanes Leizarraga, Manuel Larramendi, Josu Penades, Pello Berriotxoa, Patxi Zubizarreta, Gabriel Aresti, Jon Arretxe, Koldo Zuazo.
- [2] Hauez gain, Toti Martinez de Lezea, Nerea Riesgo, Luisa Etxenike, Maria Eugenia Salaverri eta Krispin Beobideren izenak ere eman dituzte. Baina Euskal Herrian jaioagatik ere, gaztelera da idazteko darabilten hizkuntza. Euskal idazle dira, beraz? Lehen aipatu moduan, ondorioetan emango da honen berri zehatzagoa.
- [3] Oraingoan, aipatuena ez dira %50-ak baino gehiago aipatu dituztenak izango. %40k baino gehiagok aipatu dituzten idazleak azalduko dira hemen.

Itxaro Borda¹. Ondorengoak izan dira aipatuena: Jasone Osoro (%65ek aipatua) eta Arantxa Urretabizkaia (%40k aipatua).

Gasteizen ere, bakarra izan da bost emakumezkoen izena emateko gai, eta zortzi izan dira aipaturiko euskal idazle emakumezkoak: Laura Mintegi, Jasone Osoro, Katixa Agirre, Mariasun Landa, Miren Agur Meabe, Karmele Jaio, Arantxa Urretabizkaia eta Uxue Alberdi². Bestalde, ondorengoak dira gehien errepikatu dituzten izenak: Laura Mintegi (%60k aipatua) eta Mariasun Landa (%60k aipatua).

Iruñerrian, bakarra ere ez da gai izan bost euskal idazle emakumezkoen izena emateko; eta lau aipatu dituenak ere bakarra izan da. Orotara, zortzi euskal emakumezkoen izenak eman dituzte: Uxue Alberdi, Eli Tolaretxipi, Jasone Osoro, Arantxa Urretabizkaia, Mariasun Landa, Bixenta Mogel, Karmele Jaio, eta Arantxa Iturbe³. Ondorengoak izan dira, aipatuena: Uxue Alberdi (%30k aipatua) eta Jasone Osoro (%25ek aipatua).

3) *Zein da zure idazlerik kuttunena?*

Literatur idazleen munduan murgilduta, haien idazle kuttuna aipatzeko eskatu zitzaizkien horien artean euskal idazleek zein toki betetzen duten jakin asmoz.

Hamaika idazleren izenak eman dituzte gazte bilbotarrek, eta horien artean bi (%18) besterik ez dira euskaldunak: Joseba Sarrionandia eta Bernardo Atxaga⁴.

Donostiako ikasleek hamar idazleren izenak eman dituzte, eta horien artean, bakarra da euskalduna: Pedro Berriotxoa⁵.

-
- [1] Haez gain, aurreko “eztabaidari” jarraituz, Dolores Redondo eta Toti Martinez de Lezearen izenak ere aipatu dituzte.
 - [2] Toti Martinez de Lezea ere aipatu du baten batek, eta izan da bertsoaritzara joaz Onintza Enbeitaren izena eman duenik ere.
 - [3] Izan da Maialen Lujanbioren izena eman duenik ere, beste behin bertsoaritzara joaz; eta Toti Martinez de Lezearen izena ere aipatu du batek baino gehiagok.
 - [4] Ondorengoak dira aipatu dituzten gainerako idazleak: Lydia Cacho, Agatha Christie, Virginia Woolf, Paulo Coelho, Camila Lackber, John Green, Albert Espinosa, Ken Follet, Karles Marx.
 - [5] Gainerakoan, hauek dira aipatu dituzten idazleak: Rosa Montero, Federico Moccia, Agatha Christie, Carlos Ruiz Salgon [sic], John Green, Albert Espinosa, Stephanie Meyer, Herge, eta Toti Martinez de Lezea.

Bederatzi idazleren izenak eman dituzte gazte gasteiztarrek, eta horietatik hiru (%33) dira euskaldunak: Jasone Osoro, Jon Arretxe eta Fernando Morillo¹.

Iruñerriko gazteek, zortzi idazleren izenak eman dituzte; eta horietatik bost dira euskaldunak: Fernando Morillo, Mikel Hernandez Abaitua, Anjel Lertxundi, Pedro Berriotxo eta Josu Penades².

4) *Zein da irakurri duzun liburuetatik gehien gustatu zaizuna?*

Idazle kuttunena aipatzetik, liburu kuttunena zein duten galdeztera egin da jarraian. Aurreko galderarekin gertatu moduan, zabalera da galdera hau bertatik ondorio zehatza atera ahal izateko. Izan ere, askotarikoak dira bertatik ateratako erantzunak. Hala ere, aurreko galderarekin egin moduan, aipatutako euskal liburuak zenbat izan diren izango da zehazki aztertuko dena.

Hemezortzi liburu aipatu dituzte gazte bilbotarrek, eta horietatik bi (%11) dira euskal literaturaren barnekoak: Bernardo Atxagaren *Soinujolearen Semea* eta idazle beraren *Gizona bere bakardadean*³.

Gazte donostiarrek hemeretzi izenbururen izenak aipatu dituzte, eta horien artean, bi (%11) soilik dira euskal literaturaren barnekoak⁴: Alberto Ladronen *Arotzaren eskuak* eta Ramon Saizarbitoria-
ren *Ehun metro*.

Gasteiztarrek hamaika (%36) izenburu aipatu dituzte, eta horien artean lau dira euskal literatura kontsideratzen direnak: Ramon Sai-

-
- [1] Ondorengoak dira aipatu dituzten gainerako idazleak: Carlos Ruiz Zafon, J. R. R. Tolkien, Edgar Allan Poe, J. K. Rowling, Laura Gallego eta Iosif Stalin.
 - [2] Edgar Allan Poe, Agatha Christie, Cristopher Paolini ere izan dira kuttuneko dituzten idazleak.
 - [3] Ondorengoak dira aipatu dituzten beste izenburuak: *Ez zen alerik ere geratu, Bostak, Mundu zoriontsua, 1Q84, La rosa del Klimanjarro, Diario de un marginado, Las hijas del frío, La nausea, Entre costuras, Bajo la misma estrella, Nunca seré tu héroe, Le petit prince, Luisma, El patrón de Stalingrado, La ternura de los pueblos, Los pilares de la tierra.*
 - [4] Hurrengoak dira aipatutako gainerako hamazazpi liburuen izenburuak: *Hamar beltzatxoak, Ana Franken egunerokoa, El regreso, El cielo está en cualquier lugar, El último judío, La sombra del viento, En llamas, Tres metros sobre el cielo, Dispara yo ya estoy muerto, El niño con el pijama de rayas, Hobbit, The Host, Harry Potter, Sin noticias de Gurbu.*

zarbitoriaren *Ehun metro*, Alberto Ladronen *Piztiaren begiak*, eta Jon Arretxeren *Zapi kolore* eta *Tangerko ametsak*¹.

Iruñerriko gazteek hamahiru izenburu aipatu dituzte, eta horietako bost (%38) dira Euskal Literaturaren barneko²: Iñaki Zabaletaren *110 Street-eko geltokia*, Joanes Urkixoren *Bibotz ausarta*, Alberto Ladronen *Arotzaren eskuak*, Julen Gabiriaren *Conemara gure bihotzean*, M. A. Mintegi Larrazaren *Cocacola Erdi Aroan*.

ONDORIO NAGUSIAK

Galdetegi honen bidez jasotako emaitzek errealitate osoaren berri ematen ez badute ere, hara hurbiltzeko tresna baliogarri izan daitezkeelako usteak bultzatuta ekin zaio lan honi. Emaitza hauek azaltzen dutenarekin, beraz, euskal gazteen irakurketa ohiturez, euskal kulturak hauengan duen presentziaz, eta oro har, euskal hezkuntza sisteman literaturak duen lekuaz jardungo dira ondorengo lerroak.

Ikusi ahal izan den moduan, Hego Euskal Herriko gazte hauen gehiengoak du irakurtzea gustuko. Harkaitz Zubirik 2013an egindako azterketan azaltzen duenez, euskal irakurle kopuru handiena 24-54 urte bitarte antzematen da. Mari Jose Olaziregik 1993an argitaratu zuen azterketan ere, joera hori nabarmendu zuen, eta, Gazteen Euskal Behatokiak 2014eko apirillean egindako azterketan ere, gauza bera ageri da. Aztergai izan diren 17-18 urte bitarteko gazte hauek, beraz, ez dira irakurle kopuru handi horren barrenean sartzen, baina ezin esan irakurle ez direnik; irakurtzea atsegineko ei zaie. Oro har, oporretan irakurtzen dute gazte hauek, oheratu aurretiko unea hartuz horretarako.

Sexuen arteko aldeari dagokionez, Olaziregik eta Zubirik emakumezkoek gizonetzkoek baino gehiago irakurtzen dutela azaldu zuten haien azterketetan, eta ateratako ondorio horrekin bat datoz

[1] Ondorengoak dira aipatu dituzten gainerako zazpiak: *Mundua astindu zuten hamar egun*, *Gerateko ogia* *El tiempo entre costuras*, *Las crónicas de Narnia*, *La emperatriz de los etéreos*, *Los pilares de la tierra*, *Rebeldes*.

[2] Hona aipatutako beste zortziak: *Pijama marradunaz jantzitako mutikoa*, *Gose jokoak*, *Koaderno handia*, *El código da Vinci*, *La sombra del viento*, *Comisario Brunetti*, *Juego de tronos*, eta *Eragon*.

aztertutako emaitzak, kasu batean izan ezik; Gasteizen gizonaek irakurtzen baitute emakumezkoek baino gehiago. Probintziara, arabar gazteak dira irakurzaletan, ondoren, pareko ehunekoetan, gipuzkoar eta bizkaitarrak leudeke, eta atzetik, iruñerrikoak. Jasotako datu hauek, gainera, bat egiten dute gazteen euskal behatokiak emandakoekin. Horren esanetan, euskal irakurle gazteen artean, bataz beste, arabarrak dira gehienago (gazteen %60a da irakurle), eta ondoren azaltzen dira gipuzkoarrak (%56) eta bizkaitarrak (%50).

Egoera soziolinguistikoak nabarmen baldintzatzen ei du euskal literaturaren irakurle kopurua. Zubirik azaldu duenez (2010:53), euskararen ezagutza hedatzen ari da urteek aurrera egin ahala, eta hala, geroz eta handiagoa da Euskal Herrian biltzen den elebidunen kopurua. Soziolinguistika klusterrak erakutsi duenez, 2011ko datuen arabera, 16 urte edo gehiagoko 714.136 elebidun daude Euskal Herrian, biztanleen %27; 1991ean bildutako datuek erakutsi baino bost puntu gehiago, eta elebidunen hazkunde hau haur eta gazteengan eman da gehienbat. Elebidun hauek, baina, askoz gutxiago kontsumitzen dute euskal kultura gaztelerakoa baino, Zubirik 2010eko azterketan erakutsi duenez. Joera hori, bestalde, nabarmena da liburuaren irakurketari dagozkion datuetan ere.

Aztertutako galdetegietan azaltzen denez, gazteleraz irakurtzeko joera nabarmen den da gazteen artean, eta ingelesa ere, ari da pisu hartzen gazteen irakurketa ohituretan. Esan daiteke, beraz, eredu euskaldunetan egoteak ez duela erdarazko irakurzaletasuna inondik inora gutxitzen. Nolanahi ere den, Zubiriren arabera, gazteen artean, euskarazko irakurleen proportzioa handiagoa da gizonen artean emakumeen artean baino. Aztertutako datuek ere joera berresten dute. Izan ere, iruñerriko kasuan ez ezik, gainerako hiriburuetako gazteen artean, gizonaek dira euskaraz gehien irakurtzen dutenak. Gero-rako azterketa baterako, beraz, interesgarria litzateke, arrazoi honen zergatia zein ote den aztertzea.

Hizkuntzaren ildoari jarraituz, badago jatorrizko hizkuntza edo itzulpen bidezko irakurgaien artean zer aztertu. Xabier Etxanizek (2011: 94) azaltzen duenez, merkatuaren egoera eta hizkuntzarena ere normalizatzen joan den neurrian, gero eta aruntagoa da erdal merkatuetan jazotakoak euskaraz ere gertatzea. Hala, euskal literaturan, eta batik bat haur eta gazte literaturan, euskarara egindako

itzulpenak dira zutabe. Ez litzateke harritzekoa, beraz, euskal gazteek ere halakorik irakurtzea. Pasatako galdetegian, jatorrizko hizkuntzan dauden irakurgaiak edo itzulpenen bidezko irakurketa, zein duten nahiago galdetu zai; ea bien arteko ezberdintasunik nabaritzen duten ere jakin nahiaz. Gutxi izan dira itzulpen bidezko irakurgaiak nahiago dituztenak. Orokorrean, atseginago dituzte zuzenean idatzitakoak, baina asko izan dira ere ez bata eta ez bestearen aldeko erantzuna eman dutenak, askori “berdin” baitzaio. Hala ere, itzulpenen kalitatea “kaskarragoa” dela azaldu duenik ere izan da; “berezko esentzia” galtzen dutela argudiatuz¹. Orogen gainerik, baina, ezin esan itzulpenen arrakasta eskasa denik.

Literatur generoei dagokienez, Torrealdaik (1997) adierazi moduan, 1976tik aurrerako euskal literaturaren ekoizpenean narrazioa da etengabe hazi den genero bakarra eta genero horretan argitaratzen da urtez urte liburu kopuru handiena. Hala, aurreikusi daiteke ikastoletan ere narrazioaren generoa izango dela gehien lantzen dena. Jasotako datuek, gainera, joera hori berretsi dute: narratiba da beste genero guztien gainerik gailentzen dena, bai ikastegietan, nola gazteen gustuetan. Ikasgelan bestelako generoak ere lantzen dituztela azaldu badute ere, ikusi ahal izan denez ehuneko handienak aipatu du narrazioa.

Bestalde, gazteen gehiengoak atseginen duen generoa da narratiba, eta aurreko joera kontutan harturik, eta gazte askoren literatur iturri bakarra eskolan jasotakoa izanik, bertan landutakoak euren gustuetan eragin handia izan dezakela ondoriozta daiteke. Datu hauetatik abiatuta, Idurre Alonsok (2010: 131) azalduetakoa lerro hauetara ekartzea komeni da. Haren esanetan, ikasgelan lantzen diren edukietan literatur generoen hierarkiek pisu handia dute, eta hori bera ikusi ahal izan da gehiengoak narratiba aipatu duenean.

Genero narratiboaren barruan bestalde, gazteek gehien atsegin dituzten gaiak misterioa, fantasia eta historiarenak dira. Sexuen arteko banaketan, badira argi bereiz daitezkeen bi gai. Izan ere, emakumeen gehiengoak maitasunaren gaia lantzen dituzten irakurgaiak dituzte gogokoen. Gizonezkoen kasuan, aldiz, historia eta misterioa

[1] Kasu hauetan, ez dute zehaztu zein hizkuntzara itzulitako irakurgaiak diren “kaskarrak”.

dira gustukoen dituztenak. Datu hauek bat datoz Mari Jose Olaziregik 1993an emandakoekin. Izan ere, bertan azaltzen duenez, gizonezkoek atseginago dituzte ekintzazko eleberriak; neskek, ordea, atseginago dituzte eleberri estatikoagoak: gatazka sozial zein indibidualak azaltzen dituztenak. Joera, dirudienez, ez da urteen poderioz aldatu.

Euskal literaturari buruzko jakintza zenbatekoa duten aztertu nahiez, euskal idazleen izenak eman zituzten eskatu zitzaizen bi galderetan. Horretarako, bost euskal idazle gizonezko eta beste hainbeste emakumezkoren izenak eman zituzten eskatu zitzaizen gazteei. Lehenik eta behin, eta aurretik aipatutako genero narratiboaren nagusitasunarekin jarraituz, esan beharra dago aipatu dituzten idazleen gehiengo delat prosa egilea.

Bestalde, idazle garaikideez gain, aipatu dute “klasiko” dei dakiekeen idazlerik ere. Horrez gain, esan beharra dago, asko izan direla bost idazle aipatzera iritsi ez diren gazteak; bai gizonezkoen kasuan, nola emakumezkoengan. Hala ere, bada alderik. Zailtasun handiagoak izan dituzte emakumezko euskal idazleen izenak ematerakoan: batz bestea, zortzi euskal idazle emakumezkoren izenak eman dituzte, eta hogeita bat euskal idazle gizonezkorena. Euskal emakume idazleak aipatzerako orduan, oso gutxi eman dute bosten izena, eta bi edo hiru aipatu ditu bakoitzak batz bestea. Horren arrazoia ez da sexu banaketaren arteko desoreka; izan ere, zorionez, geroz eta gehiago dira euskal idazle emakumezkoak. Aipatu moduan, euskal literaturaren berri gehiena institutuan jasotzen dute, eta beraz, hemendik ondoriozta daiteke, institutuetan lantzen den euskal idazleen gehiengo gizonezkoa izatea.

Bada, bestalde, erantzun hauen artean aipatzea merezi duenik ere. Lehenik, izan da bertsoaritzak eta kantagintzaren mundura jo eta haietako baten izena idazleen munduan sartu duenik (Benito Lertxundi, Mikel Laboa, Onintza Enbeita, Maialen Lujanbio...). Besteak, eta anekdota hutsetik haratago doan eztabaida izanik, bada Euskal Herritar izanik ere, euskaraz idazten ez dutenen izenak multzo horietan sartu duenik ere: Blas de Otero, Miguel Unamuno, Oscar Terol, Toti Martinez de Lezea, Nerea Riesgo, Luisa Etxenike, Maria Eugenia Salaverri, Krispin Beobide, Dolores Redondo... Euskal literatura euskaraz idatzitako literatura kontsideratuz, baina,

ezin idazle hauek euskal idazle kontsideratu, beraz, gaztelera baita haien idatz-hizkuntza.

Esan bezala, ez dute euskal idazleei buruzko ezagutza handirik, eta idazle kuttunena ere, ez du gehiengoak hemen aurkitu. Izan ere, erdaraz idazten dutenen izenak eman dituzte gehienbat galdera horretan. Orotara, hogeita hamairu idazleren izena aipatu dute hemen, eta zazpi besterik ez dira euskaldunak: Joseba Sarrionandia, Bernardo Atxaga, Jasone Osoro, Fernando Morillo, Anjel Lertxundi, Pello Berriotxo eta Josu Penades. Liburu kuttunena aipatzeko orduan ere, euskaraz idatzirikoak eta euskarara itzuliak ez direnak gailendu dira. Hau baina, ez da harritzekoa, kontutan hartuz gazteen irakurketa hizkuntza zein den.

Euskal literaturaren eremu honetan, beraz, ondoriozta daiteke euskal kultura “galtzaile” dela gainontzekoekin alderatuz, gazte hauen artean. Ikasgela dute gazteek honen berri izateko iturri nagusi, baina emaitzak ikusirik ondoriozta daitekeenez, Euskal Literatur klaseek ez dute irakurzaletasunik sortzen ikasleengan; orokorrean, ez dute euskal lanak irakurtzeko irrikarik eragiten, eta euskal literaturaren berri gehiago izateko nahia ere, ez dute suspertzen. Hori bera azaldu zuen Idurre Alonsok doktorego tesian: literaturaren irakaskuntza ez dago ikaslearen literatur gaitasuna garatzera; ikasgelan eduki teorikoak lantzen dira, eta bidalitako beharrezko irakurgaiekin, ostera, ez da sakontzeko lanketarik egiten. Gainera, bi helburuek euskal literaturaren historia ikastea, eta ikasleek euren kasa liburu bat irakur dezaten lortzea ez dute bat egiten. Behartuta egiten dituzte biak, ikuspegi kritiko bat garatzera ez baitaude bideratuak. Baldintza berriak lortu beharko lirатеke, beraz, euskal literatura aintzat hartuko duen irakurzaletasuna ikasleengan eman dadin. Lanak badira, idazleak ere bai. Euskal literatur sistema lotzeko, beraz, irakurleak dira beharrezko.

Bibliografia

Alonso, I., 2008, *Euskal literaturaren irakaskuntza Hego Euskal Herriko irakaskuntzan. Ezagutza kontzeptualetatik gaitasun komunikatiboetarako bidean*. Doktorego Tesia. Euskal Herriko Unibertsitatea.

_____, 2010, *Erdigune literarioak irakaskuntzan*, Zarautz: UPV-EHU.

- Etxaniz, X., 2011, “Sarrera”, in A.A.: *Eguno euskal haur eta gazte literaturaren historia*, Zarautz: UPV-EHU, 13-97.
- Olaziregi, M.J., 1993, “Gazteen (irakurketa) gustu eta disgustuak”, *ASJU* 27-3, 821-875.
- Torrealdai, J.M., 1997, *Euskal Kultura gaur* Jakin. Lizarra.
- Zubiri, H., 2010, “Euskara eta kultura-kontsumoa”, in *Kultura 08-09*, Eusko Jaurlaritza, Gasteiz.
- _____, 2013, “Euskal literaturaren irakurleak zenbat eta nolakoak diren aztergai. Soziolinguistikako datuetatik eta irakurketa-ohiturei buruzko ikerketetatik abiatuta”, *Uztaro* 87, 51-68.

Webguneak

- Soziolinguistika klusterrak egindako *Hizkuntzen kale-erabileraren VI. Neurketa*, 2011: <http://www.soziolinguistika.org/files/VI%20Kale%20Neurketa-%20Emaizen%20txostena.pdf> [Azken kontsulta: 2014-09-02]
- Gazteen euskal behatokia: <https://euskadi.net/albiste/2014/eaeko-gazteen-erdiek-baino-gehiagok-diotenez-liburuak-irakurtzen-ohi-dituzte-denbo-ra-pasa/r58-801/eu/> [Azken kontsulta: 2014-09-02]

“Bateko liburu eta besteko argitalpen, Eusebio are eta presenteago edukitzera eraman naute”

ARANTZA URIBARRI

EGAN aldizkariaren aurtengo lehen alean Eusebio Osaren inguruan jardun zuten Txipi Ormaetxea, Pako Sudupe eta Patxi Salaberri Muñoak. Oraingo honetan, Eusebio zenaren bestelako alderdi bat jorratzera gatoz, haren alargun Arantza Uribarri Larrañagaren lekukotasunaren bitartez. Txipi Ormaetxeak esan zuenez, neke da bata bestea gabe irudikatzea: Eusebio eta Arantza, Arantza eta Eusebio...

miel a elustondo — zaldi ero

Kezka dabilkizu elkarrizketa dela eta ez dela...

Arazorik ez daukat, baina elkarrizketak, ez dakit, bada, urduritarena sortzen dit... Eta zenbat eta urduriago eta orduan eta azkarrago hitz egiten dut. Aita zenak esaten zidan: “Isildu hadi, larretxoria!”. Larretxoria! Elkarrizketak erreparoa ematen dit, gauzak ondo egin nahi, perfekzioa nahi, eta hortxe. Bigarren ilaran egotea gustatzen zait...

Cegasan egindako 50 urteko lana bera ere aitzakia ederra zitekeen elkarrizketarako...

Enpresan berrogeita hamar urte egin nituen era batera edo bestera. Hamabost urterekin sartu nintzen. Azaroan hamabost urte bete, eta urtarrilaren 28an edo halakoren batean hasi nintzen Cegasan. 1963an sartu, 2012an jubilatatu. Azaroaren 9koa naiz, eta egun horretantxe hartu nuen erretiroa... Oñatikoa naiz izatez, Uribarri Larraña-

ga gara. Lezesarri auzoan bizi ginen, Arantzazura bidean. Batean, moja beneditarren komentua zen; bestean, Zahor fabrika. Hantxe bizi ginen txikitan. Gero, hamabost urte bete nituenean, erdialdera joan ginen. Bi alaba ginen, Lurdes eta biok. Bera ni baino zazpi urte gazteagoa da. Mojak genituen parean, eta hantxe ikasi nuen batxilergoa. Aitak Forjas Zubillaga-n egiten zuen lan. Gero, Azkoitira eramanean zuten fabrika, baina aitak ez zuen harako gogorik, 45 urte ere izango zituen, eta Cegasan langileak behar zituztela, eta hantxe hasi zen, mantentze-lanean. Cegasan egiten zuen lan, baina handik kanpo, beti ari zen basoan eta batean eta bestean lanean, alabak –batez ere nik, garai hartan–, ikasketak izateko. Horrelaxe ikasi nuen beneditarretan. Frantsesak ziren mojak. Eta frantsesez esaten genituen *mère supérieure* eta gainerakoak. Nahiko aurrerakoiak ziren garai hartarako. Ikasketak gaztelaniaz egiten genituen, jakina, nahiz eta euskaldunak izan zenbait moja. Azterketak egitera Donostiako Peñafloridara joaten ginen.

Ama?

Ama, Manoli. Aita, Lukas. Amak etxean egiten zuen lan, etxeok lanak eta kanpokoak. Oñatin baziren tailerrak. Batean, era askotako poltsak egiten zituzten, emakumeentzakoak, erosketak egitekoak... Bestean, zotzak egiten zituzten. Bizpahiru lantegitan, guardasolak egiten zituzten. Herrian, zenbait emakumek tailer haientzako lan egiten zuten. Gure amak, esaterako, poltsak josten zituen. Eta ni neu ere kola emanda nago poltsa haietan jartzeko zinta batzuetan... Gogoratzen naiz gure amak libreta txiki bat zuela, eta hantxe egiten zituela kontuak, zenbat poltsa, hainbat diru... Astean hirurehun pezeta ere bai! Diru horrekin asteoko janaria pagatzeko lain zeukan. Ortu txiki bat ere bagenuen etxe alboan... Ahizpa kale baserrian bizi zitzaion amari, Oñatin bertan, eta han ganadua ere bazuten, oilategia... Mardokoa zuen izena baserri hark. Dena botata dago, etxe berriak eginda... Aita baserrikoa zen, Bolibarkoa, Eskoriatzan, baina borondate horixe zuen, alabari ikasketak ematekoa. Horretarako, gure aitak bazituen zenbait lagun, edo ezagun, honetaz eta hartaz kontsultak egiteko: bai etxea erosteko, bai alabak ikasten segitzeko asmoari buruz kontsultatzeko... Batxilergoa egin eta ikasketak jarraituko ote nituen genbiltzan gu, eta aitaren lagun haietako batek esan zion alaba Arrasatera joatekoa zela, delinearzaile ikastera. Mari Kruz

Igartua zen hura. Niri ez zitzaidan hori gustatzen. Ikasle ona nintzen eta ikasten segitzea merezi zuela esaten zuten, eta horrela, deli-neatzaile ikasten hasi nintzen irailean, Arrasaten. Hiru urte ziren. Tartean, aitak [Juan] Celaya, [Roberto] Ordorika eta honekin eta harekin hitz egin zuen. Beste garai batzuk ziren, haiek tailerrean bertan ibiltzen ziren. Eta zer moduz eta hau eta bestea. Eta, nonbait, gure aitak Celayari esan: “Hortxe gure alaba, hamabost urte egin ditu, batxilerra egin du, Arrasaten dabil orain...”. Eta, nonbait, fabrikari beharra sortu zen. Baten bat soldadutzara joatekoa zen, eta hutsune bat sortu zen administrazio atalean. “Neska gaztetxoren bat beharko genuke, bada, guk hemen!”. Eta abenduaren amaierako edo urtarrilaren hasierako egun batean, aitak fabrikara eraman ninduen: “Nahi baldin baduzu, lanean hasi!”, Ordorikak. Ni ez nengoen pozik Arrasaten, ez zitzaidan batere gustatzen, marrazteko abildaderik ere ez neukan, artean. Irailetik abendura bitartekoa egin nuen Arrasaten, eta, gero, Oñatin hasi nintzen lanean, Cegasan. Komertzio ikasketak egiten hasi nintzen orduan, Gasteizen. Lehenengo, lanaldi erdian hasi nintzen, ikasketak ere aurreratzeko. Baina, gero, lanean buru-belarri sartu eta bertan utzi nituen ikasketak... 1963an hasi nintzen Cegasan, hamabost urte nituela.

Gazterik ari zinen lanean...

Nahiko gauza normala zen. Txikitako lagunetan, gehienak hasi ziren lanean. Eta segitu zuten; ezkondu arte, behintzat. Horixe zen normalena... Dena dela, Cegasan neu izan nintzen –lehen administrazioan, behintzat–, ezkondu eta lanean jarraitu zuena. Jose Antonio Agirre nuen buru, eta esan nion ezkondu eta gero ere lanean jarraitzeko asmotan nintzela, ea eragozpenik zuen. Berak: “Ni ez naiz emakumeak ezkondu eta gero fabrikari lan egitearen aldekoa, baina hemen gelditzen bazara, ni pozik. Nahiz eta ni ez izan horren aldekoa!”.

Zer zioen amak?

Gai horietan aitarekin beti konforme izaten zen. Aitak markatzen zuen bide hori. Ama ere, beti ados... Aita inoiz ez zen kalean ibiltzekoa izan: etxetik lanera, eta lanetik etxera. Igandeetan, berriz, gure aita-amak –beti elkarrekin ibiltzekoak ziren haiek–, lehengusu

batzuekin batera Arantzazu aldera abiatuko ziren, paseoan, merienda eginez. Gure aita beti familia giroan!

**Ikasketak egina, Oñatin lanean, Cegasan, aita-amak...
Eta, halako batean, Gasteizen zaitugu...**

1967ko azaroan etorri nintzen, Cegasarekin batera. Administra-zio osoa etorri ginen, hogeita bat lagun, enpresak ipinitako autobu-sean. Astelehenean etorri, ostiralean buelta egiten genuen. Sekulako disgustua izan nuen Gasteizera etortzea. Zenbat negar egin nuen! Donostiara izan balitz, sikiera! Gasteizekin ez genuen harremanik, ez azterketa, ez erosketa, ez ezer genuen hemen. Donostiara, Eibarre-ra... ibiltzen ginen. Hogeit bat urte nituen nik, ahizpa Lurdesek, hamalau. Aitari gauzak planifikatzea gustatzen zitzaion, eta etorkizuna pentsatzen hasi zen. Horrela, ordurako Oñatiko etxea guztiz ordainduta geneukanez, gurasoek Gasteizen etxea erostea pentsatu zuten, ni hemen ari nintzenez lanean, eta ahizpak, Lurdesek, ikasketak hemen egiteko. Astea hemen pasatzen genuen ahizpa biok. Lurdesek Veracruz ikastetxean egin zuen batxilerra. Ahizpak ikasketak bukatu aurretik edo, aitak Gasteizera etortzeko gogoia agertu zuen Oñatiko Cegasan, eta hona eman zioten trasladoa, tailer mekanikora. Orduan familia osoa etorri zen, 1969-70ean.

Eusebio zena 1967an etorri zen Gasteizera...

Urte berean etorri ginen. Eusebio eta beraren taldea, agustindarrak denak, irailean etorri ziren, kurtsoa hastera seminarioan. Gu, azaroaren 20an, astelehenez... Nik Oñatin ikusita ezagutzen nuen Eusebio. Etxean askotan aipatzen zen haien familia, ama San Prudentziokoa zutela, Sakona baserria, bi agustindar... Horrelako kontuak. Guk, hala ere, astea hemen pasatzen genuen eta asteburuan Oñatin ginen beti, gurasoak hona etorri eta ondoko urte osoan ere. Eusebio euskarazko meza ematen hasi zen lehenengo, –Brigidatan, Vicente Goikoetxea kalean, gero Erreparadoratan, San Antonio kalean...–, eta hemen geratzen hasi ginenean eliza haietara joaten ginen gu mezatarak. Hor ezagutu nuen Eusebio, edo nor zen jakin, behintzat. 1970ean izango zen hori, handik urtebetera izan zen-eta Araozkoa, etxe prezintatzea eta hau eta bestea. Hogeita bat egun eduki zituzten barruan.

Izan ere, Eusebio Gasteizen zegoen apaiz garai hartan,
hainbat apaizgai gazteren arduradun.
Teologia fakultatean ari ziren ikasten, seminarioan.
Haatik, etxebizitzetan bizi ziren, eta bateko eta besteko
fabrikan ari ziren lanean...

Araotzen euskarazko ikastaroa egiten ari ziren. Guardia zibilak azaldu eta hiru-lau bat lagun atxilotu zituen. Gero, polizia nazionala Gasteizko etxera etorri, etxea miatu, eta besteak eraman zituen. Poliziak etxea prezintatu zuen... Kartzelatik irten zirenean, euskarazko meza haietara joaten zen hainbat familiak etxeko atea ireki zieten. Gehiago izan ziren eskainitako etxeak, behar zirenak baino! Eusebio gurean hartu genuen. Akordutzen naiz bi gela genituela, eta beste bat, artean ipini gabe. Han, hala ere, ohe egiten zen butaka bat genuen. Lotsa ere eman zion gure amari gela hura eskaintzeak, baina etxea ireki genion Eusebiori. Ez zuela erosotasun handirik edukiko han, hala ere. Eusebiori ez zitzaion inporta izan, eta etorri egin zen... Lehenengo, Eusebio mezatatik besterik ez nuen ezagutzen. Laster, apaizgai gazte haiek euskarazko eskolak ematen hasi ziren, Pako Eizagirre, Rafa Etxegarai, Felix Razkin... eta mendi irteerak egiten ere bai. Ni, bai euskarazko eskoletara –Jesus Obrero ikastetxera–, bai mendi irteera haietara joaten nintzen, beste askorekin batera. Gero, apaizgai haien etxera ere joaten hasi ginen –Tomas de Zumarraga dohatsuaren kaleko bizitzara lehenengo, Fernandez de Lezeta kalekora gero–, baina, beti, txirrina jo eta: “Eusebio etxean dago?”. “Ez”. Eta ez bazegoen, lasaiago egoten ginen, Eusebio haien ardura-duna zen-eta, burua. Horregatik esaten zuen gerora Eusebiok, txanxetan bezala: “Bai, hau eta besteak, eta gero errespetu guztia galdu!”... 1971n, Araotzekoa izan zenean, abuztuan, Juan Celayaren idazkaria izan zena eta biok Nizara joan ginen bi astez, enpresak ordainduta, frantsesa ikastera. Cegasak bazuen filial bat Frantzian, eta frantsesa zen neurri batean gure laneko hizkuntza. Nizatik Irune-ra etorri nintzen, trenez, eta gurasoak etorri zitzaizkidan bila, handik Gasteizera ekartzeko. Ni, Gasteizera etorri, eta ailegatzeaz bat, Fernandez de Lezetara joan nintzen, bisitan, haiek agurtzera, eta nire egonaldia kontatzera. Txirrina jo, ireki zuten, igo, eta poliziak ireki zuen atea: “¡Documentación!”. Eta hantxe eduki ninduten. Handik tarte batera, txirrina. Eta berdin, gure lagunetako bat, bisitan hura ere. Hura ere hantxe eduki zuen poliziak, nirekin batera. Eta gero

beste bat, eta beste bi, eta besteren batzuk. Denok barrura, etxe barrura esan nahi dut. Izan ere, etxe hartara jende asko joaten zen, bateko meza, besteko mendia, euskarazko eskolak... Eta, batez ere, ondo pasatzen genuen! Horrela, halako batean, denok hartu eta komisariara, gauerd inguruan... Gainera, akordatzten naiz etxekoek esan zidatela: “Zer duzu, oraintxe ailegatu zara Nizatik eta horien etxera zoaz!”. “Igandea da, eta han egongo dira. Agurtu eta segituan etorriko naiz”. Goizeko bostak arte ez ziguten utzi telefonoz etxera deitzen, komisarian nengoela esateko.

Zergatik atxilotze horiek?

ETAkoak zirela esanez hartu zituzten, euskarazko ikastaro haren aitzakian. Giroa halakoxea zen. Laneko munduan sindikatuak debekatuta zeuden, langile bilerak egiten ziren, baina beti ezkutuan, inor zelatan ote zegoen ondo begiratuta. Akusazioa ETAkoak izatearekin lotuta zegoen. Araotzen atxilotu zituzten, baina zelan Gasteizen bizi ziren, hemengo etxea miatu zuten... Ez zen beste aitzakiarik izan, ez atentaturik ez ezer. Gero, Araotzek egon zirenek esaten zuten, konturatu zirela gauez nola egon ziren guardia zibilek inguratuta, akelarreak eta festak egiten zituztenean. Auskalo guardia zibilek zer pentsatzen zuten, zer bilera egiten ari ziren haiek Araotzen! Euskarazko eskolak ziren, besterik gabe!... Gogoratzen naiz maletakada liburu atera zutela Fernandez de Lezetako etxe hartatik. Eta dirua ere kendu zietela. Etxe hartan zortzi bat lagun-edo biziko ziren. Orduan ez zen kreditu-txartelik, etxean zuten dirua. “Erresistentzia kutxa” omen zen! Apaizgai gazte haiek, berriz, lanean ari ziren oporretan; batzuk, Cegasan bertan. Hiruzpalau emakume, tartean ni, hiru gau eduki gintuzten Bakea kaleko polizia-etxean. Laugarren egunean, kanpora.

Libre

Bai. Baina hura latza izan zen. Etxean: “Non sartuta zaude, zer egiten duzu?”. “Ez dut ezer egiten!”. Gure kontua horrela itxi zen. Eusebioren eta gainerakoen kasua diferente izan zen. Epaietarik ez zuten izan. Hogeita bat eduki zituzten barruan. Eusebio apaiza zen, besteak apaizgai. Eusebio ez zuten ukitu, ez zuten jo, baina psikologikoki bai, min egin nahi izan zioten: Eusebio gela batean, eta besteak

beheko ziegatik gora igo, Eusebio zegoen gelaren ondokora, eta zirtizarta jotzen zituzten. Julian Irizar batek hartu zituenak, esate baterako! Giltzurrunetan jo zuten, eta hain gogor, hiru eskailera-maila ezin jaitsita ibili zen. Badakit, neuk ikusi nuen eta. Eusebio, alboko gelan, haien deiadarrak entzuten eduki zuten. Presio psikologikoa egin zioten, zenbat emakumerekin oheratzen zen, eta hau eta beste. Azkenean epaiketak ere ez zela izan uste dut. Libre geratu ziren. Fernandez de Lezetako etxea prezintatu zutenean lagun eta ezagunen etxean banatu ziren apaizgaiak. Handik hiru hilabetera Fernandez de Lezetako etxea ireki zuten, baina ordurako Basoa kaleko apartamendu batera joanak ziren batzuk, eta beste nonbait bizi ziren besteak...

Zuek etxean hartu zenuten Eusebio...

Egunez ez zen etxean askorik egoten. Gauean bai, etorri, eta, orduantxe hitz egin eta hitz egin. Urte berean, Arrasateko ikastolan gorabeherak izan ziren, eta Eusebio hitzaldiak ematera edo mahai-ingururen batean parte hartzera joan zen. Nik autoa neukan, eta neuk eraman izan nuen –birritan, behintzat–, Arrasatera. Asko hitz egiten genuen, egoerari buruz, honetaz eta hartaz. Ordu arte pertsona iritsi ezina iruditu zitzaidana oso hurbila gertatu zitzaidan. Beti, hala ere, erreferentziatzko pertsona nuen Eusebio. Handik atzera, hitzaldia zeukala edo zer edo zer, eta neuk eramaten nuen.

Ordurako bazenekien Gasteizko Olabide ikastolan ere istilu gorriak izan zirela, Eusebio kanporatu zutela?

Bai. Atxilotze haien ondoren gertatu ziren horiek denak. Komunistak zirela, ateoak eta hau eta beste, eta orduantxe izan zen ikastolakoa. Bestalde, Olabideko guraso-batzordean Cegasako hainbat jende zegoen. Nik, Cegasan Jose Antonio Agirre nuen buru, eta, harekin batera, Sagasta zegoen, Eusebioren laguna, Arrasaten batera ikasten ibilitakoak ziren-eta. Eusebio, batzuetan, Sagastaren etxera joaten zen, afaltzera... Eusebiok kontatuta dakit. Bada, erreferentziatzko pertsona izatetik, deabru izatera pasatu zen Eusebio egun batetik bestera. Eta ni Eusebioren laguna nintzenez, nik ere jasan nuen bazterketa Cegasan. Bagenuen kezka: “Orain, egoera honetan, elkarrekin ikusten bagaituzte...”, esaten zuen Eusebiok. Eusebio gaizto bihurtu, elkarrekin genbiltzala jakin, eta ni Cegasan gaizto bihurtzea, dena bat izan zen. Sagasta bera etorri zitzaidan: “Egia al da Eusebio-

rekin zabiltzala?... Horixe entzun dut... Jakin nahiko nuke”... Bestalde, 1979ko otsailean greba izan zen Cegasan, hilabetekoa, PFZ zerga berria jarri zutela-eta. Ekonomikoa zen errebindikazioa, ez zen politikarik. Ni grebara atera nintzen. Gazte-gaztea nintzen, haien konfiantzazkoa, baina grebara ateratzea, eta Eusebioren laguna izatea... larrutik ordaindu nuen. Lan-hitzarmenak halako diru igoera bat, eta langilearen sustapena aurreikusten zituen. Bada, nik, hainbat urtean, zegokidan igoera jaso bai, doi-doi hura ere, eta kito sustapena. *Non grata* izatera pasatu nintzen.

Dena dela, dio Pako Eizagirrek zenbait jende Eusebioren kontra izanagatik ere, beste batzuk beraren ondoan izan zirela beti...

Batzuentzat, deabrua izan zen, bai, baina beste batzuentzat ez. Zenbait jendek, Dos Hermanas jatetxeko Jose Ramonek eta beste batzuek, beren umeak atera egin zituzten Olabidetik. Eta Umandi Ikastola sortu zuten. Esozi Leturiondo, adibidez, irten egin zen Eusebio bota zutenean. Aldiz, Olabideko batzordearentzat, Eusebio deabrua izan zen. Eta, bide batez, ni. Begi-ninia izatetik, baztertua izatera pasatu nintzen Cegasan. Hainbat lan, niri zegozkidanak, besteri agintzen zizkieten. Konfidentzialak. Ez ninduten lanpostuz inoiz aldatu, baina idazkariari zegoen informazioa ezkutatu, bai. Askoz geroago, 1992an, Cegasa berrantolatu egin zen, hainbat enpresatan, eta abenduaren amaieran, Cega Multidistribución-era joango nintzela esan zidaten. Sekulako disgustua hartu nuen, ostikadatzat hartu nuen. Enbor nagusitik kanpoko adar batean lanean jarri nahi nindutela iruditu zitzaidan. Jose Antonio Agirrek esan zidan ezetz, ez zela horrelakorik, bere semea ere beste adar batera zihoala –eta egia zen–, etorkizuneko enpresa zela Cega eta hau eta beste. Baina nik disgustu handia. Eusebiorekin hitz egin nuen, eta nik lana uztea ere pentsatu genuen, bizitza beste modu batez antolatzea, berak ere ikerketa egiteko kanpora irteteko aukera handiagoak izango zituela EHUko irakasle eta doktoratu berria zen aldetik, eta esan zidan: “Aran, oraintxe edo inoiz ez!”. Cegasara joan nintzen eta horixe esan nuen, irtetea pentsatu nuela eta ea zenbateko diru-ordaina zegokidan. Orduan, berri, lanerako behar nindutela, ona nintzela lanean, enpresa orduantxe banatu zela, une delikatua zela, ezinezkoa zela... Nik, baietz, baina, nolana ere, kontuak egiteko. Abenduaren 26ko kontuak izan litezke. Etxera etortzen nintzen, eta Eusebiok: “Eta, zer

esan dizute?... Ez dizutela erantzun?... Galdetu, bada, haiek erantzun arte!”. Gerora, konturatu nintzen Eusebio bera ez zegoela ondo, nire beharra zuela, bera niri presa ematen!... Ez da normala, ezta? Gu beti elkarrekin ibiltzekoak izan ginen, beti elkarrekin, badakizu, eta dependentzia izatekotan, nik izango nuen harena, berak nirea baino. Hala ere, momentu haietan berak behar ninduen ni... Abenduan hori, urtarrilean enpresaren erantzunik ez, artean. Urtarrilaren 29an Eusebiorekin larrialdietara joatea izan zen; otsailaren 2an, diagnostikoa, eta otsailaren 22an, Eusebioren heriotza. Handik astebetera itzuli nintzen lanera... Joan nintzenean, Agirre-eta etorri, agurtu, “zer moduz” eta beste, eta biharamunean, eskutitzak neramatzala, Agirrek: “Hitz egin genuen hura, ezer ez, ala?”. “Bai, ezer ez”. “Kito, beraz”. Hortxe bukatu zen kontu hura. Lanari oratu nion, eta aurre-ra. Gaur egun esker oneko hitzak besterik ez daukat Agirrerentzat, inguruko langileentzat, eta enpresarentzat. Sekulakoa izan zen aldaketa. Mesede egin zidan. Enpresa berrian Bilboko gazte bat jarri zuten zuzendari, Iñaki Olave, oso pertsona berezia, eta oso exigentea –Agirre, aldiz, eskola zaharrekoa zen–, eta Olaveren agindupean egon nintzen bost urte. Joan zenean, eskerrak eman nizkion, nire momenturik txarrean mugiarazi egin ninduelako, ikasgarazi, eta espabilatu. Uste dut beti saiatu naizela lanean, baina handik atzera, gehiago. Aitari ikasi nion: “Norberak exigitzekotan, konplitu egin behar du lehenengo”. Cegasatik irteteko desiratzen egotetik, lanean gustura egotera pasatu nintzen. Denbora gehiago egin behar zela lanean? Bada, ez nuen eragozpenik. Jubilatu arte, 65 urte bete artean, ondo egon naiz lanean. Gazteak sartu zirenekin ere, nire historia ez zekitenekin, primeran. Eta lanean berregituraketak izan ohi zirenean ere, ni beti hantxe eduki ninduten. Baina uste dut neure barruko jarrerak ere zer ikusi handia izan zuela, neure jarrera.

**Hor bada idazki bat, Eusebiok egina, Olabide ikastolatik kanporatzea nola izan esplikatzen duena.
Pako Eizagirrek jarri zidan eskura, eta osorik argitaratzea komeni da...**

Badakit idazki hori badena, baina ez daukat eskura. Aurten bertan, Olabide Ikastolaren 50 urteko historia idatzi dute, eta nik esaten dut: “Gezurrik ez dute esan, baina egia osoa ere ez”. Horrela da beti, ezta?

Ezkondu egin zineten, baina ez zen gauza erraza izan

1973ko martxoaren 3an ezkondu ginen, eta oso zaila izan zen. Erromako dispentsa behar zuen Eusebiok, elizatik ezkonduko baginen... Kontatua dut nola Gasteizera etorri zen Setien, gotzain zela, eta Eusebiorekin hitz egin zuela, autoan sartuta batera eta bestera. Gasteizko gotzainak blokeatzen zuen dispentsa hura, eta Eusebiok huraxe behar, eta zenbat buelta gotzaindegira Eusebiok: “Gauzak ondo egin nahi ditugu, baina ondo edo gaizki, ezkondu egingo gara. Zeuek behartzen gaituzue gauzak gaizki egitera”. Ezkontzeko oharra jarri Esperantza parroko taulan –Paloma kalean zegoen eliza hori orduan–, eta guri zegokigun oharrak egun bat irau zuela uste dut. Gotzainak emandako agindua, seguru: ezin ginen elizaz ezkondu, eta zibiletik ere ez, Konkordatua indarrean zegoen-eta. “Gauzak gaizki egitera behartzen gaituzue”. Jendea hasita zegoen esaten, elkarrekin bizi ginela, eta Oñatin panfletoak ere bota zituzten: “Osa bere maitalearekin bizi da” eta horrelako kontuak. Izan ere, Eusebio oso ezaguna zen Oñatin. Cegasa Gasteizera etorri zenean, hemen ere ezagutzen zuten, hangoek batik bat. Ni ere Oñatikoa nintzen. Min egin nahi izan ziguten panfleto haiekin. Nik uste eliza inguruko jende estuenak egin zituela panfleto haiek. Cegasan ari ziren Oñatiko lankide batzuek ere esan zidaten, zelan gogoratzen ziren Eusebiok Jesusen Bihotzaren egunean agustindarren patioan egindako sermoiaz, zelan zeukan jendea, eta, gero, berriz, dena utzi zuela, eta ezkondu, eta ea zer sinistu behar zuten beraiek. Panfletoa Eusebioren kontrakoa zen, eta ni ere harrapatu ninduen.

Entzun dizut inoiz esaten, ezkondu zinenean haurdun zeundela zabaldu zutela...

Esamesak. Inoiz ez naiz hardun egon! Eta emakume bat gure amari joan eta esan: “Zer, Manoli, zer moduz... Alaba ezkontzen zaizu... A zer disgustua, ezta”. “Disgustua?”. “Bai, gizon horrekin, eta gainera hardun. Hori ere tragatu egin beharko da, ezta?”. Gure amari esanda, Oñatiko emakume batek! Horrelakoa izan zen momentua!

Eusebio hil zenean lanari oratu zeniola esan duzu...

Nola zegoen zure barrua?

Ikaragarria izan zen. Lanera joan eta okupatuta nengoen, ardura-dun berria nuen, eta ito egiten ninduen hark, haren exigentziak. Barruko tristura ezkututzen zidan horrek. Jakina, etxera etorri eta hortxe tristura hura, eta hutsunea, eta dena. Hasiera hartan, hartu *Argia* aldizkaria, eta Eusebiori buruzko artikulua. Hartu *Geu Gasteiz*, eta hantxe Eusebio irribarrez, azalean. Hartu hau, hartu hori, eta Eusebio... Ez nintzen lagunei deitzeko zalea. Gaizki nengoenean, behin edo behin ahizpari, besteren baten Pakori [Eizagirre], baina jendeak bai, hots egiten zidan, asko; bai nire lagunek Oñatitik, bai Eusebiorenek Gasteiz bertatik. Hots egiten zidatenean, eta planen bat proposatu edo zer edo zer, ez nuen ezetzik esaten. Nahiz eta kostatu, beti baietz. Bestela, etxera etorri, eta hutsunea. Eskaileretan gora, ezkaratzera ailegatu, eta lehertu egiten nintzen.

Gaur egun, oraindik, harremanetan zara

Eusebioren zenbait lagunekin,

eta Irakasle Eskolako irakasle jakin batzuekin

urtean bizpahirutan bildu ohi zara, bazkarian...

Bai. Irakasle Eskolako zuzendaritza osatu zuten garai batean Margarita Miñon, Marisa Garaigordobil, Jon Zaballa eta Eusebiok. Tartean-tartean bazkariak egiten zituzten: “Beti lanean batzartzen gara. Halakoren urte eguna dugunean, mahai inguruan elkartuko gara, bazkaltzeko”. Horrela egiten zuten, eta Eusebio hil zenean, hilabeteetara, urte egunen bat ospatzekoa zuten, eta hots egin zidaten, esanez ea zer iruditzen zitzaidan, Eusebiorekin egiten zuten moduan bazkariak egiten segitzea, eta ni haietara joatea. Baietz esan nuen. Ordu arte, haiek ezagutu bai, ezagutzen nituen, baina ez nuen harreman zuzenik. Harrezkero, berriz, urte egunak ospatzen ditugu, lehengo moduan segitzen dute, baina Eusebioren ordeztu, ni joaten naiz.

Zer adierazten dizu horrek?

Lehenengo-lehenengo, Eusebio asko estimatzen zutela, maite zutela. Nigan, jarraipena ikusten dutela uste dut. Bestela, hogeitaz urtean ez zuen ohiturak jarraituko. Beraiek esaten dute, ez nik, Eusebiok zerbait utzi zuela haien artean.

**EGANen aurreko alean, Txipi Ormaetxek
zuen bion arteko lotura azpimarratuz bukatzen du idazkia:
“... nik Eusebio ezin du imajinatu Arantza gabe,
eta Arantza Eusebio gabe”.**
Ezin zuek bata bestea gabe irudikatu...

Beti elkarrekin ikusten gintuzten! Eusebio eta Arantxa, Arantxa eta Eusebio...

**Zuen arteko lotura zer zen! Iritzi-artikuluak
idatzi izan zituen Eusebiok *Euskaldunon Egunkarian*.
Tartean-tartean, iritzia eskatzen zizun, kontsultatu...**

Ez sistematikoki, eta ezta edukiari buruz ere. Esaldiaren bat, beharbada, eta: “Aran, zer iruditzen zaizu hau?”... Gai konprometituak-edo zirenean. Irakurleak nola jasoko ote zuen, zer sentipen izango ote zuen neurtu nahiko balu bezala egiten zuen...

Inoiz esan izan didazu bete egiten zintuela Eusebiok...

Dena zen. Laguna, ni baino askoz gehiago zekiena... Ez nuke esango aita zenik, baina nik bai kontsultatzen nizkiola nire dudak. Nik bai kontsultatu!... Bete egiten nituen, beti nire parean zegoelako. Eta nire parean ez zegoenean, beherago jartzen zen! Maitasun eta berdintasun harremana zen... Ez zitzaion gustatzen inoren gainetik jartzea. Behin edo behin bere onetik atera bazuten ere! Idazterakoan ere, esan behar zituenak esango zituen, baina harrokeriarik edo handinahikeriarik gabe...

Zer zioten gerora agustindarrek?...

Urte askoan etena izan zen agustindarren eta Eusebioren artean. Quiton egon ginenean, berriz, harremana eguneratu egin zen. Handik hona etorri eta Oñatiko agustindarretan zerbait zenean –hiletaren bat, gehienetan–, hantxe izaten ginen. Agustindarrek sekula ere ez zioten Eusebiori atea itxi, baina, horixe, harremana eguneratu egin zen Quito eta gero. Madrilen ospitalean egon zenean, hemengo agustindarrek hangoei hots egin eta haietako bi, euskaldunak, Oñatik egonikoak, bisitan etorri ziren. Esan nahi dut, zuzen edo zeharka harremana izan genuela. Eusebio hil eta gero, eta Bidegileak egiten hasi zirenean, Oñatira hots egin agustindarrei, eta Paulo Anduagak ez

zuen batere eragozpenik izan ezertan laguntzeko. Alderantziz, esango nuke. Eta harrezkero beti izan dugu harremana.

Zertan da Aranburu agustindarraren pasadizoa...

Eusebio Gasteiza etorri zenean, apaizgaien arduradun, Aranburu zen aita bisitatzaila. Urteak pasatuta, behin, zahartuta zegoela, bisitan joan gintzaizkion Pako Eizagirre, honen andrea eta hirurok. Gurekin zen Paulo [Anduaga] ere. Adin handia zuen Aranburuk eta ez zegoen asko hitz egiteko moduan. Ni nor nintzen esan zioten eta, agurtzerakoan, haren hitzak, ahul bezain sakon: “Eusebio... Eusebio... zuzena zen, oso pertsona zuzena”. Gustura irten nintzen!

Bateko *Bidegileak* bildumako biografia, besteko Pako Suduperen *Eusebio Osa. Belaunaldi baten lekuko*, honako EGAN aldizkarian aurtengo lehen aleko artikuluak, harako... Eusebio berpiztu egin dela esan zenidan lehengo batean...

Berpiztu... niretako inoiz ere ez da hilda egon, nahiz eta denborekin oroitzapena apaldu egin den. Baten batek esan zidan garai batean, obsesionatuta nengoela. Etxea eraberritu behar nuela ere esan zidan batek. Nik, aldiz, etxea orduko hartan gorde nahi izan dut. Kaltegarri zitzaidala ere esan zidaten. Are gehiago, tronbosia izan eta gero, 1998an. Burukomin handiak izan nituen, eta larrialdietara ere hirutan eraman ninduten. Halako batean, eskanerra egin zidaten arte: odolbildua nuen buruan. Hogeita bi egun egon nintzen ohean, eta, gero, bere kabuz desegin zen koagulua. Burukomin haiek zirela eta, batzuek psikologora joateko esaten zidaten, beste batzuek tratamendua behar nuela... “Hobe duzu etxea guztiz eraldatu!”, us-tez eta nire onetik kanpo nengoela. Ni, berriz, kontrakoa nintzen, bere horretan utzi nahi nuen etxea. Kaliforniara eta Nevadara, Renora, joaten nintzenez, senideak haserretu egiten zitzaizkidan: “Eusebio han bilatuko duzulakoan zoaz zu hara!” [Eusebiok eta Arantxak, eta iloba Egoitzek, sei hilabeteko egonaldia egin zuten Reno-Nevadako Unibertsitatean 1991ko bigarren seihilekoan] “Badakit ez dudana aurkituko!”. Baina hain oroitzapen ona nuen hango egonaldiarena, pozik joaten nintzen!... Eusebio ez da hil, beti egon da nirekin. Bizimodua aldatu zait, bai, beste modu batera segitu dut bizitzen, baina Eusebio hor izan da beti. Orain, berriz, bateko liburu eta besteko argitalpen, Eusebio are eta presentego edukitzera eraman

naute. Ez orduko denborara, baina bai Eusebio guztiz presente edukitzera.

Barruan eragin dizu... Hunkitu...

Bai, onean, batere ez txarrean. Zenbat negar egin ote dudan, gustura egin ere! Hunkitu eta negar, pozik. Hemen dago Eusebio...

Kalifornia eta Nevada aipatu dituzunez, Eusebioren hileta-oroigarrian Arroila Handian egindako argazkia dugu...

Bai... Benetan gozatu ginen bidaia hartan...

Ekueadorren baino gehiago...

Bai. Ekueadorren ere oso ondo ibili ginen, gure lehenengo bidaia handia. Han, ordea, obligazioa zuen Eusebiok. Titulazioa bat zuen helburua, lortu egin behar zen hura. Urtebeterako joan ginen, diru handirik gabe, etxekoen babesarekin. Oso esperientzia ona izan zen, baina Renokoa, are ederragoa. Gehiago disfrutatu nuen. Ematen du despedida izan zela, handik urte eta erdira hil zen eta. Disfrutatu egin genuen, biok. Renon, hala ere, gehiago.

Hileta-oroigarria...

Horixe iruditu zitzaigun ederra. Esaldia, haren lagun batek idatzitako eskutitz batetik jaso genuen. Albert Camusen *Izurritea* no-belatik hartutako esaldia da: "Isiltasunak ere badu bihotzik"...

Sorkuntza

Piarres Hegitua. Olerkiak

Montpellier-ko sendailuak¹

Donibane Garaziko haur txar bat nintzelarik, ene amatxiren etxetik entzuten ahal nintien², goiz arrats tirahala kantuz, bi dendarri mutxurdin, debru zaharra mihian zutenak. Lapurtarrak ziren, eta beren euskara ederrak errekesta handia zien³ Garaztarren artean. Haurren katiximak, meza liburiak, eta kantikak oro, ez zirena lapurtarrez ixkiatiak⁴? Jaun Erretora ere, bere predikalkitik ez zena lapurtarrez ari igande guzietz?

Beraz, nahi edo ez, ikasi nien emazte horien ahotik hemen aipatuko dutan kantu bat. Bainan ez nuen uste biziki zaharra zela, beharbada mendez mende herriko kantariak berritzen baitzuten lehengo euskararen itxura, bakoitzak bere aldetik. Egun haatik, iduritzen zaut⁵, olerkiaren eta musikaren arabera, hamabost edo hamaseigarren mendeko usain bat baduela.

1.– Haste hastetik, kantu hortan agertzen baita Montpellier-ko Unibertsitatearen fama handia, Salamanka-koa bezain ontsa ezagutia baitzen lehen. Badakigu, besteak beste, hango medikien eskola mundu guzian aipatia zela. Eta Frantzian, hamaseigarren mendeko idazle bat, François Rabelais, ez zena preseski handik ateratu mediku?

[1] sendagailuak

[2] nituen, nuen

[3] zuen

[4] idatziak

[5] zait

2.– Kantu hunek ezagutarazten baitauku¹ fraide ahalge gabeko bat, arrunt lizunkeriarri emana. Ez dea hori ere, Erdi Mendeko marka bat? Frantzian segurik, denbora hortako idazki zombaitetan, badira naski delako «moines paillards» batzu, eta nornahiri irriak lotarazten dituztenak.

3.– Bertsu horietan, antzerki jostagarri zaharretan bezala, jende gaixtoek biltzen baitute azkenean sekulako zafraldi bat makila ukaldika. Berdin ez direa bururazten Frantsesek deitzen dituzten «farces moyenâgeuses» horiek?

Zorigaitzez, ez niz² aski jakintsun kantu hunen musika hemen eratzikitzeko.

1
Fraide³ txar batek jakin zuen
Etxekandre bat gaizki zela,
Haren senarra hor ez baitzen.
Kyrie, kyrie,
Haren senarra hor ez baitzen.
A la mezon,
Kyrie, eleison!

2
Agur Madame! Hunat jinik
Ikasi dut eri zarela,
Bai eta ganbaran bakarrik...
Kyrie, kyrie,
Bai eta ganbaran bakarrik,
A la mezon,
Kyrie, eleison!

[1] baitaigu

[2] naiz

[3] fraile

3
 Senarra dizit¹ Montpellier-ren,
 Ene sendatzeko urketa,
 Ez baitzaut² sekulan itzultzen...
 Kyrie, kyrie,
 Ez baitzaut sekulan itzultzen...
 A la mezon,
 Kyrie, eleison!

4
 Ez baduzu Jauna zurekin,
 Oi Andere maitagarria,
 Nik artatuko zaitut berdin...
 Kyrie, kyrie,
 Nik artatuko zaitut, berdin...
 A la mezon,
 Kyrie, eleison!

5
 Gaizo senarra, Montpellier-tik
 Heldu zen arrunt leherrina,
 Sendagailuak ekarririk...
 Kyrie, kyrie,
 Sendagailuak ekarririk,
 A la mezon,
 Kyrie, eleison!

6
 Haren beha zagon³ bidean
 Etxeko mutil azkarrena.
 Zer da berri gure herrian ?..
 Kyrie, kyrie,
 Zer da berri gure herrian,
 A la mezon,
 Kyrie, eleison!

[1] dut
 [2] baitzait
 [3] zegoen

7

Etxekandrea gau guzietz,
Fraide batekin ohatzen da,
Zuretzat otoitzak eginez...
Kyrie, kyrie,
Zuretzat otoitzak eginez,
A la mezon,
Kyrie, eleison

8

Harritzen naiz!... Ez dut sinesten
Fraideak sendatu duela,
Hor nintzalarik eri baitzen...
Kyrie, kyrie,
Hor nintzalarik eri baitzen,
A la mezon,
Kyrie, eleison!

9

Beraz, etxekoen isilik,
Ikusiko duzu ganbara,
Saski handi hunen barnetik...
Kyrie, kyrie,
Saski handi hunen barnetik,
A la mezon,
Kyrie, eleison!

10

Nausia sartu zen saskian,
Bere mutilak ekar lezan.
Eraman zuen bizkarrian...
Kyrie, kyrie,
Ereman zuen bizkarrian,
A la mezon,
Kyrie, eleison!

11

Xisto¹ huntan dautzut ekartzen
 Xoriño bat isil-isila.
 Hasten balin bada kantatzen...
 kyrie, kyrie,
 Hasten balin bada kantatzen,
 A la mezon,
 Kyrie, eleison!

12

Emaztea ohean zagon
 Fraidearekilan etzana.
 Xoria kantuz hasi zakon²
 Kyrie, kyrie,
 Xoria kantuz hasi zakon,
 A la mezon,
 Kyrie, eleison

13

Hortan, saskitik ateratuz,
 Nausiak makil ukaldika,
 Fraide ta andrea zanpatuz...
 Kyrie, kyrie,
 Fraide ta andrea zanpatuz,
 A la mezon,
 Kyrie, eleison!

14

Nor da nausi etxe batean?
 Iduri du senarra dela,
 Izanikan ere saskian...
 Kyrie, kyrie,
 Izanikan ere saskian,
 A la mezon,
 kyrie, eleison

[1] xistro, saski

[2] zitzaion

Borroka edo ez, Frantses idazleek, anitz ixtorio irri egingarrietan, erakusten dauzkute¹ gizagaizo batzu, erranez «cocu, battu et content» direla. Kantu huntan haatik, ikasi dugu Euskaldun Jaun bat bederen ez dela segurki kontent «cocu» bilakatzen delarik!..

Bainan, bada beste argibide bat jakiteko nundik heldu ziren mota hortako bertsu zombait. Badakigu gure arbasoak jostatzen zirela ezin gehiago, eskandala bat gertatzen zelarik herri batean. Berehala, gazte guziak deabriak hartiak ziren, besta jostagarri bat behar zutela egin. hala nola: toberak, tutak, eta galarrotsak... Handik laster, igande eder batez, denak agertzen ziren herriko plazan, jantzariekin bai eta bertsulariekin, erakutsi nahiz zer pentsatzen zuten «afera» hortaz. Azkenean, bistan da besta bururatzen zela irrietan... edo aharretan! Beraz, nik uste dut hemen aipatu dutan kantu hori, hola sortu zela lehen, ohidura zaharrerri esker.

Geroztik, ez dut sekulan entzun kantu hori, ez eta ere leitu² liburuetan. Beraz, beti nago zer debru izan behar zen delako «Fraide txar» hura. Iduritzen zait Frantximenta edo Kaskoina zela, «Agur Madame»... horrengatik, eta bereziki kantariak errepikatzen baititu ele bitxi horiek lelo nausagarri³ bat bezala: «A la mezon»... edo «A la maison»... Hala izanik, hemen ere ez dea ageri frantses hizkuntzak ez ziela errekesta handirik gure aintzinekoen artean? Ez baita atzo sortia euskararen eta erdararen borroka!

Maiatz. (1982, 3.zk.) 60-61

Nafarroari

Nafarroa lokartuz, menderen mendetan
Itotzera bazoan arrotzen besotan;
Lege onak galdurik, petzero gerletan,
Odolez gorritua beti debaldetan,
Estekatua zagon⁴ urrezko gatetan!...

[1] dizkigute

[2] irakurri

[3] irringarri

[4] zegoen

Tira biran, Frantzia eta Espainia,
 Ados ezin egonez, suminduz auzia,
 Muga debru¹ batekin hetsirik mendia.
 Bi zatiz egin zuten Nafarro handia,
 Iruñetik baztertuz ipar eskualdia.

Beraz, Pe Nafarroa, bakarrik egona,
 Axuri bat iduri, olatik joana.
 Urrikalgarria zen, galdurik artzaina,
 Kanpotik ezagutuz amaren usaina...
 Hain hurbil izanikan, oi zer bihotz mina!

Uroski mandozainak, abarkak jauntzirik,
 Heldu ziren, gaizoak, mugaz bestaldetik,
 Zapet eta gerriko hunat ekarririk,
 Iruñeko berriak euskaraz emanik,
 Arri, arri, mandoko !... oihuka bidetik.

Diputazio Forala, eskerrak Jaunari,
 Gizon jakintsunekin lotu zen lanari,
 Laster behar zutela eman herriari,
 Edertasunarekin azkar izigarri,
 Goi Nafarroa dadin bere gain ageri.

Geroztik, ohidura dute begiratzen,
 Arbasoen euskara, nun nahi hedatzen,
 Etxe xuri zaharrak, ederki berritzen...
 Mendirat, lantegia dute helarazten,
 Baserriko gizonek ihes ez dezaten.

Egun, Alduden gaindi, beso bat bezala,
 Bide bat heldu zauku², xuxen ta zabala.
 Goi Nafarroak badu guretzat axola:
 Xapel beltz edo gorri, ai ei ai mutila!...
 Erakusten du, naski, denak bat girela.

[1] deabru

[2] zaigu

Otoiz egin dezagun, herrian sar dadin,
Bide berri hortarik, lan, tresna, ta mozkin,
Ontasun, jakitate, zorion, irrintzin...
Bainan, oroz gainetik, sekulakotz behin:
Jainkoa, Nafarroa, Lege zaharrekin!

*Donibane Garazin, 1968-12-25
Zeruko Argia. (1970, 383-384.zk.) 15*

Oi Euskaldunak!

Aguirre Jaun Lehendakari zenaren oroitzapenetan
errespetuki eta bihotzez.

Oi Euskaldunak!
Ditzagun begira
Herriko bertsuak,
Bai eta fedia...

Bai ixtorioak
Amaren altzoan,
Zizelu handiak
Gure sukaldetan...

Bai gure pilotak
Plaza gogorretan,
Eta «Mutxikoak»
Herriko bestetan...

Bai etxe xuriak
Iturri aldetan,
Hil harri xaharrak
Xutirik loretan...

Bai mendi zorrotzak
Gure bortietan,
Eta oihan beltzak
Irati gainetan...

Bai untzi ttipiak
Itsaso handian,
Iduri xoriak
Uhain urdinetan.

Zendako nigarrak
Ditugu herrian,
Eta doluminak
Etxe zonbaitetan?

Baditugu hilak
Españako gerlan,
Zinezko sailduak
Segurrik zeruan...

Eta «Gudariak»
Han kolpaturikan,
Oraino, gaixoak,
Etxetik kanpoan...

Amerikanoak
Ere, urrutian,
Dira aipatuak
Herri guzietan...

Gure soldadoak,
Joanik armetan,
Han dira galduak
Beti lanjerretan.

Zorigaitzengatik
Berdin dugu mina:
Sortzen da hortarik
Anaitasuna!

Nun nahi izanik,
Ahaideak gira,
Zeren mintzaturik
Orok Euskara!

Lege zaharretik
Ginien¹ biltzarra
Odolez beterik
Jin zauku bandera.

Hots! aspaldidanik
Badugu arbola,
Gernikan xutirik,
Guziz maitatua...

Dezagun geroztik,
Zazpi herrientzat,
Oihu bihotzetik:
Euskaldunok Bat!..

1960 martxoaren 30ean

Otsoak eta zakurrak

Festival de la force basque
Euskal Indar Xapelketa
Hendaian, 1987ko uztailaren 8an

Hego Euskal Herritik, otso bat jina zen
Hendaiarat, bai eta lanetik bizitzen.
Auzoek ere zuten ongi ezagutzen,
Iheslari gaizo bat bilakatu baitzen.

Bainan ihiztariak, Parisen, berriki,
Hango Jaun Handiekin zuten erabaki
Otsoa bahitzea «demokratikoki»,
Hiru zakur gotor zituztela aski.

[1] genuen

Handik laster zakurrak, goizetik Hendaian,
Elgarrekilan ziren, isilik, barrandan,
Hortzek irrikaturik, baina bat batian
Agertu zen otsoa karrika hegian...

Zakurrek berehala, saingaka ta oihuz,
Hartu zuten otsoa, lepotik tinkatuz,
Hunek aldiz, azkarki, borrokari lotuz,
Jo eta jo ari zen, bazterrak harrotuz.

Kalapita gorria, etxetik entzunez,
Bi otsema plazarat jeutsi ziren tanpez,
Zakur tzar horiei ihardetsiz kolpez,
Otso iheslaria lagundu beharrez.

Ados ziren ordean, gure gudariak:
Zakur oldartzaleak, otso bai, otsemak.
Ba bainan Euskaldunek, debriak¹ hartiak,
Lurreratu zituzten beren etsaiak.

Muturreko gogorak, zakurrek bildurik,
Zangoz gora karrikan zaudezten² etzanik,
Intzirika, orroaz, nigarrez hasirik,
Lekukoak leiota irriz zirelarik...

Arte hortan otsoa, nunbait zen gordetu,
Bere otsemarekin, bristez eskapatu,
Ta bi zakurrak aldiz, laster desagertu,
Zanpaldi on bat bezik³ ez baitzuten bildu!

Beraz, gure otsoak, ziren egun hortan,
Xapeldun ateratu Indar Jokoetan.
Goresmen berezi bat behar dute ukan,
Gora Euskadi eta... zakurrak lurpean!

[1] deabruak

[2] zeuden

[3] baizik

Pilotariak

Joka gaiten oneski,
Plaça juye bethi,
Hola da ohorezki.
1853 (Aldudeko pilota plazan)

Lehengo pilotariak,
Oi, plaza gizon handiak,
Mendetan ohoratiak!
Izanikan ehortziak,
Zien¹ esku famatiak
Ontsa ziren laudatiak,
Hobietan aipatiak,
Harrian xixelatiak.

Zaharren oroitzapenez,
Euskaldunak izanez,
Geroztik aste guziez,
Igandetan, ostegunez,
Pettan, Antton, Enaut, Manez,
Biltzen dira, zorionez,
Geldirik ezin egonez,
Pilotan ari beharrez.

Herrietan, gizon koxkor,
Nagusi, mutil, Erretor,
Eskutan pilota gogor,
Pasoak dutenak idor,
Begi zorrotz, beti pixkor,
Eta irriz edo mokor,
Bainan ez emaiten amor...
Hola gaztia, jozak hor!

[1] zuen

Jokatuz ohiko pinta,
 Hortan hasi da josteta,
 Bi kideek elgar susta,
 Ez dira jende herresta,
 Eskian dute zimizta...
 Jo hunat, jo harat eta
 Xehatu nahiz pilota,
 Puskatzen balitz, zer besta!

Xapelgo bat badelarik,
 Denak xuriz beztiturik,
 Heldu zauzkigu¹ nunbaitik,
 Uste dut amets batetik...
 Alta badute gorputzik,
 Zaluak, gantza gaberik,
 Besotan indar ukanik,
 Ukaldi gaitzak emanik.

Aitzin aldean, besainka²,
 Tiro bat da hunen saka!
 Ari zauku³, dena kaska,
 Kintzeak han ezin trenka...
 Bainan, besazpiz pasoka,
 Erreferak ere joka,
 Gihil⁴ alderat botaka,
 Erotu gabe lasterka.

Ez dut atxeman gizonik,
 Pilotaria ez denik,
 Horiek bezalakorik:
 Partida hasten delarik,
 Gertatzen dira bakarrik
 Jokoarekila baizik,
 Ez baitute axolarik
 Kintze zombaiten kanpotik.
 Artzen⁵ dira hor, isilduz,

[1] zaizkigu
 [2] besagainka
 [3] zaigu
 [4] gibel

Besoz, bainan ere buruz,
Xedeak untsa gordetuz,
Besten nahiak asmatuz,
Xuxen lekian¹ agertuz,
Nun nahi pilota bilduz,
Makur guziak jasaituz,
Jukutriak ez barkatuz!

Iruskia² distiratzten,
Matelak ere gorritzen,
Atorrek larruan lotzen,
Esku hantiak erretzen,
Oinak errautsan ibiltzen,
Espartinak fundikatzen,
Gerriko batzu zabaltzen,
Bonetak aldiz airatzen!..

Xoko batean jarria,
Murruari kokatia,
Azantzan ezti eztia,
Hara nun den xaxaria³ ...
Ikusiz geroz kintzia,
Garraitu ala galdia,
Egiten dauku⁴ kundia,
Emanik bere kantia.

Eta berriz, tinki tanka,
Pilota harat hemenka,
Jokolariak indarka,
Iduri dute, noiztenka,
Debriak zalapartaka...
So egileak oihuka,
Gogotik esku zartaka,
Batzutan irrintzinaka!

[6] aritzen

[1] lekuan, hantuiak, kondua, kontua, deabruak

[2] eguzkia

[3] pilota partida denboran, kintzeak kantatzen dituen kondatzailea

[4] digu

Herriaren bihotzian,
 Elizaren aitzinian,
 Hil harrien bazterrian,
 Arbasoen itzalian,
 Gazteak dira lorian,
 Leherrinak, izerdian,
 Gizonki bere jostetan,
 Pilota plaza garbian.

1967-8-15

Sagia¹ bihitegian

Gure etxe xurian, Garazi aldian,
 Sagutto bat bizi zen ontsa selaurian,
 Ogiz, artoz aserik, udan ta negian,
 Baina leku handi bat beharrez gainian,
 Uzta sartu ginien² bordatto berrian.
 Saguttoa geroztik barur ta mehian,
 Gosez hamikatia, bihi bat ezin jan,
 Selaurutik jeutsi zen nigarra begian!

Nola beraz atzeman bere bazkaria,
 Sukaldean izanik Minini gatia?
 Gau batez, ilunean, arrunt mehatia,
 Ihesari lotu zen, utzirik etxia.
 Jo harat eta hunat, ari zen sagia,
 Bordatto berriaren xekaturz bidia...
 Eta bizkitartean, ikusiz tokia,
 Han zen, ilargipean, han bihitegia!

[1] saga, parabisuan,

[2] genuen, zuen

Bordaren aitzinerat saguttoa jinik,
Ustez sartuko zela leioen azpitik,
Oi, zer debrukeria: ez aski lekurik!..
Bazen, hegi batean, xilo bat bakarrik,
Burdin zorrotz batekin langilek eginik.
Hortan ezarri zien mutturra lehenik,
Eta bere bizkarra larrutuz geroztik,
Indarka pasatu zen xilo txar hortarik.

Bihitegi berrian, parabisian zen,
Egunez eta gauzez goxorik asetzen,
Beti kokorrerano nasaiki betetzen,
Jan eta lo, sagia, aste bat egon zen.
Gorputza biribila, gantzadun ta gizen,
Harra bezain lodia, herrestan ibiltzen,
Xutik ezin egonez, oinek ez ekartzen,
Zartatzeko heinean tripatik hantu zen!..

Bakarrik izan behar, beti tripa joko,
Zer bizi molde hitsa sagu batendako!
Gororat heldu zakon¹ ihes egiteko,
Baina kanpokalderat ez zen aterako:
Izanik lodiegi xiloarendako,
Saguttoa preso zen... ontsa jan orduko!..
Ezinbeste gaitz hortan, zer egin ahalko?
Berriz ere mehatu libro joaiteko.

Irakurle maitea, egia erranik,
Saguttoa bezala gira segurretik,
Ontasun poxiño bat biltzen dugularik,
Oro galtzen baitugu, hiltzen girelarik.
Hobe da bizitzea espantu gaberik,
Arbasoen legea behin ikasirik:
Nola mundu tzar huntan sartu ta buluzik²,
Hala joanen gira³, hor denak utzirik.

Gure Almanaka, 1963.

[1] zitzaion
[2] biluzirik
[3] gara

61. Sorginen kantia

Trinkun trankun!
Mendian ilhun,
Neori¹ gau hun!

Leherrinen diela
Debriak ez diena...

Higi hadi!
Da gauerdi,

Altx ipurdi!
Leherrinen diela
Debriak ez diena...

Jo pilota!
Lan Agota,
Dena bota!

1959-5-3

Xerria basurdetu nahia

Xerri gizen zikin bat, etzanik lohian,
Ase ta lokartu zen, tripa iruzkian²,
Ezkur amets eginez, oihana gogoan,
Ez baitzen, beharbada, jostatzen etxian...
Nahi zien³ ibili mendi handietan,
Basurde bat iduri, askatasunian!

[1] nehorri, inori

[2] eguzkian

[3] zuen

Larrazken egun batez, omen zen ñapurtu...
Denak utzirik eta, oihanetan sartu.
Basurde beltz azkar bat baitzakon¹ agertu,
Euskaldunak bezala, han ziren agurtu:
Goizik ari zirea? Ba, zu ere heldu?...
Eta biak ederki kurrinkaz mintzatu.

Basurdiarekilan adiskideturik,
Gure xerri lodia, haren gibeletik
Zabilan² mendiz mendi, beti sasupetik,
Egun gaztain aseta, bihar goseturik,
Hea alor batean ez zenez artorik,
Nunbaitik ezin sartuz, jo beste aldetik!

Ohidura baseri bihotzez lotia,
Aste baten burian³, ontsa mehatia,
Arrunt leherrina zen etxeko xerria,
Laster ezin ibiliz eta hatsantia,
Zangoetikan minez, dena larrutia,
Amor ez eman nahiz, hain zen tematia.

Azkenean xerria, orroaz nigarrez,
Utzirik basurdea, bakarrik izanez,
Etxerako bidea hartu zien zinez,
Xerritegi goxorat itzuli beharrez,
Asetzeko bederen, han egun guziez,
Alferretan geroztik, ametsak eginez!

Adiskide maitea, ixtorio hori,
Guretzat ez liteke irri-gingarri,
Zeren eta xerriak, buruz mendiari,
Betikotz atxikia askatasunari,
Egin baitu, gaizoa, indar izigarri...
Ez baita hil ordian, eskerrak Jaunari!

[1] baitzitaion

[2] zebilen

[3] buruan, orduan (4. Bertsuko errimak, forma berean : ia = ua)

Gero eta gorago, habil Euskalduna,
 Behereko lohia izanik zikina.
 Tripuntzikerietan, nun duk atsegina?
 Erortzen bahiz ere, ez lotsa laguna.
 Izar baten argirat, jo beti aitzina.
 Gogoan den ametsa, oi zer zoriona!..

1975-8-10

Zakurra eta axeria

Pariseko jaun ustel zonbaiteri

Garaziko zakur bat, gure mendietan,
 Zinezko tripakoia, goizetik zabilan¹,
 Bazkaria nunbaitik beharrez atxeman,
 Itzuli ta mitzuli, beti debaldetan,
 Ez jakinik zer egin. Baina bat batian
 Oilo bat agertu zen bide bazterrian.

Berehala zakurra joan zen gogotik,
 Lasterka tirahala haren gihiletik²,
 Oiharzunak harrotuz, saingari loturik!...
 Sasu batean aldiz, barrandan isilik,
 Axeri bat han zagon³, hortzak zorrozturik,
 Muturra luze luze, beharriak xutik...

Berroaren azpitik, utziz bere loa,
 Ikusi zien⁴ ontsa zertan zen potzoa,
 Bai eta zeri buruz zabilan gaizoa.
 Hortan, axeriak, ez baitzen zozoa,
 Jauzi gaitz bat eginez, zabalduz ahoa,
 Kalitu zien eta... eramane oiloa!

[1] zebilen
 [2] gibeletik
 [3] zegoen
 [4] zuen

Zakurraren orroak, nork ez ditu entzun:
«Ohoïn zikin debria¹... Hirekilan nehun
Ez litekek bakean egin trikun trakun!»
Axeriak ordian, izanikan urrun,
Irri handi batekin: «Etsai edo lagun,
Biak ohoinak gituk², baina ni xapeldun!»

Abertzale maitea, ikusi duk hemen,
Oraiko jende batzu nolakoak diren,
Tripa, herri batean delarik nausitzen.
Bihotzaren oihua ez baita zabaltzen,
Nola gertatuko da norbait aski zuzen
Erraiteko garbiki tzarkeria nun den?

1980ko otsailean

OLERKI TTIPIAK

I. ALDIZKARIARI

Astekari bat aspaldi pagatu beharrez...

Pagatzeko berankor,
Haatik ez ahanzkor!..
Irakurtuz goxoan,
Ez dut kasurik eman
Urtean behar zela
Saristatu Herria.

1959-10-6

Eusko Deya

Eusko Deyari gogotik,
Igortzen ditut hementik,
Sos ttipi batzu bakarrik...
Ez da hor gauza handirik,
Baina jin da bihotzetik!

1960-1-16

[1] deabrua, orduan

[2] gaituk

Mouvement Fédéraliste Européen

Bizi dadin betikotz Euskaldun herria,
Bai eta gure aiten mintzaira maitia!..
Zazpiak bat eginik, muga suntsitia,
Gora Euskadi eta Europa berria!..

1969-4-28

Enbataren urte saria

Enbatari bihotzetik
Huna urteko saria.
Ez da hor gauza handirik,
Herriko haize maitia,
Euskalduna izanik!..

1962

Enbataren auzia

Gure auziarendako,
Denak, ttipi edo handi,
Xuti giten¹, erraiteko
Oihuka: Gora Euskadi!..

1965-1-25

Enbata sustengatzeko

Jalgitzeko mundurat Euskadi handia,
Ongi begiraturik euskara maitia,
Eta gora zabalduz ikurrin garbia.
Pitz dezagun Enbata gazte ta ernia!

1967-11-7

Enbatako gazteeri,
Abertzale handieri,
Lotsa gabe direneri,
Urte berri hun² deneri !

1967-1-1

[1] gaitezen

[2] on

Enbataren auzia

Oraiko gobernutan, zer zaharkeria!
Eta Paristarrekin beti tzarkeria...
Beraz, lagunt ditzagun: gure sorterrria,
Enbataren gogoia, eta gazterria!

1977-1-13

EHAS sustengatzeko

Gerta dadin Europa zuzen ta garbia,
Askatasunarekin Euskadi handia,
Haurrek ikas dezaten euskara maitia,
Susta dezagun EHAS gazte ta ernia!

1978-1-18

Elgar aldizkariari

Urte berri bat heldu da,
Hemen, elur eta horma;
Gogoan dugu herria,
Hango etxetik beroa...

Parisetik, urrunetik,
Arrotz hiri guzietik,
Elgarrekin bihotzetik,
Bilduko gira goxorik.

Sortuz geroz euskaldun,
Bai eta ere fededun,
Euskadi gora dezagun,
Eta denentzat, urte hun!

1960 ko abenduan

Principe de Viana

Principe de Viana-ri,
Bere buruzagieri,
Iruñako laguneri,
Ta euskaldun zintzoeri,
Urte goxo bat deneri!

Batzutan, urrun izanik,
Etxe maite bat utzirik,
Egoiten gira tristerik...
Bainan ez gira bakarrik,
Oroitzapenarengatik!

Bederen amets batian,
Izan gaiten baserrian,
Gure toki xaharrian,
Jarririk supazterrian,
Ahal den erdi erdian.

Padera suan karranka,
Pindarrak oro zartaka,
Nexkatoak, zer kalaka!
Mutikoak, hordagoka,
Eta haur txarrak oihuka!

Anitz jende, zorigaitzez,
Kinka gaixtoan izanez,
Ta geroaren beldurrez,
Herrestan dira nigarrez,
Urte on baten beharrez.

Ba, bainan hi Nafartarra,
Bihotza baituk azkarra,
Utzak¹ haurrentzat nigarra,
Maitazak Lege Zaharra,
Beti sustatuz euskara!

[1] utz ezak maita ezak

II. EUSKALZALEARI

Aita Mugika jakintsunari

Agur, Aita Mugika, jakintsun handia!
Orai ateratu da zure hitzategia,
Denentzat Ian ederra, ta miresgarria,
Euskararen alde, zer laguntzailia!
Izan dadin Jainkoa beti goratia.

Zuk, erlea bezala, eginik eztia,
nun nahitikan duzu bildu mintzairia,
Xede neketsu bati kartsuki lotia,
Iduriz Loiolako Iñaki Saindia.
Azpeitiak du berriz emaiten argia!..

Irakurle maitea, ez egon isilik!
Xuberotar bat edo Manex bat izanik,
Liburu berri hori laudazak¹ gogotik,
Zeren frogatzen baitu, deneri, geroztik,
Euskaldunen artean ez dela mugarik.

Domingo Agirreri

Agur, Ondarroako itsaso bazterra!
Ehun urtez uhainak jotzen du leihorra,
Hango «Goikokalean» sortu zen mundura
Domingo de Agirre, Euskalzain suharra,
Idazle, olerkari: hau apez zuhurra!
Apez saindu bat eta mariñel semia,
Laudatzen du Jainkoa maitatuz herria.
Hedatu behar dugu bere kar handia.
Bizi dadin betikotz euskara garbia.
Beraz, gora Euskadi eta Bizkaia!
Zubikarai Jaunari, eskaintzen dakot² nik,
Eskerrak, goraintziak, baina urrunetik...
Zeren, Ondarroako berriak ukanik,

[1] lauda ezak

[2] diot

Kaskoinherri tzar huntan,
Périgueux-n izanik,
Iduri zaut¹ naizela hurbildu etxetik !...

Périgueux-tik, 1964-6-14

Don Jose Estornes-Lasa Jaunari

Erronkariko uskara²,
Mendian zagon³ isilik...
Oi, jakintsun Nafartarra,
Ez duk, axola gaberik,
Gayarren mintzai ederra
Utziko leizetan hilik!
Gaizo uskara zaharra,
Berriz ibil hadi xutik,
Ta jalgi hadi mundura!
Oiharzunak, bortietik,
Izabatik Iruñara,
Bazterrak iratzarturik,
Estornes Lasari: Gora!...
Biziko baita, geroztik,
Erronkariko uskara.

1979ko martxoaren 20an.

Intzar Damaso aitaren liburua:

«Naparroako euskal esaera zarrak»
irakurtuz geroz,

Milesker bihotzetik egile jakintsunari,
Nafarroko seme zintzoari,
Euskaltzain kartsiari,
bai eta ere Jaun Kaputxin maitiari...

[1] zait
[2] euskara
[3] zegoen

«Naparroako euskal esaera zarrak»
irakurtzen dituzteneri:
Irakurle maitea, ez egon isilik,
Liburu berri hori, laudazak¹ gogotik,
Zeren, Araiztar edo Garaztar izanik,
Erakusten baitaiku², deneri, geroztik,
Nafartarren artean ez dela mugarik!

1975-4-9

Iratxet apezari

Zahartasuna bildurik,
Lehengo lanak utzirik,
Osagarrian izanik,
Zer behar dugu besterik ?

1983

Iratxet jaun apezari,
Bidarraiko semeari,
Idazle famatuari,
Ta Euskaltzain berriari,
Igortzen ditut hementik,
Bertsu horiek gogotik,
Goresmenez kargaturik,
Ta bihotzaren erditik!

1988-4-6

Mgr Mathieu

*A son Excellence Monseigneur Mathieu
Evêque d'Aire et de Dax
Cours Maréchal Joffre. Dax*

Ene lanak ezin egin
Aste batetik besterat,
Herrestan berantarekin
Baina sainduki zuretzat,
Desiratzen dautzut³ berdin:

[1] lauda ezak

[2] baitigu

Urte biziki goxo bat,
Osagarri hun¹ batekin.

Akizen, 1960-1-7

Norbert Tauer (Pragan bizi)

Adiskide maiteari,
Euskaltzale kartsuari,
Jakintsun aipatuari
Norbert Tauer Jaun onari,
Desiratzen dut jadanik,
Urte on bat bihotzetik,
Ta eskerrak bihurturik,
Donibane Garazitik.

1963-12-22

Ukanik orai laurogoi urte,
Adin ederra duzu nik uste!
Zernahi gizon nahi lukete
Hain luzaz bizi, bainan ez dute
Jainkoarekin euskara maite...
Ta zu bezala egin bezate!

1978

Baigorriko Eskualtzain berriari
Santibateko koblarien airia

Agur, agur, Baigorriko eskualde maitia.
Bazinien² pilotari, baita bertsularia,
Engoitik ukanen duzu Euskaltzain berria,
Haritschelhar Jauna baita gizon aipagarria.

Ikastetxe handietan erakasle izanik,
Gure Erakustokian gero izendaturik,
Jauna zuk duzu Etxahun pizten

[6] dizut
[1] on
[2] bazinuen

ahanzpenatik,
Manexa izanik ere, Barkoxe goraturik!..

Herriko seme bat gisa zaitugu ohoratzen,
Baionarat gure fama zuk baituzu hedatzen.
Geroztik, zure lanari xuxen bazira lotzen,
Kaskoinak hasiko dira euskaraz mintzatzen!..

1963-7-28

Legarralde jaunari

Euskaldunen artean, nor da Legarralde?
Samurtzen bada ere, ez liteke gorde
Zendako herritarrak, ta hainbeste jende
Holako Jaun batekin diren adiskide:
Gizon maitagarri bat, beharraren alde,
Jakintsun, kirolari, soinulari trebe,
Euskaltzale kartsua, bai eta bestalde
Laurogoi urterekin abertzalen kide...

Jainkoak heda deza, beti mendez mende,
Euskaldun mota hori, gaixtaginen orde!

1978-1-18

Jean-Louis Davant

Jean-Louis Davant lagunari,
Ziberoko semeari,
Erakasle xintzoari,
Abertzale kartsuari,
Ta Euskaltzain berriari...

Igortzen dazkot¹ Pabetik,
Mila zorion, isilik,
Osto txar hori beltzturik,
Ta bertsu zombait emanik,
Laster, baina bihotzetik.

1976-8-22

[1] dizkiot

Satrustegi apeza, Valcarlos
Nafarroan

Nafarroako semeari,
Luzaideko apezari,
Euskaltzain berriari,
Ta bihotzdun gizonari,
Igortzen ditut gogotik,
Bertsu horiek isilik,
Goresmenez kargaturik,
Zorigaitzez urrunetik...

1963-9-12

Bergara jaunari

Bergara jauna Lapurtarrari,
Ofiziale hoberenari,
Makilegile famatuari,
Pilotazale bihotzdunari,
Agur holako euskaldunari!

1968-2-22

Euskaltzaindiari

Beti zerbaiten beldurrez,
Frantzia baita barrandan,
Egoiten niz¹ ezinbertzez
Paueko bulegoetan,
Lanarekin zorigaitzez,
Uztailaren igandetan.
Otoi barka gogo onez,
Beskoitzen ez baniz izan,
Eta milesker bihotzez.
Bainan heldu den urtean,
Askatasun beharrez,
Sartuko niz erretretan !

1971-6-24

[1] naiz

Euskal Idazleen elkarte

Euskal Idazleen biltzarretatik ezin etorri.

Beti lantsu zorigaitzez,
Urte batetik besterik,
Egun herrestan izanez,
Bihar harat edo hunat,
Zernahi egin beharrez
Atxemaiteko oren bat,
Geldirik ezin egonez,
Hola banoa lurperat!

Otoi, Jaun adiskideak,
Ez odol gaixtorik egin!
Urrundik, gure oihuak
Entzuten baitira berdin.
Gora Euskal Idazleak!
Zeren, izan gabe sorgin,
Biltzen ahal gira denak,
Bederen bihotzarekin!..

Pabetik, 1979ko otsailaren 5ean.

III. URTE BERRI ON

Urte berria, nor zira zu?

Minberatia¹, isila,
 Heldu zira hotzak hila.
 Batzutan ere, aztala
 Jotzen duzu tirahala.
 Ez lerratzeko, makila
 Tinkatzen duzu ta nola!
 Elur xurian, etxola
 Uste zinduke² lo dela.
 Oihu eginazu³: Hela!
 Ta sar zite⁴ berehala.
 Ikusiko duzu hola
 Supazterrian girela.

Urte berria, nor zira zu?
 Erranen datazu⁵ nuntik
 Jiten zira, jeus gaberik,
 Uda bero bat utzirik,
 Lili guziak galdurik!
 Neguan ere, haatik,
 Ez zena gauza goxorik?
 Eguberriko gauatik,
 Jesus haurra maitaturik,
 Iratzartu zira hortik,
 Ene ustez kexaturik,
 Dena hormaz arraildurik!
 Baduzea zuk burutik?

[1] minberatua, gatuen,

[2] zenuke

[3] egin ezazu

[4] sar zaitetz

[5] didazu

Urte berria, nor zira zu?
Joan behar zira arin,
Otsail hortan, arrunt sorgin,
Gatien marrakarekin,
Ihautiriko bestekin,
Goraturik Mari-Martin,
Jauzika omen Garazin,
Bere zango makurrekin...
Santibateko jantzekin,
Turruputun, bulunbekin,
Xerrikeria ta tupin,
Tripot edo kauserekin,
Kasu emazu leherrin!

Urte berria, nor zira zu?
Atzo hotz, egun beroa,
Hor iruzki¹, han lana,
Orai: haugi! Sarri: hoa!
Hasiko duzu martxoa.
Uste dut, giza gaizoa,
Ez duzula maite loa,
Ta bilakatuz eroa
Aldatzen duzu aroa,
Botatuz haize hegoa,
Emaztearen gogoa,
Hori betiko leloa...
Ba, bainan eta geroa?

Urte berria, nor zira zu?
Jainkoak daki nor ziren zu!

Gure Almanaka, 1965

[1] eguzki

Agur urte berria,
Hormarekin sortia,
Elurrez beztitia!

Otoi, urte berria,
Jainkoaren nahia,
Izan zite¹ garbia
Ene maitagarria.
Ekartzazu bakia,
Egunego ogia,
Udako iruzkia²,
Eta osagarria.
Agur urte berria,
Hormarekin sortia,
Elurrez beztitia!

*Gure Almanaka, 1961.
Herria, 1963-12-15*

Donibaneko garbitzaleri
Donibaneko garbitzaleri,
Gure langile bihotzduneri,
Alfer eta lo ez direneri,
Urte berri on, Jaun horieri !

1977-12-30

Urte berriarekin...
Osagarria lehenik,
Ontasun aski geroztik,
Euskal Herrian egonik
Jainkoak daki zoin goxorik,
Hori guzia, osorik,
Ukan dezazun zerutik,
Urte berriak emanik !

[1] zaitez
[2] eguzkia

Presoendako

Urte berri bat ukanik,
Sutegian beroturik,
Amets eder bat goxorik eginik,
Bilduko gira gogotik.

Eginen dugu otoitza,
Jainko Jaunak eman deza¹
Gudariari bihotza,
Herriari azken hitza,

Gerta dadin zoriona,
Euskadin askatasuna,
Egiazko euskalduna,
Ta zuretzat: urte ona...

1977-1-1

Urte berriari buruz

Elgar agerkariari,
Bere buruzagieri,
Pariseko laguneri,
Gaizo Euskalduneri,
Agur bero bat deneri!..

Kaskoin hiriño batetik,
Ene herria utzirik,
Gogoetan naiz isilik.
Oroitzapenak haatik
Ez nute² uzten bakarrik...

Bederen, amets batian,
Izanen gira herrian,
Gure toki xaharrian,
Goxoki supazterrian,
Ahaiden erdi-erdian.

[1] beza

[2] naute

Padera suan karranka!
Pindarrak oro zartaka,
Neskatoak, zer kalaka!
Mutikoak, hordagoka,
Eta haur txarrak mokoka...

Ametsa da zorigaitzez!
Etxetik urrun izanez,
Ta geroaren beldurrez,
Otoitzean gira, zinez,
Urte hun¹ baten beharrez.

1964ko abendoan

[1] on

Agustin Zubikarai, antzerkilari

EUJENIO AROZENA

Agustin Zubikarai Bedialauneta, Ondarruan jaioa 1914. Urteko Azaroaren 3an.

A. Zubikaraien deskribapena hitz bitan egiteko esaldi hau erabiliko nuke: “Gizatasuna, xularme guzietatik ateratzen zaio eta ‘Gizatasunaren’ lurrinarekin lagun hurkoa bustitzen du”.

Agustinen lana zabala da, ez dakit jorratu gabeko alorrik duen.

Antzerki alorrari dagokion kreazioez arituko gara hauek gehien landu dituenak izanik. Lan hauetan herrikoitasuna hertsiki erantsia du, ez baitdu alferrik A. Zubikaraik herriaren kiratsa arnastu eta itsasoaren kresala xurgatu.

A. Zubikarai jaunaren antzerkiak arrakastatsuak izan ziren, eta bereiziki 57-67. urteetan. Hamarkada honetan Ondarruko antzerki taldeak beste antzerki obren artean, oso arrakastatsuak izan ziren A. Zubikarai jaunaren lau antzerki obra antzestu zituen: KRESALETAN, MARIÑELAK, JAUNAREN BIDETAN eta SEASKA INGU-RUAN.

Hamarkada honen ondorengo belaunaldiarentzat atsegingarriak zitzaizkigun 1970. urtean Irakur Sailek argitaratutako BIZI GARRATZA eta MENDU ZAHARRAK antzerki lanak.

Momentu hartan euskal antzerkiarentzat berritze boladaren esperantza etorri zitzaigun, hara Letek, hitzaurrean zer zioen:

“Zubikaraik badu halako erreztasun bat bere obren pertsonaiak eszenan ezartzeko, definitzeko eta mugitzeko. Era klasikoan planteatzen du bakoitzaren zer esana eta zer ikusia,

*bainan errez erabiltzen du gaia eta pultso sendoarekin erama-
ten ditu aurrera, berak ezarri nahi dien papera ondo beteaz.
Dialogoak elkarrizketak, guztiz trebeak eta pizkorrak dira; abi-
lidade haundiarekin mintzarazten ditu bere pertsonaiak, era
herrikoiean gainera herrikoikerietan erori gabe; nahiz eta
batzuetan, noizik behin, dialogoaren bizkortasuna eta bizitasun
horrek berak hizkuntzaren aldetikako “barrokotasun” pittin bat
enbazogarria sortzen bada ere”.*

A. Zubikarai antzerkilaria da. Eta hau kontutan izan behar dugu; honekin adierazi nahi dut ez dela antzerki idazle soil bat. A. Zubikarai antzerki obrak taularatzen daki eta honek ematen dio idazleari katramila askoren giltza. Lehenago aipatu hamarkada horretako ondarrutarren antzerki taularatzearen ardura eraman zuen.

A. Zubikarairen antzerkiak badu berezitasun bat aipagarria dena eta, behar bada, antzerki taldeak zuzendua izana litzateke. Antzerki lanari egitura propia aurkitzen dio murgiltzen den giroaren arabera. Hor ditugu lekuko: SEASKA INGLIRUAN, JAUNAREN BIDETAN, MARIÑELAK eta KRESALETAN irudietan osatutako antzerkiak. Hara nola Zubikarai badiu irakurle ezberdinei begira idatzitako obrak. Gaztetxoentzako hamarren bat antzerki obra ere aurki ditza-kegu.

ZIMUR-ZIMELAK antzerkia hirugarren adinean oinarritzen da. ZIMUR-ZIMELAK bi ekitaldiko obra dramatikoa da. Zubikarai jaunak antzerki honi egitura berezia ematen dio; alde batetik hirugarren adinean daudenentzat malkoetako drama bihurtuko da baina, bestalde, antzerki obra honek adierazpen berezia egiten digu oraindik adin egoera horretara iritxi ez garenoi. Antzerkiaren haseran ahots batek oraitarazten digu antzerkian gaudela eta honek ipintzen digu distantziatzako antzerki motaren aurrean.

ZIMUR-ZIMELAK antzerkia honela hasten da:

*ABOTSA. Bizitzak, urtearen antzera, bere udaberria eta udazke-
na daukukaz. Bildur dautse neguari.*

Eta negua, illuna da bai, zelan gertu ala artu.

Neguak batzuk okertu egiten ditu ta besteak jatortu.

Batzuk zortu ta besteak amets barrietara sortu.

Negu illuna itxaropen leioa dala esaten da

Zelako itxaropena eta negu otzak berotuten dauana?

Gertu ete da gure gizataldea, bizitzako negua bizi al izateko? Etxeko sukaldearen epelak drogatuta euki ete ditu gure zarrak?

Edo ta gazteak galdu egin ete dabe gizaldien gizaldietan etxeko su inguruan epelduten zan gizonaren udazkeneko bizi aria?

Bardintuten ete dabe gaurko zartzaroko egoitz askoren egokitasunak, familiko su ondoko ke eta txingar arteko apaltasun otsenik? Etxean ete dago maitasunaren oea, abia eta atsedena eta... alan esan ezkeru, maitasunaren ezitia, edo etxetako erleak ezti obeagorik egin ete leike bazterretan?

Aiskide: Ez zaitez ikusi emengo irudietan. Baiña pentsatu, gaur ez zareana, orrelako bizi irudi bat izan zeinkeala.

Bizitza, umetan eta zartzaroan, olgeta da, iribarre baiño garratasun geiagoz.

Gaztetan eta mardul giroan, kezka eta naigabea, zorotasuna batzuen artean.

Naigabe ori zartzarora ba daroagu, itxaropenak ez dauka berderik, ez dauka ametsik. Eta gizonak, bizitzan, ametsik bako arnasa, arnas gaixoa dau.

Aurrera goaz. Eta kalean bizi zorean orreri, zementu eta asfaltoen manpeko orreri, dei degitsut: Ator, ator mutil familia... Bide barrietan gabiltz. Gaurko kezka ikusi ta biarko oiñarritzen ikasi.

Bestalde drama historikoak ere idatzi ditu hara nola: ARTEAKO ITSUA, LOIOLAK SEMEA eta GERNIKA ARITZ AURREAN.

Azken hau hitz neurtuetan idatzia. Antzerki laburrak ere idatzi ditu. A. Zubikarairen zaletasuna antzerki mota honi buruz Ondarruako Kultur Etxearen laguntzarekin prestatu zuen sariketan ikus dezakegu. Gainera sariketa horretan parte hartu zuten egileen hamar antzerki lantxo agertzen diren 1981. urtean argitaratutako BANAKA BINAKA liburutxoan Zubikarairen itzala nabari daiteke.

Hiru ekitaldiko seiren bat drama luze ditu. Bainan kontaktetan gehiago jarraitu gabe A. Zubikaraik bere antzerki sorpen guziari bi dohain iraunkor ematen dizkio: Alde batetik antzerkia taularitzen dakiela eta idazten dituen antzerkiak erraz taularatu daitezkeela eta hau ez da iritzi bat berak ederki frogatu baitigu bere antzerki zailenak izando direnak: KRESALA, MARINELA, JAUNAREN BIDE-

TAN eta SEASKA INGURUAN hamarkada honetan arrakastatsuki taularatuak izan baitziren. Aipatu beharra dago urte honetako urriaren azken egunetan eta azaroaren lehenetan A. Zubikarairi, Ondarruako herriak eskaini zion omenaldi barruan KRESALA antzerki obra berriro Ondarrutarrak taularatu zutela.

Bestalde, gizonengan duen sinismena, antzerki lan guzietan aurkitzen diot esperantzaren argitxoa eta hau bere neurrian eskaintzen bada ondo dago. Honi buruz Aristotelek zera zioen:

“Antzerki idazlearen zer egina ez da gertakizunak nolatan gertatu ziren kontatzea, baizik eta gertakizunak nolatan gertatu behar zuten edo posible zen gertatzea, kontatzea baizik”.

Egile honen antzerki obrak aipatutako argitxo horrentzako krisilua dira, eta argitxoak apal-apal irauten du honela behar bada hau izango da gure A. Zubikarairi lan guztien legamia.

GEHIGARRIA bezela X. Letek A. Zubiakarairi buruz egindako MENDU ZAHARREKO hitzaurrean esaten zuena orain hogeitau urte gaur egun idatzia balitz bezala har genezake:

“Eztut gehiago jarraitu nahi. Hemendik aurrera irakurleak ikusi eta aztertu behar du. Bainan, amaitu baino lehen, azken aipamen bat. Zubikarai, bere alde on eta txarrekin, osotasun eta hutsegiteekin, teatroa serioa hartu duen gizona izan da. Hortik dator bere ekintzaren baliotasuna eta horregatik da bere lana estimagarria. Publikorik gabe eta girorik gabe hainbeste urteetan lana hain serio eta segian egin duen gizona, gure estimazio osoa eta esker ona merezi du.

Gutxi dira, Eukal Herrian, berak eskeini duen haina eskeini duenik”.

Urria eta Azaroan eskaini dioten omenaldia ondo merezia, izan du, eta hemendik aurrera bere lanak ezagutuak izan daitezela opa diot bihotzez Oiartzungo herritik.

GUREA

IRU ZATITAN

AGUSTIN ZUBIKARAI

GUREA. Zubikarairen antzerki obra hau 1991. urtean idatzia izan da. Hiru ekitaldietan antolatutako obra dramatikoak da.

Gaia, gaur egunean pil-pilean dagoena da: Amen umetokiaren alogera.

GUREA antzerkia lehenik 1991. urtean irakurri nuen eta orain berriro irakurri dut, bieran sentsazio berdina izan dut, *GUREA*ko pertsonaiak klimax dramatikoak eragin beharrean, denboraren amaierak pertsonaiak abailtzen ditu eta zurrunbiloaren nahasketan pertsonaiak klimax fiktizioan erortzen dira.

* * *

Irudigilleak:

ANES.- Adineko gizon bat.

30 urte inguruko senar-emazteak.

Pilotu gaztea.

Itsasontziko kapitana, gizon mardula. Itsasontzian dabilen gaixozaina.

LUKI, LIBE, ZORI, KAPI, BEGO.

Irudia: Itsasoan, atsedean eta atsegin osterak egiten diardun itsasontzi apain eta andi batena. Lenengo ekintzan, “Kubiarta” gaiñean. Bigarrean: Barruko kamaiña (kamarote) baten. Azkenean: Itsasontziko gaixotokian.

Giroa: Gure egunetakoa.

LENENGO EKINTZA I IRUDIA

ANES TA LUKI

(itsasontzi baten gainean, kubiertan, itsasoari begira, denpora pasa, kontu kontari).

ANES: Zegaitik maite dozu ainbestean itsasoa?

LUKI: Gatz bakorik ez dodalako ezer be maite.

ANES: Ori baserritar eta artzaiñen erantzuna da.

LUKI: Nik ez daukat ez zimaurre ez ardi learusainik.

ANES: Dana dala. Sasi filosofariena. Albotiko erantzuna. Eta gatz geiegiak ez zaitu atzeratzen?

LUKI: Txistua gatz puntuan ipini, besterik ez.

ANES: Edo gatz larritu.

LUKI: Neurria norberak artu bear. Ez dakizu? Sardiñarik onenak gatz lodiagaz laban erreta egoten dira. Barbariñik koipe-tsuenak be bai.

ANES: Betikora zoaz. Sabelera.

LUKI: Sabelera ez, egira.

ANES: Eta naigo dozu egaz egin baiño igarian ibili?

LUKI: Milla bidar naiago.

ANES: Albokoak, adiskide eta lagunak izorratuta be?

LUKI: Nik ez dakit komeni dana eta bear dodana besterik izorratzen.

ANES: *(Zirikalari)* Emaztea bakarrik.

LUKI: EZ zaite akulari. Eta berbak zeatz, garbi erabilten ikasi.

ANES: Berbak garbi eta aragia lizun? Ez da joko bardiña.

LUKI: Emaztea izorratzea ez da sekula zuk pentsaten dozuna. Jakin? Emaztea izorratzea, gaur, birtutea da. Egin bear dana. Oraingo giroan bagoaz, laster Estatu Berberak saritu egin bear ko dau emezteak izorratzea.

ANES: Besterik ez dogu bear.

- LUKI: Gero datoz buruaustek eta diabrukeriak.
- ANES: Ez dautsut ulertzen.
- LUKI: Gero dator, esan nai dot, kontzientzia bere ardurekin. Gero, aur galtzek, eta kanporatu naiak eta abar. Or dago kukua, ta ez izorratzean. Izorratzea gizontasuna da eta maitasuna be bai.
- ANES: Zelan da kantu zarra? “Ez neban uste Aitunen semek esaten zuela gezurrik” edo orrelako zerbait ez?
- LUKI: Ba! Erdika edo motel, orrelako itxura emon lei. Baiña ez oraingo onetan.
- Eta? Nun dago or iñor arritu eta lotsatzeko esaerarik?
- Andre bat izor lagatea, edo nai ba dozu izorratzea, aurdun lagatea da, seindun. Eta zer da norbereagaz egin bear dana, familia osotu nai ba da? Ez al da ori era batera, erriaren on izate eta bizitasunean pentsatea?
- ANES: Zu piperrari be esnea ataratera gertuten zara.
- LUKI: Erakusten eta jaten. Bietara. Miña bai beintzat.
- ANES: Lengora jota. Ainbeste egun itsasoan, ontzi baten, ez zara-gogaituten?
- LUKI: Osasungarri da. Origaitik artu dodaz opor bereziak eta itsasora etorri.
- ANES: Ni lanean baiño geiago eteten naz.
- LUKI: Baiña ordainduta zatoz.
- ANES: Bai. Eta egazkiñari bildurra dautsadalako.
- LUKI: Baita.
- ANES: Lantegitik erbestera bialtzen nabe tekniku lez. Tekniku paperetan, morroi izatez.
- LUKI: Ondo dakizu langille batzuk ez dirala morroiak.
- ANES: Gure amak esaten ekian, morroiak bizarra urten arteko mutillak bakarrik izan bear litzakezala.
- LUKI: Eta baserrietan ibilten diran mutilzarrak ez dauke bizarrik?
- ANES: Kentzeko denporarik be ez areik.
- LUKI: (*Arnas luzea artuaz*) Esan benetan, ez jatsu atsegin iodoz

betetako giro au?

ANES: Emoidazu niri lurra.

LUKI: Autsa, likiña ta tukurra.

ANES: Orretara itsasoa be ez beti urdin.

LUKI: itsasoak atsegiñez jokatzen daki kolorekin.

ANES: Erromantiku uts zara.

LUKI: Erromantiku ni? Izadiaren begirale besterik ez. Ba dakizu zelan deitzen eusten mutil kozkondu nitzala?

ANES: Erri txikitan edozer.

LUKI: Traganarru.

ANES: Zer da ori? Arraiñen bat?

LUKI: Bai zera.

ANES: Bale edo antxinakoen izaberetako bat?

LUKI: Ez dakizu zer dan? Udan, itsas ertzetik sarri ikusten dan gertaera edo fenomeno bat.

Ara: Odeiak larrituta lez ikusiko dozuz alkarren gainean batzen, eta gitxien uste danean, odei artean alako aizeko gorakako tengada arrigarria, itsasoko urak gora jasoten. Zu zeu be artegatu egindo ziñake Tranagarru baten aurrean, orrelako ikuskizunean, alako indar egarri zorodunez konturatzean.

ANES: Antxiñako jentíllen ipuiña sartu daustazu.

LUKI: Ez diñotsut gaur be gertatu eta ikusi egiten dala? Zoragarri.

ANES: Batzuntzat.

LUKI: Alaxe dalako.

ANES: Leorretik ikusteko izango da.

LUKI: Edonundik.

ANES: Gu, orain lez, itsasoan gertatuta zer?

LUKI: Bere azpian txaloparik andiena be estu erabíliko leuke.

ANES: Eskerrak au txalupa baiño andiago dala.

LUKI: Andiago zan Titanic.

ANES: Ez egidazu bildurrik sartu. A ez zan gorako joan, ondora baiño.

- LUKI Ni aidean baiño ziurrago ibilten naz emen. Eta batez be atsegiñago. itsas urak ondartzza egaletan kiriok baretzen ditun lez, esan neike itsas lurrun onek osasuna sartzen dauala.Begira izurdak, or aurrean.
- ANES: Nun? Ez dodaz ikusten.
- LUKI: Nora begira? Beti batera? Or, aurre-aurrean, saltari, jola-sean lez. Ikusten ez? Arrain txikien sundaz ibiliko dira, euren kasan.
- ANES: Nun baiña?
- LUKI: Laster agertuko dira. Ara, ara! Barriro be agertuko dira, asko urrundu barik. ANES:Kapitanaren puentean be ibiliko dira izurde edo arrain gaiztoen batzuk, ziurretik. Len ikusi dodaz iru-lau.
- LUKI: Izurdeak?
- ANES: Edo neska arraiñak.
- LUKI: Zure ametsetan bai. Kapitanak ez al dau euren lotsarik?
- ANES: Etxean bai eta itsasoan jai.
- LUKI: Esanak ez artu izantzat.
- ANES: Zure emaztea dator.
- LUKI: Bai? Denporalea gaifñean. Ai ene, gauzak ez dagoz ondo.

II IRUDIA

ANES, LUKI ta LIBE

- LIBE: *(Asarre eta urduri dator, kiriotsu. Beretik urtenda lez).*
Andrea artu, zetarako? Kamarotean giltzapean gordeta eukiteko? Zuek aize leunetan, Jainkoak jakin zelako kontuetan...
- LUKI: *(Garratz)* Gu bai, gu ixilleko eta eskutuko autu eta kontuetan.
- LIBE: Guzurrak kontaten. Iñoren aitzakiak billatu eta aizetzen, ziurretik.
- LUKI: EZ zenkien? Kaleko andren kontuak berdetzen. Ori jakin nai?

- LIBE: Onezkero esan be egingo eutsun zegaitik etorri garean, ez?
- ANES: Ez dakit nora zoazen.
- LIBE: Mundu guztiak daki. Eta ez nik esanda.
- LUKI: Berbetan asi aurretik baretu zaite.
- LIBE: Lau urte dira ezkondu ginala, eta agirian dagona, ezin se-merik ekarri.
- ANES: Ez zarie zuek bakarrik.
- LIBE: Gu bai beiñik-bein. Eta gauzak aldatzeko, berera etorteko, giroa aldatzea ei da ona. Ara emen, itsasoan. Zetarako?
- LUKI: Ixildu zaite, mesedez, Libe. Familiako goraberak eskutukoak dira lurrean eta itsasoan.
- LIBE: Ezkutukoak. Origaitik nakazu giltzapean kamarotean.
- LUKI: Nik andrea giltzapean kamarotean?
- LIBE: Bai, zure andrea, zure emaztea, giltzapean kamarotean. Entzun? Atsegiñeko ibillaldi batera eninduzun gonbidatu?
- LUKI: Galerrenen bat sortzeko gogoia daukazu? Kamarotean gelditu ba zara zure gurari eta atsegiñez ízango zan.
- LIBE: Noren atsegiñez?
- LUKI: Lotan edo lo konkorrean ikusi zaitut.
- LIBE: Bazkalondoko kopeo ondorengo lo zorroan, ez?
- LUKI: Ez dot olakorik esan.
- LIBE: Esatea beste. Mozkortuta. Iñoiz ez eta gaur.
- LUKI: Ala nai ba dozu, leikena da.
- LIBE: Eta gero zuk atea itxi kanpotik.
- LUKI: Ez dakit zer diñozun.
- LIBE: Edo jakin nai ez.
- LUKI: Txotxin barbarik ez egizu esan.
- LIBE: Txotxiña deitu gaiñera.
- LUKI: Irakiten lagaten dozue bat eta edozer erantzuteko eran.
- LIBE: Eskerrikasko.
- LUKI: Aizea artu daigun, barruko beroak kentzeko. Anes, mesedez, ekarri egidazu kamarotetik chester pakete bat.

- ANES: Zegaitik argi esan ez, emendik alde egiteko?
- LUKI: Olakarik ez dot pentsatu. Bizimodua ikusteko aukerra bat dozu.
- LIBE: Arillari eragiten?
- ANES: Giltza, mesedez.
- LUKI: Nik ez daukat.
- LIBE: Ez daukazula?
- LUKI: Beste txamarran itxi dot.
- LIBE: Eta atea zeinek itxi dau giltzean?
- LUKI: Nik ez beinik bein. Zelan, giltzik barik?
- LIBE: {*Kezkauteri*} eta beste inok euki lei giltzik?
- LUKI: EZ leuke euki bear.
- LIBE: Orretaran gure gelan inor dabil?
- LUKI: Ez litzake ibili bear.
- LIBE: Ez dot ametsik egin. Ziurra da, ziurra da atea giltzez itxia egon dala {*Luki'ri lepotik oratutá*} Oi Luki! Parkatu! Pentsatu bear neban zuk ez zendula egingo olakorik.
- LUKI: Orañarte ez beintzat.
- LIBE: Pentsatu bear neban...
- LUKI: Inor mindu aurretik pentsatu ba zendu, lotsa geiagoz itz egingo zendun.
- LIBE: Ezin, baiña. Bat batekoa izan da. Ez nazu ulertzen. Bakarrik ikusi naz, kartzelan lez. Ikaratuta, bakarrik egotean.
- LUKI: Ez zara ba makala izan, bakarrik ibilten.
- LIBE: itsasoan ez.
- LUKI: Zuk nai zendun nitxas osterá au egitea.
- LIBE: Zeuri poza emotearren .
- LUKI: Osagilleak esana betetearren esan egizu.
- LIBE: Or zebiltzan tabarra emoten. Lau urte ezkondu eta azkenean lagunak be arrituta egozala umerik ez ekarteagaz. Zein da erruduna?
- LUKI: Mesedez, Libe. Saguak ez dabe nai izaten inok zulorik billatzerik.

- LIBE: Gero, itsas giroak mirariak egiten dauzala ta...
- LUKI: Mirari ordez, itsasoko bakartadeak itto zaitu.
- LIBE: itsasokoak ez. Kamarotekoak.
- LUKI: Eta beste zer geigo?
- LIBE: Zek.
- LUKI: Senarrak ez zaitu bete, ok eragin?
- LIBE: Zelako gauzak diñostazuz?
- LUKI: Urrengo baten argituko dautsudaz.
- LIBE: Oi! Nire zeloz beteta senar gaixoa!
- LUKI: Zigarrotxo bat?
- LIBE: Ene! eta nire boltsa?
- LUKI: Zetarako bear emen orrelako tresna?
- LIBE: EZ egoan gure arasan.
- LUKI: Zer zeunkan barruan ?
- LIBE: Giltzak eta pitxiak.
- LUKI: Zelan ekarri leikez itsasora pitxiak?
- LIBE: Ez al dira egiten emen ainbat jai, ondo jantzita joatea eskatzen dabenak. Edo ta atsedean egun baten errien bat ikustera urtetea gaztekor? Giro aldatzea zer da? itsas aizea bakarrik?
- LUKI: Onezkero... Ez dakizu onelako itsasontzietan gantzeruak ibiltzen dirala?
- LIBE: itsasoan be lapurrak?
- LUKI: Sekula ez dozu entzun itsas lapurren konturik? Lapurrak, itsasoan, neska arraiñak baiño geiago.
- LIBE: Ene! Zer egingo dogu?
- LUKI: Guazen kapitanarengana.
- ANES: Kapitanarengana zetan?
- LUKI: Salatuten.
- ANES: Batetik bat, ez dau jakin be nai izango bere ontzian lapurrak ibili leikezanik.
- LIBE: Jakin nai izan ezarren, jakin eragin bear jako.

III IRUDIA LENGOAK ta ZORI

- LIBE: (*Zori datorrela ikusita*) Ara emen kapitana.
- ZORI: Ni?
- LIBE: Ez al zara?
- ZORI: Pilotu eta kittu.
- LIBE: Parkatu, ez naz oartu galoietan.
- ZORI: (*Irriz*) Galoiak beso gaiñeko uleak ba dira, emen dagoz eta ugari. Besteak kamarotean itxi dodaz.
- LIBE: Orretarra zelan ezagutu nor zarean?
- ZORI: Serbitzutik libre nago. Orain ez naz iñor. Esan nai dodana, ez naz iñor, baiña ba naz no-nor.
- ANES: Zeuk dakizu zer diñozun.
- ZORI: Kalean ez dozue esaten, ba, pilotuak portu bakoitzean eta ontzi bakoitzean maitsaun bat eukiten dogula? Andrea edo neskatilla...
- LIBE: Kontuz, Andrea.
- ZORI: Liraiña beintzat
- LIBE: Eskerrikasko, baiñaez aurrera. Nungoa, mundakarra?
- ZORI: Mandakatik nire errira ba dago bitartean ondarra.
- LIBE: Ibarrangeluko?
- ZORI: Ibarrangelu eta Artea erdiko.
- LIBE: Akorda'ko?
- ZORI: Bitarteko.
- LIBE: Bitartean ba dago ezer, ala?
- ZOR: Nun lagaten dozu Kanala?
- LIBE: Ene ba da ta. Niri atsegin jatazan lez Kanala'ko ostrak atsegin izan da, gogoratu ez? Au burua, au. Izan be emen gertaten diranak gertatuta...
- ZORI: Zer?
- LUKI: Libe, laga egiozu gizonari, edo mutillari, bere atsedean ordua nasai artzen.

- LIBE: Igarri dautsut: mutilla.
ZORI: Mutilla ni? Eta geiago ez? Nok eroan etxean dagozan mutil biei opilla?
LIBE: Eta emaztea?
ZORI: Bere bidetikjoan zan.
LIBE: Ene ba! II?
ZORI: Kapitanen galoiak atsegiñago ebazan.
LIBE: Parkatu.
ZORI: Parkatu? Ez andrea.
LIBE: Gizonak odol baltza eukiten dozue.
ZORI: Zer da ori?
LIBE: Odol illa. Irrikirik barik edozer esatekoa.
ZORI: Eta andrena zer da, odol errukiorra? Ba nirea umeekin be ez zan errukitu.
LIBE: Zure pentsakera.
ZORI: Irugarren bat ekarri ei eban ortik eta ba dauka zein igortzi.
LIBE: Ortik? Nundik?
ZORI: Nundik ekarten dira umeak? Nik aina jakingo dozu ta kittu. Eta ba nua... zirika alkarri lotsa galtzen asi baiño len. Ez pentsatu kapitainak eta pilotoak izaten gareala galaiak. Bes-telako kalatxoriak be ezagutzen doguz portuetan eta itsasoe-tan. itsasoan, uste izan ezarren, asko ikusi eta asko ikasten da. Neu beintzat lekuko. (*Zorijoaten da*)..

IV IRUDIA ANES LUKI ta LIBE

- LIBE: Batek ez daki barre egin edo errukia artu.
ANES: Beretzako aiña ba daki.
LUKI: Kapitan eta piloto artean, mesedez, ez sartu.
LIBE: Ikusten nire senarra txutxuka berari ekiteko eran?
ANES: Entzuten diranak entzun eta zelan jokatu?
LUKI: Iñor egon ete leike gaur berenez ziur?

- LIBE: Niretzat dator ori?
- LUKI: Zuretzat artu dozu?
- LIBE: Ori be bai? Ezpaian gaiñera?
- LUKI: Nok esan dau ezer?
- LIBE: Bekaizkor zu be?
- LUKI: Entzuten diranak entzun ondoren, ezin egon gor.
- LIBE: Eta esan, gaiñera, aurrez aurre esan?
- LUKI: Sendituten dana aurrez aurre esatea noiz da kaltegarri?
- LIBE: Kaltegarri ez ba da be, mingarri bai. Jakin? Nire kamaro-tera nua.
- LUKI: Zetan?
- LIBE: Obeto egongo naz an baketan.
- LUKI: Kapitanekin amesetan?
- LIBE: Testigu aurrean zerbaít entzun nai?
- LUKI: Esatekoak esan, garbi eta argi.
- LIBE: Eta gero? Otz ez dana bero?
- LUKI: Atsegiñeko ibilleran gertaturiko maiteminduen erro-mantzea ez da izango, ziurretik.
- LIBE: Atzipetuta ekarri ninduzun.
- LUKI: Atsegiñez bete nai eta atzipetu?
- LIBE: Zure atsegiñak errekaizetan etorri eta joaten dira.
- LUKI: Salaketa geiago?
- LIBE: Esatekoa esana dago.
- LUKI: Eta entzutekoa entzunda.
- LIBE: Aize freskoak arindu zaitzala. Ba nua.
- LUKI: Gorantziak kapitanari.
- LIBE: Nungo kapitanari? Zure adiskide izango da, ez nire.
- LUKI: Ikusten ba dozu... geitu nai neban.
- LIBE: Ez daukat ikusteko asmorik.
- LUKI: Eta atea zeíñek zabalduko giltzik ez ba dozu?
- LIBE: Denpora falta jatsu barrukoa atarateko. Sapua zara, sapua. Edo satorra. *{Libe joaten da}*.

V IRUDIA ANES ta LUKI

- LUKI: Brixak urtenda dabil nire emaztea.
- ANES: Emakumeak alaiago dira, bakarrik, jokoan edo jolasean.
- LUKI: Origaitik ez ziñan ezkondu?
- ANES: Egia esateko, oraindik ez dot ortarako ez gogorik artu ez ametsik egin. Pilotoarena gertatekotan...
- LUKI: Egia ete da gero?
- ANES: Ez eban asmatuko.
- LUKI: Kendu beruna esanari. Oneik mapa-mundi zabala erabilten dakie.
- ANES: itsastarrena jakiña da. Portu bakoitzean maitasun bat.
- LUKI: Ori guzurra da, Anes. Gazte ziñala zer egiten gendun guk? Eta gero, txakurra katean lez. Katean lotu edo katean ibili.
- ANES: Zure andrea geiago ez da gogoratu ez giltzekin, ez pitxiekin.
- LUKI: Amesetan egingo eban.
- ANES: Eta giltzak?
- LUKI: Dakidanez, kapitanak kamarote guztietako giltzak eukiten dituez. ANES:Beste iñok ez?
- LUKI: Garbitzailleak bear ba da.
- ANES: Maiordomuak ziurrago.
- LUKI: Ala izango da, bai.
- ANES: Igarri dodanez emengo maiordomuak kapitanak baiño geiago agintzen dau.
- LUKI: Etxeetan be otseñak ugazaba-andrak baiño geiago.
- ANES: Gurean ez.
- DEIA (*Barrutik, megafonez, abotsa entzungo dá*). Entzun, entzun...
Ontziko mariñelei eta bertako ibiltariei deia.
Nonbait bat íkusi da ontzitik uretaratzen. Ez dakigu jausi edo bere burua jaurti daben.

Gaiñean egon edo zabizenok, begiratu egizue, mesedez, itsas azalera eta zerbait ikusi edo igarri ezkerro, deitu be-reala “puente”ra, al ba da batu daigun. Eskerrikasko.

Barriro esango dogu: Ontziko mariñelei...

LUKI: Niri begira?

ANES: Andre bat izan da.

LUKI: Nirea ez.

ANES: Obe.

LUKI: Nirea kobardeegi da.

ANES: Zorotasunen bat bitarteko, ziurretik.

LUKI: Edo drogak. Batek ba dakil.

ANES: Emen be drogak?

LUKI: Zur ez ba zabiltz, zu zeu aukeratuko zaitue, zeuk ez daki-zula, zure tresnen artean, leorrera atarateko.

ANES: Azken ostera baten, nire kamaroteko lagun bat baitu eben molla gaiñean ainka ipini orduko. Eta berak ez ekian ezer. Itxuraz bere maleta trukatu eutsen.

LUKI: Argi ibili.

ANES: Lau begi be gitxi gertaten dira sarri.

LUKI: Asko dira itsasoa aukeratzen dabenak betiko eskutateko. itsasoa misterio utsa da.

ANES: Emakume bat izan ei da.

LUKI: Emakumei geiago zotin eragiten dautse bizitzako lotsak, gizonei baiño.

ANES: Ez da ezer agiri. Beintzat ez da ezer igarten ur gaiñean.

LUKI: Gaitz da ikustea.

ANES: Zarra-zarran dabil itsasoa, goraberatan.

LUKI: Ikusi dauanak kapitanari jakin eragin, eta onek deia egin ordurako, azterrena artzeko aiña bide egingo genduan.

ANES: Ba dirudi ontzia bira egiten diargula.

LUKI: Oiturazkoak diranak egingo dauz, baiña alperrik. Bizi-salbatzaille edo beste tresnen bategaz jausi edo bere soñña jaurti ba dau, leikena da azalean ibiltea. Bestela, aren gar-

bitokia, sinisteak siniste, itsas sakoneko ur gazituetan egongada.

DEIA (*Barríro barruko deia entzungo dá*):

Entzun: Ardura eta arretaz, nonbait jausi zan ingurua arakatu dogu. Zoritzarrez azalean ez da ezer agiri. itsasoetako Jaunak beragan artu dagiala zana zalakoa. Gure eginbearra bete dogu. Aurrera guaz bidean. Iñok nor zan ba daki jakin araso dagiala “puentean” bear dan agiria jasoteko. Eskerrikasko.

VI IRUDIA LENGOAK ta ZORI

ZORI: (*Agertuaz*) Andrea?

LUKI: Ezer gertatu jako?

ZORI: Ez dot uste.

ANES: Ez zan bera izango.

ZORI: Jende geiegi bizi gara gaur buruaustez beteta.

LUKI: Bere billa zabiltz?

ZORI: Onezkero emen egongo zalakoan etorri naz.

LUKI: Barri txarrik ez da egongo.

ZORI: Kapitanaren puentera joaten ikusi dot.

LUKI: Orain ala len?

ZORI: Ez kezkatu. Zeu zara senarra, ez? Nik ba dakit nire emazte zanak, niri adarrak erakutsiarren, olakorik egiteko adorerik ez eukala. Zureak be ez ziurretik.

LUKI: Nor zan ba dakizu?

ZORI: Oraindik ez gara konturatu. Onelako ostera baten gaitz izaten da, testiguren batek salatu edo agertu ezik, nor zan zeaztutea. Berreundaka gatoz, danok ezezagunak. Eta danetakua. Batzuk atsegiñez, besteak polizietatik igeska. Batzuk tratulariak, besteak ternikoak... {*Anes*‘eri) Zu zeu be tekniku ez zara ba, Anes?

ANES: Pilotu ala polizia zara?

- ZORI: itsasontziko gidari baten zeregiña izan bear dau txalopako tarte eta zirkulo guztiak lez, darabillazan lagunak burutik beatzera ezagutzea, al danik zintzoen.
- LUKI: Galoi barik.
- ZORI: Obe da eta ardua gitxiago eskatzen da lagun arteko ezau-pidea artzeko, galoiak eskegita lagatea, aidean erabili barik. Galoiak, batzutan, morroetu egiten gaitue ta bestetan agintari. Bata nai beste jende arterako lagun txarrak.
- DEIA {*Megafonoz*} Entzun, entzun... Kapitanaren eskaria.
Luki, Liberen senarra, ainbat ariñen doiala bere kamaiñara. Ainbat ariñen.
Luki, Liberen senarra... Kapitanaren eskaria da.
- LUKI: Zeiñentzako da, niretzako?
- ANES: Liberen senarra ez zara ba?
- LUKI: Libe izan ete da ba uretara jausi dana? Libe! Libe!
- ZORI: Ez zaitte orrela jarri, adiskide. A izatekotan, beste era batera billatuko zenduezan.
Beste zerbait gertatuko zan. Alegiñak egiñarren emen be ibiltzen dira sagutxuak...
- LUKI: (Zurbil, ikarati eta keixu urtenaz). Igarten dautsuet. Esan nai ez da zabilte. Konturatzen naz. Esan nai ez da. Nire Libe izan eta da ba? Libe? (*Bizkor duá*) .

Oiala.

**GUREA
BIGARREN EKINTZA**

**I IRUDIA
LUKI, ANES, ZORI, LIBE ta KAPI**

- LIBE: Ume au emen dago.
- LUKI: Bai. Or dago. Ezin ukatu agirian dagonik.
- LIBE: Ez deritxazu gurea dala?
- LUKI: Gurea? Zelan?
- LIBE: Emen dagolako. Gure oean.
- LUKI: Baiña zuk ekarrita ez. Esan nai dautsut sortua ez.
- LIBE: Nik sortua ez. Ez dot ukatzen. Ez eta nik ekarria be. Baiña guretzat ekarrita bai. Kapitana testigu.
- KAPI: Mesedez. Geldi geldi itz egin.
- LIBE: Agirian dagonik ezin ukatu. Ene! Au da ume polital.
- KAPI: Lenengo eskutukoak jakin bear dira.
- LIBE: Zuk ez ba dakizu Zori pilotoak jakingo dau.
- ZORI: Geldi! Kapitana dan tokian pilotoak ez dau berbarik.
- KAPI: Nire berba esan dot. Eskutukoak jakin bear dirala lenengo.
- LUKI: Zelako eskutukoak?
- KAPI: Eskutuan ez al dago emen gertatzen dan guztia?
- LIBE: Begira egiozu Luki. Gure itxura dauka.
- LUKI: Lore, zelako tratuetan zabiltz?
- LIBE: Alaba da gaiñera, guk nai genduna.
- LUKI: Guk ume bat gendun. Datorrena edo etorri zeinkeana.
- LIBE: Eta emen dago.
- LUKI: Ez zaitetz zeuretik urten.
- LIBE: Ukatu alaba nai genduna?
- LUKI: Bardin alaba nai semea, Baiña au... au...
- KAPI: Emen clagonik ezin ukatu. Eta ezelako arrazturik barik, gaiñera.

- LIBE: Baiña ez dozu ikusten erruki eske dagola?
- KAPI: Bai or dago, baiña senarrak diño berea ez dala.
- LUKI: Nik ez diñot nirea izaterik nai ez dodanik.
- LIBE: Zeuri be atsegin, ez al da ala? Gurea, ezta Luki?
- KAPI: (Loreri) Eta emen agertu da benetan?
- LIBE: Esan dautsut len be.
- KAPI: Eta ezelako agiri barik.
- LIBE: Agiri obeagorik bear negarrez dagon umea baiño?
- KAPI: Negarrez eta goseti. Ori da txarrena. Eta ori nire ardura-pekkoa da.
- LIBE: Zeiñek Zaindu leike?
- KAPI: Ontzi baten, oizko ez dan zerbait gertatzen danean, kapitana da arduradun, kapitana da erabagi bear dauana eta kapitana da baita legerako paperak bete bear dauzana.
- LIBE: Eta emen ilten ba da?
- KAPI: Nire erruz ba da ni errudun. Baiña arduratuko naz galoi-rik ez loitzen, ez zikintzen batez be errubako ume bat bitarteko dala. Zori, deitu mesedez eri zaiñari.
- ZORI: Koldori?
- KAPI: Mutilzar batek egin ete leike onetan ezer? Bego erizaiña ez al dago?
- LIBE: Begorik ez. Garrartzuta bizi da. Ez dauka maitasunik.
- KAPI: Ezagutzen?
- LIBE: Nigaz beintzat zitala da.
- KAPI: Atako dagonak, bieztuna garrartzuta be, jakin egin bear dau bere zeregiña beteten. Datorrala ainbat lasterren, Bego. Eta zerbait jakin edo argitu arte, ixiltasuna eta zuurtasuna.
- ZORI: Lenakoena: Españak lotu eta begiak argi.
- KAPI: Irugarrena..?
- ZORI: Belarriak garbi.
- KAPI: Ori. Orrek dira, bai, bizitzako oiñarri.
(*Zori kanporatzen da*).

II IRUDIA

KAPI, LUKI, LIBE ta ANES

- KAPI: Mutu egon zara Anes.
- ANES: Ikusten eta ikasten.
- KAPI: Zure ustez, zer dago tartean?
- ANES: Nik atzamarrrik ez neuke ipiniko artean.
- LIBE: Zer dakizue mutilzarrak ume kontuan?
- ANES: Batzuk umerik ezin ekarri ta besteak soberan.
- LIBE: Zurerik beintzat ez da ezagutuko.
- ANES: -Zugaz aleginik egin al dot probatzeko?
- LUKI: Mesedez, ixilik egon zaitez. Errespeturik ez ba da be, lotsa eta lotsarik ez ba da be, lotsa eta lotsarik ez ba da ere, ixil aotsa.
- ANES: Nik, zirikatzen nabenei erantzuten dautset.
- LUKI: Baiña ba dago beste era bat.
- ANES: Kapi, nik zeregiñik ez daukat emen. Gai au ez da gurea.
- LIBE: Zetan agertu zara ba gure gelara?
- ANES: Bear ba da zerbait esatera.
- LUKI: Esan. Emen danok gagoz familian.
- ANES: Baiña itsasoko legetan, ez al da ala Kapi?
Gero ikusiko gara
(Anes joaten da).

III IRUDIA

KAPI, LUKI ta LIBE

- KAPI: Ume au emen dago.
- LIBE: Ez gabiltz amesetan.
- KAPI: Gure artean, garratz eta gordin. Ez dozue aztarrenik artu edo igarten?
- LUKI: Zer esan nai dozu orregaz?

- KAPI: Zeatz eta meatz. Ez da lenena olako ibilleretan. Geroago be gertatuko dira ziurretik.
- LUKI: Barriro: zer esan nai orregaz?
- KAPI: Askok uste dabe itsasoa zabala eta sakona dala. Eta itsasoak dana iruntsiten dauala edo irunsi leikela. Norena izan leiken susmorik?
- LUKI: Ez dozue esan norbaitek bere burua uretara jaurti dauala?
- KAPI: Ez dakigu uretara bere burua jaurti daunanik. Leikena da, jaurtitzea, baiña ezin esan giñei. Jausi eikean edo besteren batek bultz eginda joan. Elitzake lenena. Ori bat da. Orrelako ibillerak ez dira beti atsegin zoro izaten. Ain zuzen be gertaera orregaz lotu bear al da beste au?
- LIBE: Itxura asko emoten dauana da.
- KAPI: Itxuretatik ba dakizu zer gertatzen dan? Esana bat eta izana bi.
- LUKI: Zerbaitetik asi bear da. Eta nire itauna au da: Zeiñek daki ain zuzen be uretara jausi zana emakumea zanik? Arabitarrak oraindik euren gonakin jazten dira. Eta emen arabitar batzuk ba datoz...
- LIBE: Onezkero jakin bear zan.
- KAPI: Jendea emen ibiltan dan lez, ezelako ardura barik, gaitz.
- LUKI: Alaxe da.
- LUKI: Emen iñor ez da arduratzen besteekaitik. Konpañiak ez dauka barruko polizirik?
- KAPI: Geroago deituko dogu bidaiari guztiak nire gelatik igaroteko, ia emengoa izan eta dan ziur jakiteko be. Polizikoak be etorten dira. Baiña ez emen, portuetako sartu-urtentan baiño.
- LIBE: Onezkero norbaitek zerbait esan bear eban.
- KAPI: Ona datozenak ez dabe nai iñok ezagutzerik be. Kaletik igeska lez etorten dira. Bakoitzak berea eta besteenak or konpon.
- LUKI: Itxura guztiak ala dira.

KAPI: Orrelako asko igaroten dira. Batzuk argitu bai gerora. Besteak itsasoa sakon billatzen dabe.

LIBE: Edozelan izan da be, nik esango neuke ume au niretzako opari bat izan dala.

KAPI: Zeiñena?

Ni zurean jarten naz. Zuk zure umerik itxiko zenduke orrela? Eta sakonduta: Nok daki ain zuzen uretara jausi zana emakumea zan, erdibitzeko edo aur egiteko egoanik? Besteren bat ezin izan ete leike?

LIBE: Bere agirietan agertu lei.

KAPI: Sekula pasaportetan edo bidaietan, argitarako agirietan eskatu da ainbestekorik?

LIBE: Baiña igarri egiten da.

KAPI: Ontzira datozen andre guztiei goitik bera begira asiko banitz, zelako kapitan nazala esango zenduke? Eta polizikoen bat ete naz orrelako kontrol bat eroateko? Iñork onartuko leuke polizidun atsegin ibillaldirik?

Ez ete da zentzu geiagoz pentsatutakoa, ibillaldi oneitara polizietatik iges egin naiko batzuk etorri daikezala?

LUKI: Ori be oker pentsatzea da.

KAPI: Baiña leikena da.

LUKI: Gugaitik ez dozu esango.

KAPI: Ez nabil zu ta ori eta ez a salatzen. Leikenaren ingurua mugatzen baiño.

Garbi adierazi nai dautsuet.

Ník, ume au dala-ta, auzi agiri bat bete bear dot.

LIBE: Baiña gure alde. Lenbailen egin.

KAPI: Legea bete.

LIBE: Eta umearena erabagi.

KAPI: Oiri iñok agindu barik egingo dot.

IV IRUDIA LENGOAK TA BEGO TA ZORI

- ZORI: (*Agertuaz, Bego'gaz batean*).
Emen dago Bego gaixozaiña, kapitan jauna.
- BEGO: Zeiñez ekarri dau ume au?
- LIBE: Ez dakigu.
- BEGO: (*Umea aztertzen*) Koitadea. Nun jaioo da, emen?
- LUKI: Jaio ez emen. Agertu bai.
- BEGO: Eta iñok ez dau ezer esan. Iñor ez da etorri gaixo gelara ezer jakin erazten. Iñok ez dau laguntzarik be eskatu. Eta jantziak?
- LIBE: Jantzi ta guzti agertu da emen.
- BEGO: Andra gaixoen bat bereak eta bi igaroten egongo da gelaren batean.
- KAPI: Ala uste dozu?
Eta lagunik ez eban edo ez dau eukiko?
- BEGO: Batek ba daki.
- KAPI: Leike umerik nai ez ebenen familien batena izatea.
- LUKI: Lotsak manperatu dauan neskatil birgintzako batena.
- LIBE: Ume bat problema biurtzea eurentzat. Eta guretzat ez. Guretzat askatasuna.
- LUKI: Zeren askatasuna?
- LIBE: Garrazkeri askoren askatasuna beintzat. Eta aitzaki askoren etena.
- LUKI: Libe, mesedez, emen itsasoan gagoz. Iñok ez dauka gure etxekorik zetan jakin.
- BEGO: Zori, ikusi ziñei berengo sailleko laugarren kamarotean ezer gertatu ete dan?
- KAPI: Gure lako ontzi baten ezin lei iñogaitik txarto pentsatu, ez aztarrenik billatzen asi be.

- BEGO: Ori, kapitana, ezer gertatzen ez dan artean zillegi izan lei. Baiña emen legea bete bear dan zerbait dago. Legea zapaldu ez ba da be, itxurak ba dagoz.
- KAPI: - Zori, zuk ba dakizu zeregin batzuk “puenteko aginduak” baiño atsegiñago egiten.
- ZORI: Ori zer da, salaketa bat?
- KAPI: Berba erdikarik be ezin egin giñei olgetan?
Joan zaite, ta bigun eta laban itz egiñaz, orretan ondo daki-zu-ta...
- ZORI: Bai, komeni daneko letaniak. Ora pro nobis.
- KAPI: Esan lez, itandu egiezue, osteran pozik dabiltzan, utsunerik artu ete daben, kapitanak osterarik atsegiñena egitea opa dautsela, ezelako kexa barik.
- ZORI: Ez jarraitu. Aleginduko naz.
- KAPI: Baiña uniformeagaz joan, ardura ofiziala dala pentsatu dagian.
- ZORI: Demokratikoago ez da izango alkondara utsik joatea?
- KAPI: Demokrazia eta araudia, legea, noiz asarretu ziran?
(*Zorí ba duá*).

V IRUDIA

LUKI, LIBE, KAPI ta BEGO

- BEGO: Ume au, lenengotík, gaizotokira eroan bear da.
- LIBE: EZ daustazue kenduko umerik.
- BEGO: Kapitana, ume au ilten ba da, errua norbaitena izango da.
- KAPI: Nirea? Esan, esan, nirea? Zegaitik?
- BEGO: Zeiñena ba? Zein da emen buru?
- KAPI: Buru izatea dabat. Jaube izatea bestea.
- BEGO: Umeak oraingoz ez dauka jauberik.
- LIBE: Ni arduratuko naz. Ni lotuko naz bere jaube. Gu arduratuko gara, ez da ala Luki?
- LUKI: EZ zaite ain itsu, Libe.

- LIBE: Ez al gara osterara onetara etorri, aizeak aldatzen, ainbeste-an bai dogun aur bat sortzeko zoria lortzen ete dogun, ortarako almena guregan esnatzen eta dan? Ez daustazue esan iñoiz aizeak aldatzea komeni izaten dala sortze arazoan atzeratu gertatzen diranentzat?
- LUKI: Ori gurari bat da. Alaxe etorri gara. Baiña umea ez da gurea.
- LIBE: Umea, nirea izan ezarren, ama barik dago ta nirea da. Umea zaintzekotan ementxe zainduko da. Ez da gela onetatik iñora eroango. Ekarri bertara bear dana.
- LUKI: Libe, zentzunez pentsatu eta jokatu daigun.
- BEGO: Kapitanak nai daben lez ni arduratu bear ba naz, umearen biziagaz nik erantzun bear ba dot, gaizotokian izan bear da edo ta bear dauna errudun geratu daitela.
- KAPI: Ba dirudi, ari betetik dindílizka dagon umearen aitasuna niri emon gura daustazuela.
- LIBE: GU ortarako gertu gagozala ikusita, zegaitik ainbeste traba?
- BEGO: Aurra amaren epeltasuna galtzen asten ba da, ez uste luza-ro biziko danik.
- LIBE: Ala bear ba da, lenengotik ontzia portu batera eroaten alegindu.
- KAPI: Betetik egun bi bearko gendukez urren dan porturen baten sartzeko. Eta bestetik gu ezin giñei iñungo paperetan agertzen ez dan bizi baten bizia zaindu nairik erbesteko portu baten sartu. Traba besterik ez genduke billatuko eta orretan be egunak egun geiago galdu.
- LIBE: Eta nik ezín ete neike emon ama baten berotasunik? Amatasunaren billa eta gurariz nabillan onek, zegaitik orrelakorik ezin?
- KAPI: Zeuk daukazu azken itza, Bego. Zer egin bear da? Gauzak argitu arte bitartekotza oneri emon edo ta ontziaren ardurapean artu?
- BEGO: Niretzat zeregiña da, baiña nire kontzientziari jarraitzekotan, umea nire ardurapean bear da.

- LIBE: Sekula amatasun ardurarik euki ez dozun orrek, zelan aur bat zure menpe artu nail.
- BEGO: Nik amatasun garrrik niretzat auki ezarren, ama askoren ordezkari artzen ikasi dodalako.
Kapitana, ez zalantzan egon. Bai edo ez?
- LIBE: Luki, gizona zara ala ez? Ez dakizu gure barririk? Ez dakizu ume nairik gabiltzana? Zegaitik mutu?
- LUKI: Onelako gauzak atze itzala ekarri leikie Libe.
- BEGO: Kapitana, ezin giñei umea onela euki. Bai edo ez?
- KAPI: Emon egiozu umea, Libe, Bego'ri.
- LIBE: Ez dau eroango. Neu joango naz gaixotokira. Neuk artuko dodaz bear diranak. Neuk zainduko dot ementxe, iñoren ardura barik. Umea nirea izango da.
- KAPI: EZ dautsut ukatzen umea zure izan leikenik. Baiña ume onetan nik erantzun bear dot bere biziagaz. Ni naz ume orren ordeko eta zaindari.

VI IRUDIA

LUKI, LIBE, KAPI, BEGO TA ZORI

- ZORI: (*Sartuaz*) Kapitana...
- KAPI: Uniformeagaz joateko ez dautsut agindu?
- ZORI: Ez naz eldu agindutakoa betetera.
- KAPI: Zegaitik ez? Ba dakizu ona naizela besteak on diran artean. Baiña kapitan lez be aginduak betetea bear bearrezko ikusten dodala.
- ZORI: Ala zan nire asmoa.
Baiña bigarren pilotoa deika euki dot. Atsegin ostera onetan datorren emakume batek emonda, Kapitanarentzat prisako karta bat eukala esanaz. Ba dakizu "puentea" ezin leikela iñor barik itxi. Origaitik bialdu nau. Auxe da.
- KAPI: (*Kartazala zabaltzen dau eta barruan beste bat igarten da*)
(*Beretako orritxo irakurri ondoren*)
Zure abizena zein da, Iturri?

- LIBE: Bai Iturri.
- KAPI: Zuretzako da beste au.
- LIBE: *-(Larri) Niretzat? Ezer gertatzen da ala? Zoritxarren bat etxean?*
- KAPI: Ez da etxeko karta, emen barrukoa baiño.
- LIBE: *(Dardaraz zabaldu eta irakumaz)*
Ene ba! Ikusi be ez dot ezer egiten. Bat bateko gertaera onek kirio (nerbio) guztiak aidean ipini daustaz. Irakurri egizu, Luki.
- LUKI: *(Irakurten) Libeandrea Nire egunak eldu dira.*
Familitik igesi, erritik eskutauta, nire goraberarik inok jakin ez dagian, itsas ostera onetan sartu nitzan, guzurretako izenez.
Ez naz ausartu zuen aurrera agertzen, nai ta ni bein-beingo arpegi emon edo ez zalantza askotan ibili eta zuek biok begien aurretik kendu ez.
Atzo zure gelan sartu nitzan, ez lapurreta naian, eta zure kartera artu. Baiña laster eukiko dozu zure eskuetan eta bertan bein zure senarrak emoniko dominiatxoa aurkituko dozu, Gurea izena daukana. Nire izanarren, gurea izango ez danarentzat...
(Amorruz esku artean zimurtzen dau karte, eta zarataka).
Andra txotxin aluen batena!. Ze saltsa eta ze naste dabil emen?
Nundik eta zelan dator berau?
Ezdot nai irakurri...
Zein da izenpetzen dauana?
(Paperak zabaldu eta izenpea ikusi ta barriro zimurtuaz)
Consolatrixaflictorum...
Guzurtien bat. Burua galdu dauan txotxiñen bat.
(Karta-jaurgitzen dau).
- LIBE: *(Karta artzera makurtzen da eta Luki'k bultz egiten dautsa. Kendu nai).*
Karta au niretzat dator. Kapitan jauna, ez dator ba niretzat? Nirea da. Ez daukazu eskubiderik apurtzeko.

ZORI: *(Karta artu ta Kapi'ri emonaz)*

Kapitana, au aukeratu zaitue bitarteko. Zuk daukazu eskubidea.

KAPI: Irakurteko ez.

Nik egin daidana, mesedeari erantzunaz, jaubeari emotea da. Or amaitzen da nire zeregiña.

LUKI: Karta ori izen bakoa da. Anonimu bat. Sorgin batena edo aker batena izan lei. Zentzundun batena ez beintzat.

LIBE: Gorde egizu, kapitan jauna. *(Negarrai ezin eutsiz, barbarik ezin esanez).*

Eskatuko dautsut egunen baten.

Bego, eroan egizue umea ba... gaur ez dakit zelan asi ez zelan ekin.

Au da au, atsegin ibillerako oparia...!

KAPI: itsasoan iñun baiño obetc ikasten da, Bego, ekaitzari aurre emoten, nai ta ezkoa dalako...

(Kapi, Zori eta Bego ba duaz. Luki Libe'gana urreratzen da, baiña onek, bultzada bat egin, lepoa emon eta negar zaratasuan asten da).

AMAIA

III EKINTZA LIBE TA BEGO

I. IRUDIA

- LIBE: {*Negarti, argal eta erdi gaixo*
 (*Tarteka, zlmurtutako karta leundu eta irakurten*)
 “Libe andrea:
 Nire egunak eldu dira.
 Familitik igesi, erritik eskutauta, nire goraberarik iñok ja-
 kin ez dagian, itsas ostera onetan sartu nitzan, guzurretako
 izenez.
 Ez naz ausartu zuen aurrera agertzen, nai ta ni bein-bein-
 goz arpegi emon edo ez zalantza askotan ibili eta zuek
 biok begien aurretik kendu ez...”
- BEGO: Karta ori nobelarik irakurgarrien biurtu dozu.
- LIBE: Ointxe esan dozu egia. Nobela bat. Ori da izan be.
 ...“Atzo zure gelan sartu nitzan. Ez lapurreta naian, eta
 zure kartera artu. Baiña laster eukiko dozu zure eskuetan
 eta bertan bein senarrak emoniko domiñatxoa aurkituko
 dozu, GUREA izena daukana. Nirea izanarren, GUREA
 izango ezdanarentzat...”
- BEGO: Erdaldunak ba dakizu zer esaten dabene?
 A lo hecho pecho.
- LIBE: Mesedez, Bego!
 ...Erdibitzeko ordua eldu da. Laster jaioko da nigandik
 zuretzat eskintzen dautsudan umea, ba dakidalako ume
 billa zabilatzala. Eta zuri eskintzen dautzut zuk maite dozun
 gizon berberaren semea dalako... (*barrero*) zuk maite do-
 zun gizon berberaren semea dalako. (*Ixiuumea, negarti*).
 ...Ez alperrik nire billa etorri. itsasoaren sakonetan gaitz
 billatuko nazu. Parkatu egiozu zure senarrari, azken baten
 gizona da-ta.
 ...Maite egizu umea eta maite egizu zure familia.
 Consolatrix Afflictorum.

- BEGO: Obe gendun karta ori lenengotik aizeak eroaten itxi ba gendu.
- LIBE: - Kontu egin, emen dagola nire bizi guztirako muiña.
Zellan dago umea?
- BEGO: Txarto.
- LIBE: Ez dauka obarik?
- BEGO: Egiten dauanatzarrerako.
- LIBE: Biziko da?
- BEGO: Ordu batzuk. Txori kuma lez. Amataten dua.
- LIBE: Ama izan barik amatu nabe eta senarra eukita senarrik ez daukat.
- BEGO: Ezkonduen gauzak dira orreik.
Ostera onetan, ziur egon, erdiak baiño geiago, euren etxetako estuntzetatik igeska dabiltzala. Eta ez uste gizonak bakarririk. Andrazkoak be ba dakie zezenak toreatzen.
- LIBE: Gu ez giñan orrela etorri.
- BEGO: “Gu” zeintzuk zarie, zu eta bera edo ta bera ta zu?
- LIBE: Senarra eta ni, bai.
- BEGO: Eta au? {*Umeagaitik*}
- LIBE: Nik ez nekian ezer.
- BEGO: Norbaitek jakingo e ban
- LIBE: Ez zaite ain gordin eta zital, Bego.
- BEGO: Niz ez dakit ardauari urik jaurtitzen.
- LIBE: Mesedez. Maitasun premiñan nago ta ez orrela jardun.
- BEGO: Nik maitasun ordeztu kontseju on bat emon neiketzu: Zure lako egoeretan batek baiño geiagok eskartu daustena.
- LIBE: Edozer izan leike on bakardade au etetekotan.
- BEGO: Baregarri pastilla bat artu egizu... eta, lengoak, lengo, luze begiratu aurrera.
- LIBE: Nireztat aurreak ez dauka etorkizunik, zoritxarrez.
- BEGO: EZ jakin dantzan egitekoa euki ziñeiken be.
Ekatzu karta ori.

- LIBE: Zetarako?
- BEGO: Erre edo apurtu dagidan.
- LIBE: Oraindik ez.
- BEGO: Zegaitik ez?
- LIBE: Karta au baliotsu izan daikedalako umea ontzitik nire jau-betasunez atarateko.
- BEGO: EZ orren ametsik euki. Oraindik ogetak egun bear doguz itsasoan. Umeak gaurko egunik ez dua bizi igaroko. Ala da beintzat nire iritzia.
- LIBE: Ene!. Ta ezer ezin egin lei bere alde?
- BEGO: Zuk ez. Zelan esan ziñei zurea ez dan bat, zurea dala, eta berea dan aita ixilik egonda?
- LIBE: Karta onetan niri eskintzen dausta.
- BEGO: Karta orrek umearen aitaren emazteari eskintzen dautsa. Or ba dago kakua.
- Ainbestetan irakurri ta ezin buruan sartu?
- LIBE: *(Irakurriaz)*
...zuri eskintzen dautzut, zuk maite dozun gizon berbera-ren semea dalako.
- BEGO: Or ez da agertzen eta esaten zurea danik. Garbi dago ori. Zezen suskoa da or izentatzen dana. Umea dagon eran kapitana da karta ori testigutzat artu leikena ume ori, errubako ume ori, aitatasunez legeztatzeko. Kapitanak ba dauke itsasoan orretarako aiña eskubide. Bestela, il ondo-ren, uretara jaurtiko da, lore bi berari eskeini ta kittu.
- LIBE: Uretara jaurtzi? Ez, mesedez!
- BEGO: Uretan ez al da aingerurik bear?
- LIBE: Eta aitatasuna emon ondoren?
- BEGO: Ilten ba da gorde lei kamara baten, portura eldu arte.
- LIBE: Eta gu, umerik ez dogula, mundu guztiak dakian lez... umea baten jaube leorreratu? Ori izango da lotsagarriena! Ildako ume batena, gaiñeral.

BEGO: Bakoitzak daki ori zelako argiagaz argitu.
(*Pastilla bat, urpitin bategaz eskeiñiaz*).
Artu egizu Beratu zaitetz.

LIBE: Lotan ipini gura nai?

BEGO: Al dala pastillarik ez da artu bear. Baiña oraingo au zure onerako da.

II IRUDIA LIBE, BEGO TA ZORI

ZORI: (*Sartuaz*) Zelan dago txikia?

BEGO: Gero ta aulago.

ZORI: Errukarrial.

BEGO: Errukarri ez. Errurik bakoa.

ZORI: Kapitanak diño zerbait egin bear ko dala.

LIBE: Zer egin?

ZORI: Orrelako gertaera baten kapitanak lenengotik zabaldu bear izaten dau agiri-zuzia (expedientea)

LIBE: Ni agertuko naz amatzat.

ZORI: Ori eziñekoa da.

BEGO: Amordea esan bear ko litzake.

LIBE: Niz ez dot nai iñoren amorde izan.

ZORI: Ama? Noiz erdibituta? Gauzak diran lez eta kitto.

LIBE: Eta aita?

ZORI: Kartak ez al diño zein dan?

BEGO: Solterotako ume lez agertu bear ko da.

LIBE: Ori ez. Ni ez nitzan ezkondu, dakidala beintzat, aur jaube zan gazte bategaz.

Lau urte dira ezkondu giñala.

Eta umea orain dator.

BEGO: Ori ala da.,,

LIBE: Eta berak ukatu egiten dau.

BEGO: Egon ete da iñor orrelako gartaera baten lenengotatik pekatari agertu danik?

Ezagutu egin bear dira gizonak.

ZORI: Bai andrak be, birgin kalean eta sorgin akelarretan.

BEGO: Luzegi zuaz, Zori.

ZORI: Metro-zintak lez. Zelan eskatu ainbat zabaldu.

BEGO: Emen berau, portu bakoitzean bategaz gitxiegi daukana.

ZORI: Olgetak itxi beste baterako. Serbitsuan nego. Nun dago Luki?

LIBE: Zetarako nai dozue?

ZORI: Kapitanak ikusi gura dau.

LIBE: Arpegiko narrua aldatzen egongo da.

BEGO: Barruko sentimenik ez dauka iñok zetan jakin, Libe.

LIBE: EZ dot beste munduko gauzarik esan.

ZORI: Iñok ez daki?

Ni aleginduko naz billatzen

Baiña, mesedez, ekatzu kartaori.

LIBE: Zetarako?

ZORI: Kapitanak paperak ziurtasun osoagaz eta al dala ondo oi-ñarrantuta egin dagiazan. Orretan zeatza da eta bildurtia.

LIBE: Eta umea osatuko ba litz?

BEGO: Ikusi bear, senarra ta zu zelan konpontzen zarien.

LIBE: Kapitanari esan, karta orregaz ez dauala agintzen beste iñok, neu izan ezik.

Eta barriro nigan euki nai dodala, bizitzan artu dodan egizko lenengo eskintza baten gutuna dalako.

{Zorijoaten da}.

III IRUDIA BEGO ta LIBE

- LIBE: Ikusi nai dot.
- BEGO: Baketan itxi egiozu.
- LIBE: Bere arpegitxuaren ir'udia nigan bizi-bizi sartu... neska dala ba dakit.
- BEGO: Alaxa da bai.
- LIBE: Ezin naz egon ikusi barik.
- BEGO: Maitatzen ikasiko dozu ta gero...
- LIBE: Ori berezkoa da.
- BEGO: Baiña zetarako, ilko ba da?
Ibili zaite ortik zear, aizea artu, gauzak aztuten alegindu...
- LIBE: Ezin nei. Ez dot sekula aztuko gertaera au. Gero ta minberatsuago nago.
- BEGO: Aaztu ez da be, beste era baten artu. Ez zara eta izango be ez lenena ta bakarra onetan.
Eta ba dakizun bizitzan zazpi bidar eta geiago be parkatu egin bear dala.
- LIBE: Negar bai, negarrik daukadan artean. Baiña parkatzea gaitz da. Eziaña lez ikusten dot.
- BEGO: Azken baten zu zeu ez zara errudun. Iñok ezin lei zuri orretaz ezer esan.
- LIBE: Baiña bera eta ni, biok, bat izatea eskiñi gendun. Biok bat. Geureak bakarrik. Kezkak eta ardurak bionak, geureak, eta maitasunak be bai. Eta maitasunaren eskabideak be alkarrenak eta alkarregaz.
- BEGO: Nik ez dakit orrelako barririk.
- LIBE: Sekula ez neban irudituko senarrak orrelako azpikeri zikinetan ibiliko zanik, berak dakian lez sekula ez dautsadala ezer ukatuta.
- BEGO: Askotan bat zenbat eta zintzo eta lotuago, bestea azkeago.
- LIBE: Eta umearen ama... Zegaitik ez zan etorri negana?

- BEGO: Sinistuko zeuntzan? Eta parkatu be bai?
- LIBE: Parkatu ez? Areri bai, nekez, baiña parkatzen jakingo neban. Orain be nik naiago neuke ementxe ikusi.
- Bildur naz, zorabio baten bere burua itsasora jaurti ba eban be... nire amorruez, ni madarikatzen ittoko ez ete zan.
- BEGO: Nik bestera pentsatu izan dot.
- LIBE: Zelan zuk?
- BEGO: Emakume zintzo bat izan eikiala; bear ba da zure senarrari bere zirikal dietan lepoa emoten jakin barik ibili zana... baiña gero, bion egoera jakinda, zela ala adoretu eta ama izatera eldu zana.
- LIBE: Gaitz da orrelako bat sinistea.
- BEGO: Bestelako emakumeren bat izan bat litz... bear ba da alegindu egingo zan umea galtzen. Eta ordeez, arek bizia artzen lagundu eutsan.
- LIBE: Ori be egia izan lei.
- Eta nor zan ez dakit.
- BEGO: Libe, onetan aolku bat emongo dautsut. Ez zaite alegindu be nor zan jakiten. Egin kontu zuretzat beste mundukoren bat izan zala ta kitto. Min gitxiago eroan ziñei, askotan, ingurukoak ikustean, gogamen itzalaz eta garratzak barrizatzen ibilí barik.
- Berak ba diño kartan nor zan?
- LIBE: Cosolatrix afflictorum.
- BEGO: Naigabetuen pozkarri, ez da ori? Naiko da berori. Sinistu egizu bere borondatean.
- LIBE: Ikusi gura neuke. Zegaitik itxi ez? Mesedez, Bego. Ez dautsat ezer egingo. Ikutu be ez. Ikututxu bat bera ez. Begiratu bakarrik. Ikusi.
- BEGO: Esan dautsut osagillearen agindua dala. Nik bai ikusi bear dot.
- {Bego'k ate batzabaldu ta barrura sartzen dá}.*

IV IRUDIA LIBE BAKARRIK

- LIBE: *(Bere artean naigabez eta kezkatu)* Ezin sinistuta nabil.
Ategin ostera batera etorri ta ametsik be egiten ez neban ume baten jaube egin...
Eta senarra galdu...
Usok lez gebiltzan biok.Lau urte ezkondu giñala ta etxe bat osotzeko bear dana ekarri nairik. Baiña nigaz pikoka ta beste bategaz sakonean... sinistu ete nei ori? Gure eskintza eta promesa guztiak orretan? Sinistu ete nei nire Luki'k ainbes-tean atzipetu nabena, tartetako garrazkeri batzuk ezik, gure artean ezer euki ez da? Gaiñera, orain ezin ukatu nik akatsen bat nigan ez dagonik. Ni errudun?
Ez ume ta ez senar, zer egin neike nik bakardade baten?

V IRUDIA LIBE ETA BEGO

(Bego agertzen da)

- LIBE: Zelan dago?
BEGO: Len baiño obeto.
LIBE: Biziko da?
BEGO: Obera egin dau beintzat. LIBE:Benetan?
BEGO: Zegaitik eta zetarako ez dana esan?
LIBE: Ametsik egin neike?
BEGO: Umearen biziari buruz... Umeak oraintxe ilten eta bereala olgetan, esaten da.
Baiña... ez dozu pentsatu amets egin al izateko, senarrak ez daukala ukatu bear berea danik?
LIBE: Ori. Ala izango da. Eta len ukatu egin dau.
Kartan esaten zana guzurra dala... azpikeria dala...
BEGO: Zuk sinistuko zenduke berea dala?

- LIBE: EZ eidazu esan olaorrik. Ez dot nai ezetara be sinistu.
- BEGO: Eta egia ba litz?
Zegaitik etorri da bestea zuri eskintza eta bere arrazturik be itxi nai ez da, mundutik igesten?
- LIBE: Baiña oraina galdu zan.
- BEGO: A galdu zan, bai, gixajoa. Zuk ez dakizu ezer eta gizonak ukatu. Egoera onetan zer egin leike kapitanak?
- LIBE: Nai ta ez kapitanak ziurtatu bear dau?
- BEGO: Berak esaten dauana, gero be alaxe izateko gaiñera.
Pentsatu egizu, Libe. Begiratu atzera. Ez da orrelako lenengo gertaera. Eta gaur burrukan eta bost egun orduko barriro danak aztu nairik.
Gaur gizona edo emazteagaitik, bata ta beste berdin, sekulakoak esaten, eta egun barria argitu ordurako alkar zuritu eziñik.
Orrelako bat gertatuko ba litz, zer?
Umea, bizi ezkerro, leorreratzean, beste iñora barik, umezurtzen etxeren batera eroan bearko litzake.
Zeiñen erruz? Konturatzen?

VI IRUDIA

LIBE, BEGO TA ZORI

(Zori sartzen dá)

- LIBE: Atzera ekarri daustazu nire karta?
- ZORI: Atzera ezer ez. Kapitanak bear dau eskuetan. Ez uste gertatuko danik biurtu barik. Paper zarrik ez dau atsegin bere kamarotean.
Barri bat dakart.
- LIBE: Lengoa gitxi zan eta barri bat? Bizi da ala lengoa?
- ZORI: Aregaitik zabiltz? Koitadea, nun ete dago onezkerro!
Oraingo au zure kutunarena da.
- LIBE: Ez zaitetz etorri adar joten.

ZORI: Ekarten etorri naizan lez, bardin joan neike eroaten.

LIBE: Zeiñek emon dautzu?

ZORI: Esan dot. Berak.

LIBE: Ba daki nun nagon?

ZORI: Itxuraz bai.

LIBE: Eta bera?

ZORI: Consolatrix lez egon zanaren kamaiñan.

LIBE: Berbetan ez daki, kartetan ekiteko?

ZORI: Nik eskatu daustan mesedea egin dot. Azkenean eskerrik be ez artzeko.

LIBE: Ekatzu.

(Libe'k bere karta irakurten diardun artean, Zori eta Bego, barruko atetik umeari begira ta kontukontañ igarriko dirá). (Irakurri ala, bere destaiñak esanaz). Maite: (Guzurti...!)

Ba dakit minduta zagozana. Ulertzen dot.

Egia autortuko dautzut, inguruka ibili barik. (len ukatu ta ...)

Eskiñi eutzuen umea, neurea da (*Odolbero!*).

Lotsa eta miña, biak daukadaz autortzean. Gu izan giñanak izan, zuk maite ninduzun aiña maite... ta ala ta be jausi nitzan. (len laprast, orain jausi).

Nik ez nekien gure ostera onetan agertuko zanik.

Ba nekien, bai, denboretara eltzeko egoala.

“Agindu neutsan esango neutzula. Konponduko giñala; bere entzumen txar barik, ez-jakiñean erdibitzen lagunduko geuntsala ta miñez, baina makurtzen zan guri eskintzera.

Beti esatekotan, ez nitzan ausartu zuri ezer esaten.

Jakin eban berak, ba ekien, ostera onen barri.

Nik uste dot bere asmoa gure aurrean agertzea zala, baiña be ez zala ausartu gugaz alkartzen.

Nirea da errua.

Orain umeari aitatasuna emon bear dautsat. Ala egin ezkerro, umea guretzat geratu lei. Ezin nei nik sortu dodan bat...aitatasun barik itxi.

Lagundu egidazu. Libe.

Bear ba da ume au, guk auki ezin al izan doguna, gure zoriona leike. Zure egoera larria dala ba dakit... Parkatu eidazu. Biotzez eskatzen dautzut, betirako zintzotasuna eskeñiaz: Nai ta zuk uste ez, beti zure.

LUKI: *(Bai, zurea, ortik ibilita gero!).* Umezurtz naz.

Sekula ez dot bakardaderik ain astun ezagutu. Nire aita ta ama bizi ba lira, zer esango ete eusten? *(Negar muxingak).*

Eta nundik nora dabillan ez dakigun aizta?

Umea artzeko gertu nago. Nai ta nirea izan ez. Bai, umea artu nai dot. Niri eskeñi eusten. Nirea da legez.

Baiña umea zelan artu, bizi dan bere aitari uko eginda?

(Kartako esaera gogoratuaz)

“Biotzez eskatzen dautzut betirako zintzotasuna eskeñiaz...”

Bein ollotegi batera joaten ikasia dan azeria, gelditzen ete da aske dagonean?

(Bego ta Zori atetik agertzen dira).

BEGO: Ta? Zelan dago?

ZORI: Lo.

LIBE: II da?

BEGO: Umeak lo egin bear dabe biziteko. Eta lo dago.

LIBE: Itxaropenik euki nei?

BEGO: Artu bear dozun edo zeinken erabagia, besterik ezean, artzeko eran zagoz. Kapitana dator.

VII IRUDIA LENGOAK ta KAPITANA

KAPI: *(Sartuaz)* Zori, “puentean” baiño zeregin obeago txalopan?

ZORI: Kapitana, zuzendu bearreko txalopak ez dira bakarrik itsasokoak izaten.

KAPI: Umetxoa zelan?

BEGO: Estutasunen ondoren, orain obeto. Lo.

KAPI: (*Libe'ri*) Erabagi dozue ezer?

LIBE: Zetaz?

KAPI: Zuen egoera bedeinkatu onetzaz.

Ni ez naz iñor zuen gauzetan sartzeko. Nik ezin nei iñoren kontzientzirik aztertu eta gitxiago estutu edo beartu. Baiña nik ezin nei egun geiago galdu, gertaeren agiria txalopako egunkarian sartu barik.

Bakoitzak bere bear-izanak beteten alegindu ezkeru, ez dago iñorentzat burukomiñik.

LIBE: Ene jauna! Itxi eidazu egun batzuk, egun batzuk baiño ez, osteru onetan egin bear doguzan egunak... Kirio guztiak aidean darabildaz. Ez dakit ez nun nagon, ez zetan nabillan.

KAPI: Zelan sartuko dot nik zurea ez dan ume bar zure lez, zurea dan senarrik artu nai ez ba dozu?

LIBE: Zuk zer egingo zenduke, nire gauzan, dakizuna zuri gertatu ezkeru?

KAPI: Nik, beingo baten, biotzean min artuta be, amore emon eta bakeak egin.

LIBE: Bai baiña zu itsastarra zara ta zuen bizimodua berezia dala-ko.

KAPI: Andrea, zeuk ez uste, esaten dan lez, andrak etxean lotu eta portu bakoitzean beste bategaz ibilten gareanik. Ori itsastarrak lez egiten dabe leortarrak be. Ori norberegán dago, eta ez ogibideko arduetan.

LIBE: Ene ba da! Au da egoeraren larriak.

KAPI: Maite-miñak zirt zart eten bear dira.

LIBE: Eta barriru lengo bidera joko ba leu?

KAPI: Adarrak erakusten ikasi.

la, nik paperak bete bear dodaz. Orretarako bion erabagia jakin bear dot.

LIBE: Orain edo ta gaur ain zuzen?

KAPI: Gaur eta laster.

Etorri daitela senarra bertora.

Nik ez dot besterik nai, zuen gogoia ezagutzea baiño. Zuek zelan agertu, orrela beteta geratuko da nire egin bear eta ziurtapena.

Eta ezezkoa ba da, zeuok atara kontuak, ia zelan konponduko zaren gero, ibillaldi au amaitzean, erriko agintariekaz. Gertu?

LIBE: Zetarako gertu?

KAPI: Aurrez aurre alkarri eskatu bearreko eskabide ta itaunei (galderei) erantzunak emotera.

Zu, Zori, alegindu zaitez Luki onen senarra bertara iker-ten. An zarealakoan emen.

ZURI: Aleginduko naz.

{*Kanporatzen astean*}

Ez dago alegindu bearrik. Emen dator bera.

VIII IRUDIA LIBE, BEGO, KAPI, ZORI, ta LUKI

(Luki agertzen da) (Luki ta Libe'k begirakada lotsakor eta mintsuak dagiez alkarri. Kapi'k, alde banatako aulkiaz aurreratuz:)

KAPI: Jezarri, mesedez.

(Zori eta Bego'ri) Eta zuek be geldi, lekuko lez. Emen ez dago ziñik egin eta artu bearrik. itsas-berba bai. Emen esan edo entzun leikena, bertan galtzen da.

Ba dakizue, kapitan naizenez, eguneko goraberak idaztera beartuta nagola. Emen gorabera larri bi dagoz. Norbait, ez dakigun nor, ez eta zelan, itsasoan galtzea bat. Ume bat jaube barik agertzea, beste bat. Ume jaiobarria, dakizue-
nez.

Beste gauzak, asarre, mutur-joko eta abar, gizon lez miñez ikusiarren, ontzi onetako kapitan lez ez dira nire ardura-ko. Nire itaunetako bat au da:

Egizkotzat artzen dozue jaiobarriagaz batera aurkitu dan karta ori?

- LIBE: Nik kartarik ezin nei ukatu, neuk daukadalako.
- KAPI: Zuk Luki?
- LLIKI: (*Nekez*) Bai.
- KAPI: Zeiñek idatzia da?
- LIBE: Consolatrix afflictorum. Ez dakit nor dan.
- KAPI: Zuk?
- LUKI: Nik ba dakit. Oraingoz ixillean gorde nai dot. Pekatutzat artzen ba da, or dago, baiña ez dago zetan pekatariarik salatu.
- KAPI: Or esaten dan eta gugaz daukagun jaiobarriari aitatasuna emoteko gertu? Gertu, orren ondoren ta guzti?
- LUKI: Aitatasuna emon eta gugaz geratzen ba da, bai. Baiña aitatasuna paperetan eta gero umezurtzen etxeren batera eroatekotan, alperrik dala uste dot.
- KAPI: Eta zuk, Libe?
- LIBE: (*Zalantzan*) Nik...nik...(negarrari dario).
- KAPI: Badakit zuretzako gogorra izan leikela.
- LIBE: Zelan ukatu...neuk esateko igarri be barik, maitatzen asia ba naz?
- KAPI: Orrek esan gura dau gertu zagozela biok alkertzeko.
- LIBE: Orrek esan gure dau ni ez nazala pekatari; nik ez dodala ezer egin gure ezkontzako lotuera eteteko. Eta umea gugaz gelditzen ba da... ni ama baten maitasunak emotera gertu negola.
- KAPI: Denboraleak denborale?
- LIBE: Igaroak igaro.
- KAPI: Zuen artekoak gero argituko dozuez bion artean. Baiña ume bat dago jokoan... eta ez zaiteze ibili olgetan.
- Ume baten jaiotza adieraziko dot paperetan, ez da guzurra ta. Aitatasuna be emongo dautsagu. Paperak legez agertu al izango dozuez auzitegian.
- Eta izena?
- LUKI: Bere ama zanaren guraria bete daigun: GUREA. Orrek esan gura dau:Berea, nirea ta zaindu bear dauanarena.

- KAPI: Danok, obeto esanda, biok orretan?
- LUKI: Aladiñot.
- LIBE: Bai, Gurea.
- KAPI: Orain beste arazoa.
Txalopatik bere burua uretara jaurti ebalu uste dogunaren arazoa. Uste dozue umearen ama izango zala?
- LUKI: Kapitana, umearena egiña dagon ezkeru, ez litzake obeto gertaera bat eta bestea ez alkartzea?
- KAPI: Zelan?
- LUKI: Umearen jaiotza eta gurasoak aitatu... eta bestea, beste gertaera, soil bat lez, bata besteagaz zer ikusirik iruditu barik agertzea. Ezin leike? Esateko, burua galdutako nor-baiten egitada lez azaldu...
- KAPI: Leikena da. Uretara jaurtiteko, ez leuke bere semea izan bear. Ziur ori.
- LUKI: Ez da lenena izango, eta azkena be ez orrelako gertaera bat.
- KAPI: Zoritxarrez ez.
- LUKI: Osterako agiria ta txartelean, ze izenakaz etorri zan? Consolatrix afflictorum? Ba Atsekabetuen Pozkarri izena jarri egiozu ta kitto. Iñon ez daki nungoa zan. Ez dauka zetan jakin be. Zu ez zara polizi bat. Zu emengo kapitan zara eta paperetan datozen lez ezagutu bear dozuz emengo ibiltariak. Ez da ala?
- KAPI: Ala da bai. Eta ala ezik, gaur zuek alkartzearen alde dagidan lana onen antzera, etxeetan nasai dagozan andre edo gizonen lotsagarritzko, senar edo emazteen bizi usteltzat salatzeke egin bearko neukez.
Eta ni, egia da, ez naz ortarako, ez naz ontziko kapitan baiño. Bestetan bakoitzak bere kandela zaindu dagiala.
- LUKI: Berba emoten dozu orrela joango dala?
- KAPI: Ez daukat birritan zetan emon.
- LUKI: Eragozpenik bai, Libe, emen danon aurrean nire aitorpen zeatz eta egitsu bat egiteko?

LIBE: Bego eta Zori be ixilpekoa gordetera makurtzen ba dira...

ZORI: Gu, Kapitanaren agirietan, lekuko (testigu) mutu izaten gara. Agiria izenpetu ta daroala itsas aize zakarrak esana.

BEGO: Ni be osalarien sekretuz lotua nego.

LUKI: Orreladala...

Ara. Sei urte dira ezkondu giñala.

Ordurako Libe'ren gurasoak illak ziran.

Aizta bat eukan Akrikako konbentu baten lekaide, ta a jantzia eskegi ta kaleratu zan. Baiña bertan jarraitu lanean. Ez zan erritik agertzen. Nik, nire merkatal ostera baten, ango uri baten ezagutu neban.

Ba zenkien, ez da ala, Libe?

Orain zortzi illabete inguru barriro an ikusi giñan. Gure arteko bizitzako naigabeak agertu neutsazan. Berak ez eban sinisten bere familian, bere aizta bat, amatu eziñiko iñor eikeanik.

Orrela ekian ume billa gebiltzala, ume garra gendula, nai gendula nunbaitetik baten bat artu, baiña gaitz zala, ia eziñezko. Olgeta benetan asi giñan eta bera an egoela beintzat agertzen ba zan ume bat eskintzeko, gure arteko bake eta familiaren mesedean. Angotar batena izan ezkerro, baltza izango zan. Ori ez gendun nai. Zuria izateko... nor? Eta... or jausi giñan.

LIBE: Umea nire aizta Konsuelorena dala? Zelan esan zeinke ori? Probarik bai?

LUKI: Ara, bere monja sartu zanean, amak emon eutsan somiña. (*Erakusten dautsa, txikito bat, izen da guzti*).

Sinisten?

Orduan nik emon neutsan berak umeagaz batera itxi dauan GUREA izenekoa.

Ori be, ainbestekorik pentsatu barik, orrelakorik gertatutko ez zalakoan eskeiñia zan. LIBE:Eta zelan etorri zan gure artera?

- LUKI: Zazpi illebetedun egoala jakin nebanean, gure uriburura ekarri neban... zugaz egiazko autortza bat egin eta gauzak konpontzeko asmotan. Egunak aurrera ta lotsak geiago egiten euskula konturatuta, ostera onetara ekarri neban, nik ordainduta, alik eskutuen ibilteko agindupean.
Ori bera falta dalako, sinistu edo ez, alaxe dala zin dagit.
- LIBE: Nik beintzat, gaur gaurkoz, nekez sinistu daikedana da.
- LUKI: Geratu zaitetz bere domiñeagaz. Sinistu eidazu.
- KAPI: Ez daukat zetan jakin geiagorik. Bizitza misterioz betea da.
Bakoitzak berea, bere berezia gaiñera.
Orrela dala, Libe, zeure odola ikusi daikezu umeagan.
Artu egizue umea. Eroan zeuon gelara eta itsas aizeak indartu dagiala zuena izango dan umetxoa eta guk be gogoratuko dogun GUREA.

AMAIA

2014ko poemak

KOLDO ZUBELDIA

LAINOAK BORTITZ

Lainoak bortitz
Zerutik argia dagi
Nahiko nuke dena poesia balitz
Malkoen artean naiz ni gosez eta egarri
Eta ez dut zikintasunik igarri
Zantzuak beti ernai
Gogoan hildako anai
Eta herrian egindako soslai
Nere bizitzaren lan gai.

LAINOAK

Lainoak,emozioak,desirak
Lainoak euri
Emozioak negar malkoak
Euri
Malko
Desiren lekukoak
Beti sosegurako prest
Euri tantoak lainoetatik datoz
Malkoak emozioetatik
Biak dira naturaren asegaiak
Nere bihotzean ditudan desirak
Bideko begiradak
Argi zuntz garbiak.

NEKEA

Nekea eta nekeak
Dakarkiguna
Nekerik ez baligu emango
Egiten dugunak
Zer egiten arituko ginatke ?
Aspaldi hasi nintzen jeikitzen goiz asko
Eta euskal irratiko ahotsak zaizkit gustatzen
Duhinago izateak
Eta nik maite ditudanak ulertzea
Komunitarioa lantzea
Eta poesia idaztea
Ez inorri ezer ere ez kentzea
Azkenik poeta izatea.

AROAK

Aroak
Aro garaikidea da
Gutxiena gustatzen zaidana
Besteak atzerakoiak izango ziren
Bainan nere irudimenean lasaiago pasatuko ziren
Eta ez zen horrenbeste estrés eta horrenbeste presa.

ABERTZALE

Abertzale izateagatik
Batzuk naute mespresatu
Beste batzuk goretsi
Egiten dudana egiten segi ez egin etsi
Eutsi eta eutsi
Helduruak egi bihurtu arte erdietsi.

ETA ZUK

Eta zuk galdetzen ahal didazu zer den maitasuna?
Zu ikusi nahia
Hildako anaia
Herri guztiarekin egindako soslaia
Eta kontatzeko eta idazteko gaia
Goizean goiz ihintzak blaituriko zelaia.

URTE ASKO

Urte asko daramatzat
Ortzari begira
Ilargi betea eta ipar orratza
Zenbatuaz izarrak banan bana
Beti dago bat argi gehiago duena
Denak dira gau ilunaren ordaina
Goizeko eguzki gaueko erauntsi
Goizean oskarbi
Gaueko argi.

ARTZAIEN BIZITZA NEKETSUA

Artzaien bizitza neketsua
Izarko Bisente, Alkiza, Katsiñe
Okobioko Domingo
Bizitza arnegatua
Poeta bukolikoa
Izar distiratsu
Argi indartsua
Aberria gure lurra euskal herri
Harriz betetako baserri
Zeruko ogi.

URTARRILA HOTZA

Urtarrila hotza
Eta nahi alaitu bihotza
Eta izan nahi hegan dabilen hontza
Beste kolore batekoa ikusteko bizitza.

ITSASOTIK DATOR

Itsasotik dator balea hila
Edota iristerako hil dute gizonen armak
Arma trafikariak
Zuek desagertzen zaretenean biziko naiz kontent
Eta arnasa hartuko dut sakon.

BEREHALAXE

Berehalaxe goiz arnasa fin
Sortuaz txoriak hegaldian maitemin
Sumin
Ezinez ezin
Langileak ez egin muzin
Landaz bestalde lana egin amaitezin
Minaren min.

ARAZO ESPERPENTIKOAK

Arazo esperpentikoak azaltzen zaizkit
Badakik zer egiten dudan
Bainan batzutan ez dakit nola egin dezakedan hobeto
Une horretan dut zerbait ikasteko
Eta kemena hartu segitzeko.

BEREHALAXE

Berehalaxe etortzen zait inspirazioa
Eta hasten naiz lanean idazteko
Poema bertso batzuk laztantzeko
Musika batzuk entzuteko
Ikusten hasteko dena hobeto.

ASKATASUNA DUT MAITE

Askatasuna dut maite
Horrela ibiltzeak ez didalako egiten kalte
Hala ere egin nahi dut negar okitu arte
Negar malkoz ozeanoa bete arte
Handik atera igeriz itsasoa iragan arte
Eta hausnartu egoera hobea kemena bukatu arte.

ZANTZUAK

Zantzuak dolutan eutsi
Ez egiteko etsi
Eutsi
Eta eutsi
Eta egin galderei ihardetsi.

Haur eta gazte literatura

Bitartekariak haur literaturan

IÑAKI ZUBELDIA

Sarrera

Istorio ederrak eta zirrargarriak entzutearen plazerra (ahoz kontatuta edo ozenki irakurrita) haur bati egin diezaiokegun oparirik ederrenetakoa da. Ipuin klasikoak umeei transmititzea lehengo haurrek ezagutu eta disfrutatu dituzten kultura unibertsaleko harribitxiak beraien eskuetan jartzea bezalaxe da, haien antzera beldurrak eta kezak, pozak eta tristurak senti ditzaten eta, azkenean, garaipenaren sentipen gozo hori bizi dezaten, gaizkilea menderatua izan denean. Txikiei eskainitako ipuinen balioa bizitzari zor diogun zerga baten antzekoa da, bizitzak berarekin baitaramatza irudimena, harri-dura, hunkipena, zirrara, ezezagun zaigunari beldurra eta, azkenik, garaipenaren poza eta lasaitasuna. Eta irakurketak hau dena eskainiko dio haurrari. Irakurketarekin amets egin dezake haurrak, negar edo barre, errealitatearekin jolastu, bere jakinmina hauspotu, lagunekin bere esperientziak eta sentipenak partekatu.

Baina, gaurko umeak erraztasunean ohituta daude eta abiaduran. Teknologia berriek mundu zabalago eta bisualago baterako sarbidea eman diete, eta hemen dena askoz errazagoa dela ematen du. Neke edo esfortzu txikiagoa eskatzen dute beraien aldetik eta gutxiago pentsatu behar dute; gogoetarik apenas egin behar den. Dena intuitiboa eta azkarra da, eta proba pilo bat egingo dituzte, bideojokoak edo makinak beren ahalegina ontzat ematen dien arte. Ez dago irudimenerako edo gogoetarako tokirik edo astirik, makinan dena garbi ageri baita. Non gelditzen dira misterioa, zorrotasuna, fantasia edo pertsonaiak eta egoerak irudikatzea? Mundu berri honek liburuastuna bihurtzen du; makal eta geldi egiten du umeak liburuarekin

aurrera eta ohituta dago abiadura handiagoan arazoak ebazten edo konpontzen.

Irakurzaletasuna: altxor preziatu hori

Horregatik, eskolak, gobernuek, gurasoek..., mundu guztiak irakurzaletasuna sustatu nahi du eta umeak irakurtzera bultzatu. Eta horretarako hainbat eta hainbat egitasmo, hitzaldi, irakur-gida, liburu... aurkituko ditugu gure inguruan. Denek nahi dute umeek gehiago irakurtzea eta irakurketarekin atsegina hartzea, gozatzea.

Baina horretarako, aurretik pauso asko eman behar dira. Ez da nahikoa irakurtzeko esatea edo irakurtzera behartzea. Umeari irakurzaletasuna kutsatu nahi dionak, izan guraso, irakasle, liburuzain... lehenbizi norberak irakurri eta gozatu behar du irakurketarekin. Eredu izan behar du eta ikusarazi istorio berriei gozaten ari dela, ondo pasatzen duela. Gu hala ikusten bagaituzte, posible da euren gan ere interesa piztea, helduei imitatzeke gogo sortzea.

Eta umeari txiki-txikitatik ahots ozenez irakurtzen edo kontatzen badizkiozu istorio zirrargarriak, hunkigarriak, berarengan interes handi bat sortuko da horrelako istorio gehiago entzuteko. Eta seguru berriro kontatzeko eskatuko dizu. Estimulazioa behar du haurrak, beraren ondoan eseri eta istorioen eta irakurketaren magia sentitzea. Horrela kontakizunaren misterioak barrena hunkituta eta aztoratuta utziko dio, istorioetan zerbait ederra, magikoa, indartsua dagoela konturaturaz.

Ilustrazio asko dituzten liburuak gustuko izaten ditu haurrak eta ahotsa eta intonazioa aldatuz irakurtzen badiogu pertsonaiek eskatzen dutenaren arabera, umeak biziago sentituko du istorioa. Eta irakurketa hori familian edo umeak taldean bilduta egiten baldin bada, berriz, oraindik zirrargarriagoa izango da, inguruko emozioak eta aurpegiak eta gorputzen harridura keinuak sentituko baititu haurrak eta elkarrekin bizi izandako esperientzia kolektiboaren indar erantsia edukiko baitu.

Irakurtzeko ordutegiak zehaztea ere oso garrantzitsua da. Umeek arauak behar dituzte, lerroak edo jarraibideak horien barruan ibiltzeko. Errazago zaie gauzak egitea jakinda noiz egin behar dituzten. Bestela gerorako uzten dira gauza zailak edo nekea supo-

satzen dutenak. Baina arauak onartu badituzte gurasoekin hitz egin da eta adostuta, orduan badakite gauza bakoitzak bere denbora duela: etxeko lanak egiteko, bazkaltzeko, askaltzeko, afaltzeko, dutxatxeko, hortzak garbitzeko, irakurketarako lotara joan aurretik edota adostutako beste orduren batean, bideojokoak asteburuetan bakarrik... Hau adibide bat besterik ez da, baina honekin adierazi nahi dena zera da, arauak behar-beharrezkoak direla beren denbora kudeatzen ikas dezaten, eta baita ere jakin dezaten zer espero dugun beraiengandik eguneko une jakinetan; horrek ziurtasuna ematen die. Eta gogoan izan iraunkortasuna (konstantzia), hau da, gauzak behin eta berriz ondo egiten ahalegintzea ezinbestekoa dela.

Geroxeago irakurketa nahiko modu autonomoan egiteko gai denean (7-8 urtetik aurrera), berari utziko diogu liburuak auke-ratzen. Modan daude ipuin didaktikoak edota baloreak lantzen dituztenak. Baina umeez emozioak nahi dituzte, istorio dibertigarriak, umorez eta bizitasunez zipriztindutakoak.

Ez inposatu titulu hau edo hura. Bere gustuak errespetatu eta nahi baduzu iradokizunak egin. Ez kezkatu komikiekin hasten bada. Pauso bat izan liteke antzeko gaiak lantzen dituzten liburuetara jauzi egiteko: fantasia, abentura, zientzia fikzioa...

Gidari izan zaitez, baina ez inposatu zure gustuak. Eta gogoan hartu bere garapen pertsonal eta kognitiboaren unea. Haurrak azkar hazten dira eta zu konturatzerako material eta estilo berrien beharra izango dute agian. Eta beti egongo da libururen bat adin bakoitzera-ko eta hazkunderaren une konkretu bakoitzera-ko egokia dena. Irado-ki iezaziozu, erakutsi, berarekin hitz egin eta iritziak kontrastatu... Bere ikaskideen iritziak ere entzungo ditu eta horien gomendioak ere baliagarri izango zaizkio. Honek ez du esan nahi, irakasleak, liburu-zainak eta gurasoak ezin dionik aholkatu: “proba egin ezazu liburu honekin; oso polita da eta uste dut gustatuko zaizula.” Baina beti gomendio bezala, inposizio izan gabe.

Eta liburu batean oinarrituta dagoen film eder bat ikustera ere eraman dezakezu. Kontura dadila historia eder hori liburu batean dagoela, beste historia bikain asko dauden bezalaxe.

Honez gain, garrantzitsua da umeari entzuten jakitea. Haren galderak eta kezkak arretaz entzun eta erantzuten saiatuko gara. Batzuetan ongi ulertzen ez duena harrapatu nahiko du. Eta orduan

zure jarrera oso lagungarria izan daiteke ondo ulertzen ez duen hori hobeto jasotzeko. Edota irakurritakoari buruz iruzkin edo komentarioren bat egiteko. Horrela konturatuko da batzuetan oso ondo ulertzen ez duen mundu hori azalduko dion edo argituko dion gidari bat baduela alboan, eta adinean eta adimenean aurrera egin ahala gero eta gutxiago beharko du zure laguntza, baina ziur sentituko da, berak ere ikasi duelako liburuetan dauden misterioak deskodetzen eta interpretatzen.

Beraz, askatasuna eta gustuen aniztasuna oinarrizko printzipioak dira irakurzaletasuna sustatzerakoan. Eta hauekin batera aholkua, gomendioa, laguntza... eskertu egingo ditu irakurle gazteak.

Baina hemen dator betiko eztabaida: “Liburu txar asko dago. Liburu txar horiek umearen irakurzaletasuna sustatzeko oztopo bat dira. Beraz, norbaitek liburu onak jarri behar ditu umearen eskuetan, liburu horien edertasunaz goza dezan eta literatura gorenaren zaletasuna piz dadin bere barnean.”

Neurri batean hori egia da, baina beste hau ere esan behar da: haur eta gazte literatura ia-ia Amazonia bera bezain oihan zabal, jori eta aberatsa da, haurraren eta gaztearen fase guztiak barnehartzen dituelako eta hitza (ahozkoa, idatzizkoa, irudizkoa eta zinematografikoa) bitarteko duten agerpen artistiko, estetiko eta ludiko guztiak bere hegaltzean harrapatzen dituelako.

Pertsona heldua al da haur literaturako aholkularirik onena? Literatur aditu heldua, besterik gabe, umeentzako bitartekari egokia izan al daiteke? Ala haurren mundua ezagutzen duen pertsona eta hauekin sarri ibiltzen dena izango da pertsona aproposa umei liburuak aholkatzeko? Ala bietatik eduki behar du bere burua bitartekaritzat hartu nahi duenak? Egokiena, noski, haurren mundutik gertu dagoen pertsona izango da, umeen gustuak ezagutzen dituena, eta aldi berean, literatura zalea, formakuntza nahiko sendoa duena alor honetan. Eta horrez gain haur literaturako materialaren ezagutza nahiko sakona edukitzea eskatu beharko litzaioke. Eta ume irakurleekin kontaktuan nahiko sarri egotea, hauen gustuak eta zaletasunak nondik nora doazen jakiteko.

Adina ere kontuan edukitzeko beste faktoreetako bat da. Adin bakoitzak bere gustuak, zaletasunak eta beharrak ditu. Adinei begira hasten bagara, konturatuko gara haurra ez dela izaki estatiko bat,

garapen prozesu konplexua pairatzen duen izaki aberatsa baino. Haurtzaroko garapen etapa desberdinen arabera, bere gaitasunak, ahalmenak, gustuak eta beharrak aldatzen joango dira. Hona hemen Piaget-en arabera haurtzaroko fase garrantzitsuenak:

0-2 urte: fase sentso-motorea: lo-kantak, erritmoak, errimak, bertsoak, abestiak... egokiak dira fase honetarako // 8 hilabetetik aurrera: istorio errazak, bere inguruneari buruzko ipuin laburrak, ilustrazio handi eta irudi edo pertsonaia gutxi dituzten jostailuzko liburuak... ondo etorriko zaizkio.

2-7 urte: operazio aurreko fasea: ipuinak, kontakizunak, fabulak... eskainiko dizkiogu, pertsonifikazioak eta antropomorfismoak ere sartuz; haurrak berak protagonista jarriko ditugu autoak edota hegazkinak gidatzen... Ipuin magikoak, miresgarriak, animaliei buruzkoak, umoretsuak edo burlatiak, historia errimatuak, kateatutako ipuinak, intriga eta suspentsezkoak, misteriozkoak... gustura hartuko ditu, baina beti bukaera zorionsua dutenak, ongiak gaizkia mendea hartzen duelarik. Eta albumak ere gustura ikusiko ditu haurrak irudi handi eta koloretsuen bidez historia askoz hobeto jarraituko baitu.

7-11 urte: ekintza konkretuen fasea: fantasiaren eta errealtatearen mugak ez daude oraindik ongi zehaztuta. Ipuin eta eleberri fantastiko-errealistak ongi egokitzen dira adin tarte honetara. Baina liburu errealista eta kritikoa ere bai umea hunkitzeko gai badira. Elkarrekin bizi dira ipuin fantastikoak eta abenturazko kontakizunak; kondairazko fikzioak edota historia kutsua dutenak, balentria handiak kontatzen dituzten istorioak, eta hauekin batera erromantze eta abestietako poesiak, beraiek sortutako poemak, tebeoa, dramatizazioa eta haurrentzako antzerkia.

12 urtetik aurrera: ekintza formalen fasea: eleberri mota desberdinak (intimistak, abenturazkoak, maitasunezkoak, misteriozkoak, poliziakoak...), olerkiak, pertsonaia historikoen biografiak (Ulises, Martin Luther King, Nelson Mandela, Kalkutako Ama Teresa...), dramatizazioak, ipuinak... Baina kuriosoa da gaurko gazteek zenbat maitate duten literatura fantastikoa, epikoa eta epiko-fantastikoa (Harry Potter, Crónicas de la Torre, Diario de Greg, Juego de tronos, Los juegos del hambre, El señor de los anillos, Iván de Aldénuri...)

Hau dena kontuan hartzen badugu batek haur eta gazte literatura gutzia ezagutzen duela uste izatea kimera bat da. Haur eta gazte

literaturaren esparru eta gama guztiak ezagutzea oso zaila da, disziplina honek gela, saloi, ganbara eta zirrikitu asko dituelako. Liburuak gomendatzerakoan kalitateari begiratu beharko zaio, baina baita irakurleen gustuei ere. Eta irakurleen iritziari ere bai, noski. Harry Potter modan jarri zenean, txakurkeria handiak entzun nituen liburu horien kontra, asko saltzeak automatikoki liburu horien kalitatea behehituko balu bezala. Nik kuriositatez lehenengo bi liburuak irakurri egin nituen, eta ondo idatzita egoteaz gain, aitortu behar dut atsegin handiz irakurri nituela. Eta eskoletara egindako bisitetan konturatu nintzen ume askok plazer handiz irensten zituztela Joanne Kathleen Rowling-en liburuak. Han ez zegoen bitartekarien edo adituen gomendio beharrik. Eta konturatu nintzen emakume horren liburuak gaztetxoengan irakurzaletasuna sustatzeko eragin handiagoa zutela nire hamar mila hitzaldi eta lan teorikok baino. Gaztetxo asko eta asko konturatu zen liburuetan istorio zirraragarriak egon zitezkeela, hango abenturekin goza zitekeela eta horrelako gauza atsegin eta kitzikagarriak irakurtzea pena merezi zuela.

Liburu horiez gain beste mota bateko liburuak irakur ditzatela gomendatzea oso egokia iruditzen zait, gazteek barietatean dagoen aberastasuna haintzat hartzen jakin dezaten. Baina beraiei irakurtzeko irrika piztu dieten liburu horiek gutxietsi gabe. Pertsona guztiak desberdinak gara eta denon gustuak ez dira berdinak, horregatik literaturan ere hainbat aukera eta eskaintza daude eta gure izpirituari edertasuna, miresmena eskaintzen badiote eta sentimenduen lapikoan harridura, hunkipena, errukia, nazka, poza, tristura, alaitasuna, zalantza... sortzen badute, obra horiek baliagarri dira gure gozamen eta asebetetze artistikorako.

Eta atal honekin bukatzeko, utz iezadazue azken gomendio bat egiten: eramaitzazue zuen umeak haur liburutegi edo haur liburutegia batera. Gaur egun espezializatutako haur liburutegia eta haur liburutegi bikainak eta aberatsak dauzkagu. Horietan umeak liburuak ikusi, ukitu eta eskuetan erabil ditzake. Konturatuko da zelako aberastasuna dagoen liburu munduan. Utzizue eskuetan liburu mota desberdinak erabiltzen eta, azkenean, etxera eramateko hiru edo lau aukeratzeko esango diogu. Ondoren liburutegian edo saltzaileari aholkua eskatuko diogu horien artean zein iruditzen zaion egokiena. Liburutegian esandakoarekin umea konforme baldin badago, hark aholkatutakoa gehi umearen gustukoa edo gustukoak hartuko ditu-

gu. Umea ilusio handiarekin aterako da, berak ere parte hartu duela-ko aukeraketan eta etxera daraman materiala oso polita eta dibertigarria izango dela ziur dagoelako. Hala ez balitz ez da ezer gertatzen, hurrengoan arreta handiagoa jarriko du istorio politagoak aukeratzekoan.

Bitartekariaren eginkizuna

Hasteko, argi dezagun zer den bitartekaria haur literaturan edota zein den bere eginkizuna esparru konplexu horretan. Bitartekaria da haur literaturako aditua, irakurzaletasuna bultzatu asmoz eta kalitate literarioaren irizpideak gogoan edukiz, liburuei buruzko aholkuak ematen dituen, zein irakurgai den umeentzat egokia eta zein ez gomendatuz. Hemen ez gara ari kurrikulum akademikoaren barruko irakurketa formatiboei buruz, hortik kanpoko atseginezko irakurketa estetiko, ludiko eta plazerezkoei buruz baizik.

Norbaitek galdetuko dit: “Haur literaturarik ba al da, ba?”. “Umeentzat idazten dena literaturatzat har al daiteke?”. Eta nik erantzungo diot, arestian aipatu dugun bezala, haur eta gazte literatura ia-ia Amazonia bera bezain oihan zabal, jori eta aberatsa dela, haurraren eta gaztearen fase guztiak barnehartzen dituelako eta hitza (ahozkoa, idatzizkoa, irudizkoa eta zinematografikoa) bitarteko duten agerpen artistiko, estetiko eta ludiko guztiak bere hegalpean harrapatzen dituelako.

Baina lan literarioa interpretatzerakoan badira iritzi kontrajarriak edota urrunekoak behintzat.

Lapesa irakasleak honela definitzen du lan literarioa: “hitzez adierazitako sorkuntza artistikoa, idatzi gabe ahoz aho zabaldua izan baldin bada ere”.

Juan Cerverak, berriz, dio: “haur literaturak bere barruan hartzen ditu, hitza oinarri izanik, helburu artistiko eta ludikoa duten haurraren intereseko adierazpen eta jarduera guztiak”. Hau esatean, interesa hartzailarengan jartzen du. Helduak bere obra eskain diezaioke, baina haurra da azken hitza duena, obra berea egiten edota arbuizatzen duena.

Eta hemen bi korrante kontrajarri ageri dira: batetik, estrukturalisten ikerketen eraginez, testu literarioak beren literaturtasunetik

soilik edo bereziki aztertzen dituztenak, eta bestetik, irakurleen gozamenetik edota hauengandik lortzen duten arrakasta eta onarpenetik testuak hobesten dituztenak.

Batzuentzat, adituek aitortutako kalitate literario handiko obrek liburu onenen hierarkia eta korpus kanoniko bat osatuko lukete, helduen literaturako irizpide berberak erabiliz. Eta beste batzuentzat, haurren eta gazteen artean liburuek izandako arrakasta eta onarpena izango lirateke balorazio iritzi garrantzitsuena. Modu ulergarriago batean esanda Juan Ramón Jiménez-en “Platero y yo” *versus* Joanne Kathleen Rowling-en “Harry Potter”. Eta gauza guztietan bezala, hemen ere *in medio* (dagoela) *virtus* esan beharko dugu: kalitate literarioa beharrezkoa izango da, baina umeen harrera ona eta hauen atsegina lortzea baztertu ezinezko irizpidea da. Gertatzen baita obra batzuek kritiko literario helduen onespina eta bedeinkazio guztiak jasotzea eta liburu onenen aldarean eta zerrendetan agertzea, baina umeen aldetik harrera eskasa izatea eta oso gutxi saltzea (eta irakurtzea, noski), umeen arimaraino iristen asmatu ez dutelako edota umeen interesetatik eta mundutik nahiko urrun daudelako.

Horregatik, bitartekariaren lana zaila eta korapilatsua da eta arrisku askori iskin egin behar dio, lan jatorra, zintzoa eta eraginkorra izatea nahi badu.

Irakurleak eraikitzen

2014ko apirilaren 2an eta 3an *Irakurleak eraikitzen Construyendo lectores* izeneko jardunaldi batzuk izan ziren Bilboko Foru Liburutegian, Seve Callejaren gidaritzapean. Jardunaldi hauetan irakurzaletasuna sustatzeari garrantzi handia eman zitzaion eta bitartekariaren lana etengabe aipatua eta azertua izan zen bertan.

Hemen, Luis Arizaletaren hitzalditik pasarte interesgarri batzuk aukeratu ditut, orain arte bitartekariaren lanari buruz esan duguna osatzera eta ideia berri eta interesgarri janztera datozelakoan. Hona hemen Luis Arizaletak, jende desberdinen hitzetatik hartuta, eskaini zizkigun perla horietako batzuk:

“Bitartekari izatea da zuk dakizuna besteekin partekatzea... Bitartekaritza da zure harridura propioa besteei kontatzea.” (Fernando Martos)

“Irakurketak sortzen duen hunkipena sentitzen duen edozein pertsona izan daiteke bitartekari; hunkipen hori bere-berea egin behar du eta gero besteei komunikatzen jakin.” (Jesus Mari Fernandez)

“Irakurtzea atseginarekin eta gozamenarekin lotu ohi da. Liburu bikain bat irakurtzen baduzu, beste bat eskuetan hartzeko gogo piztuko dizu. Baina, nola sortu zaletasun hori? Txikitatik istorio zirrargarriak kontatuz, abentura ederrak haurarekin batera irakurriz, errima eta olerki politak behin eta berriz errepikatuz... Haurrak hitzen magia, misterioa eta edertasuna sumatuko du, den-dena ulertzen ez badu ere hasieran. Gerora edertasun horren jabe egingo da modu kontzientean.” (Iñaki Zubeldia)

“Nire esperientzia... liburuak ezagutu eta maitatzean oinarritzen da, gero beste bitartekari batzuei aurkezteko edo erakusteko.” (Carmen Elvira)

“Liburuak aukeratzearen lan hau gogorra eta inoiz injustua ere bada, sorkuntza lan guztiek merezi baitute argitaratuak izatea, batzuek argitaletxearen galbahea gainditzen ez badute ere.” (Antxiñe Mendizabal)

“Sarean mugitzen diren 2.0 bitartekariak gero eta gehiago dira eta blogei edo sare sozialei esker irakurketa bultzatzea lortzen dute.” (Elodie Bourgeois)

“Irakurketa aisiarako tresna gisa berreskuratzeko gazteek espazioak behar dituzte, non aukera librea hobetsiko den eta irakurketa forma eta euskarri guztiek tokia izango duten. Gustatzen zait Liburutegi publikoa espazio horietako bat bezala irudikatzea.” (Fernando Juarez)

“Gehiago irakurtzen da, baina beste modu batera. Sare sozialen eta blogen garrantzia horren adierazgarri da. Ezin duguna da irakurketa derrigorrezko jarduera gisa mantendu. Derrigortzeak aurkako jarrera dakar.” (Montserrat Petralanda)

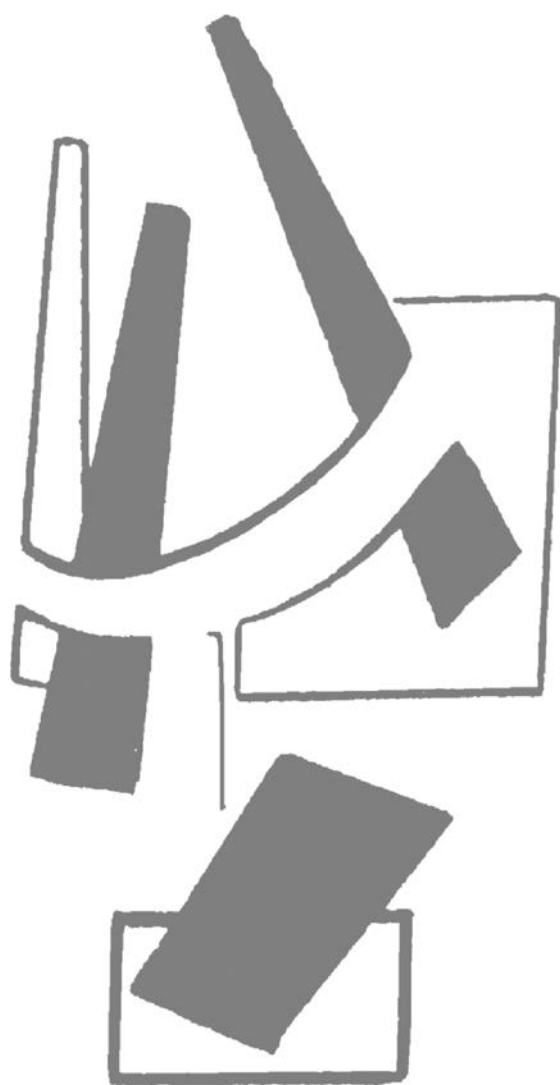
“Gazteek orain inoiz baino gehiago irakurtzen dute beren jarduera kognitiboaren (eta aisialdikoaren) zati handi bat irakurketaren bidez garatzen baitute. Irakurketaren bitartekariarentzat hauxe da aukera aproposa erretiluan zerbitzeko.” (Gloria Pérez Salmerón)

“Oraindik nagusitzen diren ahalegin metodologikoak, bereziki Bigarren Mailako Hezkuntzan, testu literariora hurbiltzeko proposa-

men formalistegiak edo kontzeptualegiak dira eta irakurlearen eta testuaren arteko lotura pertsonalak kanpoan uzten dituzte. Literaturara hurbiltzeko metodologia honek ez du irakurketa pertsonala bultzatzen...” (Marta Sanjuán Álvarez)

“Ez dakit harkaitzak edo bakterioak edo partikula subatomikoak jarrera gogotsurik gabe, bizitza ezagutza horretara bideratzea pena merezi duela sinetsita egon gabe, aztertu ahal izango diren, baina nahiko seguru dakit ez badago norberaren aldetik eskaintzarik, gogo bizirik eta miresmena sortzeko asmorik, arteetara egiten den edozein gerturatze alferrikakoa izango dela. Literatura maitatu gabe eta berekin gozatu gabe nekez egongo da aurkikuntza baliotsurik, eta gutxiago oraindik obren transmisiorik, militantzia kutsakor hori zeinen baitan dagoen etorkizuna.” (Antonio Muñoz Molina).

Laburbilduz, esan daiteke jardunaldi interesgarriak izan zirela, maila handikoak, baina agian umeen mundutik gertuago dagoen profesional edota adituren baten txosten sakonago baten hutsunea nabaritu nuen nik.

Adabakiak

Demokraziako lehergailu bat. GALen gerra zikina euskal literaturan

JUAN LUIS ZABALA

GALen gerra zikinak euskal literaturan izan duen agerpenaren eta islaren berri emateko, bi liburu ziren aipagarrienak oraintsu arte, oso ezberdinak biak, hala planteamenduen eta helburuen aldetik nola izandako oihartzunari dagokionez: Harkaitz Canoren *Twist* (Susa, 2011) eta Xanti Zapirain *Kaiku-ren Bizi behar dugu* (Txalaparta, 2005). Harkaitz Canoren *Twist* XXI. mendean argitaratutako eleberrien artean aipatuenetakoa, ezagunenetakoa eta laudatuenetakoa da. Xanti Zapirain *Kaiku-ren Bizi behar dugu*, aldiz, aski oharkabean pasa den lekukotasun liburua; haren inguruko aipamen kritikorik ez da egundo argitaratu, adibidez. Bi liburu horiei Lander Garroren *Gerra txikia* gehitu behar zaie orain, Susa argitaletxeak kaleratu berri duen eleberria; Garroren narrazio horrek Xabi Ugarte mutikoa du pertsonaia nagusi, GALen eraso nagusien garaian Hendaian bizi den etakide errefuxiatu baten semea.

Lasa eta Zabalaren bahiketa, hilketa eta ehorzketaren kasu tragikoan oinarrituta, Soto eta Zeberio etakide gazteen bahiketa, hilketa eta ehorzketa du kontaktaren ardatz nagusi *Twist*-ek, eta nobelan zehar ardatz horren jiran agertzen diren pasarte eta kontakizunen artean ez dira gutxi GALEkin eta gerra zikinaren tramarekin zerikusia dutenak; pertsonaien artean, berriz, garrantzitsuak dira GALEkoak direnak edo GALEkin zerikusi zuzena dutenak.

Nahiz eta nobelak beste gai asko ere jorratzen dituen, Euskal Herriko gatazka politikoak euskal literaturan izandako islaren inguruko azterketa edo debate guztietan derrigor aipatu beharreko libu-

rua da *Twist*, eta maiz aipatzen den euskal gatazkaren errelatoa osatzeko ezinbestekotzat jotzen da.

Ni ez naiz kronista, ez naiz kazetaria, azaldu zuen Canok 2011ko abenduan, *Twist* aurkeztean, Donostian. Ez nuke asmatuko 80ko hamarkadaren kronika bat egiten. Nik fikzioa lantzen dakit, eta iruditzen zait fikzioaren armekin benetan finkatzen dela errealitate bat. Ez da inolako epifania edo garaiaren irakurketa behin betikoa egiteko ahalegina, une eta gertaera jakin batzuen kontaketa baizik. Gaur egun hain aipatua den gure historiaren eta historialarien *storytelling* horretan, kontatzeko gogoia daukagun hainbat gauza gelditzen dira oraindik kontatu gabe, eta hortik dator neurri batean nobela, hor dago ziztatua konpasaren orratza».

Fikzioaren bidez GALEk bere krimenak egin zituen garaiaren berri ematen bete-betean asmatu izana aitortu dio, aho batez, kritikak Canori, *Twist* komentatzean. Baita errealitate hori islatzeaz gain kalitate eta aberastasun handiko literatura gozagarria egin izana ere.

Lekukotasun zuzena

Harkaitz Canoren *Twist*-ekin alderatuz gero, Xanti Zapirain *Kaiku*-ren *Bizi behar dugu* liburua helburu literario apalagoak dituen lana da, baina Ipar Euskal Herrian errefuxiatutako Hego Euskal Herriko militanteek GALen eta gerra zikinaren urterik gogorrenetan eta are geroago ere pairatu zuten egoeraren berri ematen duen lekukotasun zuzen eta gardena.

GALen garaian Hendaian errefuxiatuta bizi zen egilea, eta orduan bizi izandako izuaren berri ematen du, eraikuntza literario sofistikuturik gabe. Niri eta familiari gertatua kontatzen dut, gertatu zen bezala, eta kito, adierazi zuen Kaikuk liburua Baionan aurkeztu zuenean, 2005eko ekainean.

Lehen pertsonan eta oso ikuspegi pertsonaletik idatzi zuen liburua Kaikuk, baina haren kontaketak garai hartako Euskal Herriaren alderdi askoren berri ematen du. Azken finean, gure herrian gertatutako errealitate politiko baten lekukotasuna bada, esan zuen Amets Arzallus bertsolariak liburuaren aurkezpenean. Errefuxiatu batena. GALen errealitate politikoan kokatzen dena.

Hamar urte eman zituen Kaikuk etxetik irten gabe, GALen atentatuen beldurrez ez ezik Frantziako Poliziak egindako atxiloketen eta Espainiara estraditatu izan eta Espainiako Poliziaren esku erortzeko beldurrez ere. Etxetik irtete hutsak hiltzeko arriskua zekarkion. Ez zait niri erraz ahantziko garai hura: erail egiten gintuzten txanpon baten truke, dio liburuaren hasierako pasartearen.

Altzan sortu zen Kaiku, Altza herri izatetik Donostiako auzo izatera pasatu eta 13 urtera, 1953an. Hogei urte zituela egin zuen ihes, muga zeharkatuz, eta han, berak dioenez, errefuxiatu baten bizimodu normala egin zuen hasieran, lan egiteko eta kalean ibiltzeko inolako arazorik izan gabe. Gero, ordea, armairu bat bezala etxean gelditzea egokitu zitzaion.

Itxialdi hark eragindako ezinegonari aurre egiteko ekin zion idazteari. Zer edo zer bizia betetzeko. Bizirik sentitzeko. Oso garrantzitsua baita bizirik sentitzea. Bertsoak, poesiak eta esaldiak... denetatik pixka bat idazten hasi nintzen. Txirriki-txarraka dezente egin nituen. Joxe Mari Perez adiskideak adoretu zuen gero prosan idatziz bizitzen ari zen egoera kontatzera. Hasieran ez zuen uste horretarako gauza zenik, baina etxetik irten gabe bizitzeak eman zion horretarako azken bultzada.

Kaikuren liburuaren balio nagusietako bat gardentasuna da. Artificio literario eta sofistikazio narratibo batere gabeko lan bat da, baina kontaktaren zulentasunarekin eta zintotasunarekin konpentsatzen du gabezia hori. Errefuxiatuek bizi zuten izu giroaren berri ematen asmatu du egileak, baina horretarako ez du erabili ekintza biolento eta traumatikoenen kontaketa, ekintza horiek sortutako izuak eromenaren mugetaraino daraman pertsona baten sentimenduen transmisio biluzia baizik, zuzen, zintzo eta garden, xehetasun harrigarri eta iradokorrez hornitua kasu askotan. Kaikuk itxura bategan behintzat horretaz ohartu gabe, alegia deus ez, barruan duen pertsonaia literarioa ustiatzen du kontaketa aberasteko.

Umeen ikuspegia

Lander Garroren *Gerra txikia* nobela argitaratu berriak GALen ekintzek eta GALen mehatxuak errefuxiatuen seme-alabengan izandako eraginari erreparatzen die bereziki. Ez da kasualitatea idazleak

ikuspegi hori hartu izana. GALen sorrerako asmoa oso politikoa zen, Garroren iritziz. Frantziarrak Espainiaren errepresio estratergiara le-rratzea, baina baita ere errefuxiatuen gizarte txikia zartaraztea. Ho-rrretarako, izuaren estratergia erabili zuten: izua sartu eta familiak barrutik txikitu, desegituratu, puskatu. Umeak asmo horren azken katebegiak dira. Ikusten dute euren mundua hasten dela puskatzen egunetik egunera, ailegutzen zaie informazio pixka bat, eta horrekin lortzen dute zerbait ulertzea; baina oro har perplejidade egoera eten-gabea bizi dira, alde batetik gurasoen durduzadura ezin kudeatuz, bestetik euren eramateko lanabes bila.

Amets Arzallus 1983an jaio zen, Hendaian, errefuxiatu baten seme. Arzallusek Kaikuren *Bizi egin behar* liburuaren aurkezpenean esandako honako hitz hauek Garrok esandakoa berresten dute: «Ga-rai haietan gu kalean bizi ginen, baina ez genuen ikusten kalean zer gertatzen zen garbi, askotan etxean ere kodifikatuta hitz egiten baitu-te umeen aurrean. Ez duzu ulertzen, galdera asko dauzkazu, egiten dituzu, ez dituzu egiten, baina erantzunak ez dituzu jasotzen. Orduko galderak argitu dizkit pixka bat [Kaikuren] liburuak».

Beste liburu batzuetan ere ageri dira GALen eta gerra zikinaren arrastoak, baina ez *Twist*-en eta *Bizi behar dugu*-n bezain modu zuzenean, zeharka baizik. Mikel Antzaren *Atzerri* nobelan (Susa, 2012) badu presentziarik, eta are aipamen espliziturik ere, GALEk eragindako izuak. Jose Luis Otamendiren *Euri kontuak* liburuko *Hagina* ipuina (Susa, 1999), berriz, estu lotua dago gerra zikinaren gaiarekin. Beste liburu batzuetan aipamen labur puntualak aurki dai-tezke; Joseba Sarrionandiaren *Hitzen ondoeza* liburuan (Txalaparta, 1997) *Gerla zikina* izenburuarekin idatzitako glosa labur hau, adibi-dez: Gerla garbirik ez da. Zikinak dira jendea garbitzeko manera guztiak. Bakeak ere, gainera, gehienak zikinak dira.

Eranskina: Altzari bat ez izateko idatziak (Bizi behar dugu liburutik)

Xanti Zapirain *Kaikuren Bizi behar dugu liburuko pasarte hauta-tu hauek errefuxiatuek GALen garai gogorrean pairatu behar zute-naren isla zuzena dira:*

Segundo bateko kontua baizik ez da izaten autoaren motorra piztearena. Egunero jaiotzea da autoa arrankatzea eta eztanda ez egitea. Guk ederki dakigu hori. Lagun batzuek zoritxarreko heriotza hori izan baitute. Euskal Herria beste egun bat gehiagoz maitatzeko prest izan, eta horra leherketa. Danba! Demokraziaz osatutako lehergailu batek bizia moztu (29. orrialdea).

Bizitza zoragarria da, eskarmentu apur bat dudalako diot nik hau. Bada zazpi urte heriotzan bizi naizela, hutsune handi batean, eta horrexegatik idazten dut, hain zuzen ere, nola edo hala bizitzeko, altzari hutsa ez izateko. Tristeza da leihora hurbildu eta bizitza pasatzen ikustea (92. orrialdea).

Hura ikusten ari nintzela [Frantziako Poliziak egindako errefuxiatuen atxiloketa masiboak], nire artean esan nuen gau hartan frantses demokrata bat baino gehiagok bere buruaz beste egingo zuela, halako ekaitz maltzurrik jasan ezinik. Baina ez, ez zen inork bere buruaz beste egin. Gau hartan patxada ederrean joko zuten larrua, eta handik bederatziz hilabetera demokrata berriak munduratu zituzten (115. orrialdea).

Gabonak bukatzearekin bat agurraren ordua iritsi zen. Ordu tristeak izaten dira horiek, gure artean lagun bat agurtzen duzunean ez baitakizu noiz ikusiko duzun berriro, edota berriro ikusiko duzun ala ez (127. orrialdea).

Gaur, esaterako, 1994ko uda da, eta etxean bakarrik nago. Pili eta haurrak oporretan daude, eta oihan txikian, beti oihan txikian, Espainiako Polizia kanpatuta dago. Hor daude, egunetan, inora mugitu gabe. Eta, hala ere, oraingoz ez nago harrapatuta, idazten ari naiz, badakidalako idazten dudan bitartean ni ez naizela hilko (136. orrialdea).

Egunero irakurtzen dut *Egin*-en presoak oso gaizki daudela, eta egia da, oso gaizki daude: jipoiturik, bakarrik, etxekoentzat ere mila arazorekin eta abar... Badirudi, ordea, batzuen ustez errefuxiatua izatea sanferminetan ibiltzea dela. Baina errefuxiatua izatea sanferminetan ibiltzea baino zertxobait gogorragoa da (140. orrialdea).

Zerbait garela pentsatu ohi dugu pertsonok, neurri handi batean ezjakintasunagatik, baina nahikoa da norbait hilabete batzuetan bakarrik uztea, bakardadean, goxotasunik gabe, maitasunik gabe,

pertsonak txantxangorri beldurtuak garela, ezer ez garela, haur al-tuak besterik ez garela konturatzeke. Munduan agintzen duten putre handi horiek kaiolan sartuz gero, bigarren egunerako eroriko litzai-zkieke harrotasunaren lumak, sagu bihurtzeraino (151 eta 152. orrialdeak).

Biharamunean Pilirekin gosaldu nuen, eta eguerdi aldera alde egin zuen. Agurtzerakoan emazteari animuak ematen saiatu nintzen eta, horixe da gure bizimoduan gauzarik xelebreena, porru eginda egon arren, nahiz eta begirada jasotzeko indarrrik izan ez, hemen beti batak besteari animuak eman behar, ez dakit nondik ateratzen den kemena. Egunen batean norbaitek galdetuko dit ea nola izan naizen gai hain luzaroan kalera atera gabe egoteko, eta orduan nik egia erantzungo diot: ez dakit (156. orrialdea).

Askotan esaten dut basurdeen antzera gabiltzala beti, ihesean, baina, egia esan, errefuxiatuaren bizimoduak antz handiagoa du un-txienarekin: txoko batean gordeta bizi, noiz harrapatuko gaituzten zain, beti zain (173. orrialdea).

Goizeko 07:00etan hasi nintzen esnatzen, Arritxu Iribar irrati esatariaren barrea entzutearren, hain zuzen ere. Gero, egun osoan ezin izango nuen beste ezer atseginik entzun, eta Arritxuren algara bizi hori, bizia ematen duen alaitasun horixe entzuteagatik esnatzen nintzen goizero 07:00etan, hura zen nire bizi poza.

Pertsonak bizirik irauteko beharra izaten du. Pertsonak, ikusten duenean poliki-poliki hiltzen ari dela, edozeri heltzen dio bizirik mantentzearren. Gezurra dirudi behin bizitzaren azken muturrera iristen garenean zein gutxirekin konformatzen garen. Ni, Arritxu barrez entzuten nuen une horietan, segundo horiexetan, zoriontsua nintzen (181. orrialdea).

Kritikak eta erreseinak

Jorge Oteizaren museoan bisitan

PAKO SUDUPE

Joan gabe bazaudete Iruñe aldirietako Altzuzara Eguesibarrean, merezi du joatea. Ez pentsa, artikulu honetan ez dizuet Oteizaren arteaz ez dakizuenik argituko –nahita ere, ez nuke jakingo–; artikulu honen xedea hori baino xumeagoa da.

Ez dago bidean eta helduerraz; Iruñetik 9 bat kilometrorra baina biribilgune andana igaro behar da, eta gida on bat eskertzen da. Uztailaren erdialdean izan gara, eguerdi aldera, eta ia inor ez, komentu aspaldi hustu batera joan bagina bezala; denbora aurrera, banaka batzuk hurbildu dira, pare bat emakume frantses adin batetik aurrerakoak: oso jende gutxi. Harrigarria?!

Maldan gora pikoan dago eraikina, Saenz de Oiza arkitektoak eraikia. Museoaren beraren web orrian azaltzen denez, hormigoi gorrixkaz egindako kubo handi bat proiektatu zuen arkitektoak, espazio oteitzarraren metafora baten antzera, Jorge Oteizak 1975az geroztik izan zuen etxebizitza ere bertan bilduz.

Kanpoan badago Arantzazuko santutegiko fatxadako apostoluen imitazio bat; barruan, berriz, leku hauta dute apostolu famatuaren irudi barru-hustuen erreplikek; tamainaz, ezinbestean, txikiagoak. Beheko solairuan hara eta hona ibilita: esfera, bestelako figura geometrikoen barru-hustasun horixe da gogoan gehien landuta gelditu zaiguna. Egungo jendakiaren, hots, geure barru-hutsaren intuizioa ote?

Wikipedian aski informazio zabala eta aski argia dagoela deritzat –gauza hauetan argitasuna badakizue nolabaitekoa izan ohi dela–; honela dio paragrafo batean:

Ameriketako lehen urteetan eskultura figuratiboari jarraitu zion, baina 1940ko hamarkadan piramide iraulia hautatzen du oinarrizko banakotzat, eta irudi etzanak egiten hasten da. Garai hartan hasi zen eskultura eta estetika inguruko teoriak hausnartzen. Lehen lanek espresionismoaren eta kubismoaren eragin garbia zuten, baina hutsaren estetikaren esperimentazioari ekin zion ondoren. 1959an amaitutzat jo zuen esperimentazio bidea, eskultura hutsera iritsita.

Justu 1959ko urte horretantxe, Koldo Mitxelenak ikustaldia egin zion, eta galdera-erantzunak *Egan* aldizkarian argitaratu zituen. Beraz, Sao Pauloko Eskultura Bienalean saria jaso ondotik (1957) –jada famatua–, baina 60ko hamarkadan euskal kulturaren izan zuen paper garrantzizkoa baino lehen –*Quousque Tandem*-en (1963), euskal pentsaera eta estetikaren ezaugarri nagusiak euskararen erroetan bilatzen saiatu zen; 1964an, Gabriel Aresti, Mikel Lasa, Jose Azurmendi eta Juan San Martin (Otsalar) poeten antologia baterako hitzaurrea idatzi zuen; *Ez Dok Amairu* taldeari izena eman zion (1965), Azkuek Bizkaian jasotako herri ipuin batetik hartua; eta, Elorrioko Haur-Unibertsitatea sortzen saiatu zen. Hainbat talde artistikoren sortzailetako bat izan zen: *Hemen, Gaur, Orain, Danok, Baita* (1966)–.

Hasteko, iritzi hau eman zigun Koldo Mitxelenak, *Jurgi Oteitzak esan digu* artikuluan –Jurgi Oteitza da Euskaltzaindiak idazkera akademikorako Jorge Oteiza ofiziala idazteko onarturiko forma–:

Arras gogoko dut Oteitza igarle kontentagaitza dugun aldetik, gamelu-larruz jantzia ez badabil ere. Gaurko ikustalditxo honek, halaz ere, eman dizkidaten galderak egin eta beraien erantzunak jasotzeak, ikaraturik nendukan. Oteizaren antze-lana halako aztikeri beltz baten lainoaz inguraturik agertzen baitzaigu ezjakinei. Eta ni, esan beharrik ez, ezjakina izaki.

Denok ere, gutxi asko, ezjakinen konpainian, hortaz, Oteizaren eskulturen aurrean. Eskulturagintzan ez ezik, hizketan ere ez zuen makala izan behar; begira lehen galdera honi: *Zer da eskultura gure gizaldian?*, zer erantzun eman zion –lehen zatia bakarrik aldatuko dut–: *Kultura barrutian –eta kultura igeri egitea bezala da, oroit gaitezen Ortegaz–, halako begien arnas hartze bat erakusten digu: arnas-hartze horren bidez murgil gaitezke inguruko gauza eta gertakarietan barrena, gure sentimena aberastuaz, askatasuna gehituaz eta*

izaera sendotuaz. Oraingo artea ulertzen ez duenak ez du ulertzeko askatasunik; axalean gelditzen da, ez da nor ikusten dituen gauzarik gehienak barrentzeko. Eskulturagilea, sortzaile den aldetik, erlijio lanean ari da hasieran eta sortzen duena politika-lana da.

Museoaren goiko solairuan, begiek arnas har dezaten kokaturik dauden hainbat artelanez gain, beraren liburutegia dago: 6.000 liburu eta 5.500 argitalpen. Letrak eta arteak nagusi; atentzioa eman dit liburuen hizkuntzak: iritzira kontuak aterata, hamar liburutatik bederatzai baino gehiago gaztelaniaz: banaka batzuk euskaraz, beste batzuk frantsesez, portugesez...

Denok dakigu Jorge Oteizak ez zekiela euskaraz, gurasoak euskaldunak izanagatik. Koldo Mitxelenak egindako azken galderari, honela erantzun zion:

Neri, damuz beterik diot, atzendu egin zait gurasoen hizkuntza. Indartu nahi dutenen alde nago eta indartuko dutelakoan. Halere, lanbideak beharturik, beste borrokalekua hautatu dut. Beste hizkuntza bat, kultura-gogoa, sendotu nahi nuke Euskal Herrian. Horren ahultzeak ekarri baitu zuek sendatu nahi duzuen makurra eta baita beste sendagaitzagoak ere. Horiek ere sendatuko dira, ordea, zabala-goak izaten ikasten badugu bihotzez eta eskuz, bereizten gaituzten gerekoikeria ziztrinak baztertuz elkar har dezagun.

Kultura-gogoa ahultzeak ekarri omen zuen euskara ahultzea, noiz eta 1959an esan zigun hori. Zampaketa eta errepresio jarraituaren aipamen zeharkakorik ere ez. Zentsurari ez zion lanik eman, eman ez zionez. Handia gauza batzuetan, oso txikia beste batzuetan. Fundazio batek kudeatzen duen museo horretan argibide-testu asko euskara-erdara dago; beste batzuk frantsesez eta ingelesez ere bai. Hiruzpalau langile ikusi genituen, eta ez dakite euskaraz. Euskaldun asko joaten bagara, baliteke langileek ere euskara ikastea luze baino lehen; ez lukete euskaldunak joan zain egon behar!

Oteiza Orion jaioa izaki eta denbora asko Zarautzen emana, nolatan Nafarroako Gobernuarekin egin zuen hitzarmena, eta hari utzi bere oinordekotzaren kudeaketa? Wikipedian honela ageri da:

Itxaropen handiak piztu zitzaizkion Oteizari, Franco hil eta gero, Euskal Kontseilu Orokorra sortu zenean: hark bere ideiak gauza zitza-keela pentsatu ere pentsatzeraino. Baina itxaropen horiek guztiak us-

tel atera zitzaizkion.(...) Bilboko Udaletxeak eskatuta, Sáenz de Oiza eta beste zenbait arkitektoekin batera, Alondegia zaharrerako proiektua prestatzen du, Kubo bezala ezagutuko zen proiektu famatua. Baina Eusko Jaurlaritzak ez zuen onartu proiektu hori, eta berriro sutu zen Oteizaren amorrua. Oteizaren ustetan, Guggenheim Museoak baztertu zuen bere Alondegia zaharra, euskal abangoardia eta arte modernoa bere baitan hartuko zituen museoa, hain zuzen. Hala, 1992an, Euskal Erkidegoari agindua zion bere oinordekotza kendu eta Nafarroako Gobernuari eman zion, Alzuzan museo-fundazio bat sortzearen truke.

Museotik aterata, aldapa pikoan gora metro batzuk eginda, eliza dago, eta haren albo batean, Jorge eta Itziar lurperatuak, bi gurutze elkarri itsatsiak ageri direla zutik. Ez dakit zer sinesmen zuen edo zuten, baina ikur kristauak salatzen duenez, kristau agertu nahi izan zuten heriotzako orduan.

Jorge Oteiza jainkotu gabe, merezi du gure memorian leku bat.

Mas, Salvador Carreras fculpe

**Euskalerriaren
Adiskideen Elkartea
250. Urteurrena**

Muniberen *Gabon sariak*

GABRIEL ARESTI

Oharra: Irakurle, eskuartean duzun lerro multzoa, Arestik idatzia da 1965. urtean Auspoa 48. alean. Aurten Adiskideen Elkartearen 250. urtea ospatzen ari garenez, bidezko iruditu zaigu Muniberen Gabon sariak argitaratzea, eta teatro zaharrari buruz Arestik idatzia berriro agertzea.

Horra:

Itzaurre moduz

Emen dijoazkitzu, irakurle, gure teatro zati zarrenak. Zuberoako pastoralak alde batera utzita, ezpaitakit nik zarragoak ala berriagoak diran, baña guztia dan bezela, beste kategoria batekoak baitira, orain dakigunez, ezta euskeraz eskribitu au baño teatro zarragorik.

Iru komedia dira. eta epoka berekoak, berrienak igaz bete zituan bcrreun urte.

Ordutik onara pizkat urdindu zaio illea gure aitonatxori ezta?

Orain artean komedia auk, mundu guztiak gauza solteak bezela kontsideratu ditu, ezerekin lokarririk gahekoak. Gaur egunean iru ezagutzen ditugu, emen publikatzen ditugunak.

Baña euskal teatroa estudiantu dutenak, bi bakarrik ezagutzen zítuzten: Sor Luisarena eta Xabier Muniberena. Bestea, Barrutiarena, Azkuek *Euskalzale* errebistan (1897) argitaratu bazuan ere, etzan ezaguna.

Teatroaren aldetik, nik Bilboko Euskaltzaleen biltzarrean aren gañean itzaldi bat eman nuan arte, etzuan iñork estudiatu.

Itzaldi au *Eusker*a errebistan dago publikaturik. Komedia orren istoriaren gañean, igazko Euskaltzaleen Biltzarrean eman nuan Aranzatzun itzaldi bat. *Eusker*a errebistan agertuko da au ere.

Ordutik onara, leku cderra artu du Barrutiak gure literaturaren istorian. Mitxelena jaunak eta Villasante frantziskanoak alpamen berezia egiten diote aien liburuetan. Beste batek, Aita Lino Akesolo karmelitak, eztio inportantzia aundirik ematen, baña ala ere, ezta aren kontra ausartzen, nundik dabillen seguru ezpalego bezela.

Orain, iru komediok bildu ditugu batera liburu onetan. Irurak batera argitaraturik ikusirik, lengo gauza solteak gorputz bat artzen dute, eta orain gure teatro zarraren gañean itzezin dezakegu. Baña, Mitxelenak galdetzen du: “Barrutia aparteko kaso bat izan zan, edo aren mendean komedigille gehiago egon zan?” Badirudi Mitxelenak etzuala ez Sor Luisarengan ez Xabier Muniberengan pentsatu. Baña Barrutia beste bi oiekin juntatzen badegu, bai, len esan det euskal teatro zar baten gañean itzezin dezakegula.

Pedro Ignazio Barrutia eta Basagoitia, ougi dakigun bezela, eskribaua izan zan. Azkuek eta Gerrak gure komediaren egillea izan zala esaten digute, baña ori nundik atera zuten, ez.

Polizi-nobela franko irakurri det, eta misterioak asko. maitatzen ditut. Bateon batek, misteriorik eztagoan lekuan, bat sortu nai detala esango du; ala izango da, baña nik duda aundiak daduzkat, Barrutiak komedia au eskribitu zuala.

Azkuek eta Gerrak ala esaten digute; baña testigo seguruak ote dira? Aien testigantza ezta aurren eskukoa. Eskuz-idatzi bat aurkitu zuten, eta firma Barrutiarena izan zan. Ori da gure euskalari jakintsu bi oien testigantza bakarra. Aiek Barrutiaren aitatasuna ontzat eman zuten, eta aieri segiturik, guztiok beste orrenbeste esan. degu. Nik aurrena.

Baña asunto onen gañean pentsatuz, zehaztasun apur batzuetaz konturatu naiz: Barrutiaren testua txarki fijaturik dago.

Gauza batzuk daude entenitzen ere ez tiranak. *Jokudi* atea. Zer da *jokudi* ori? Gañera itz batzuk nastatu egiten dira. Nundik dator naste ori?

Komedia onetan, gauza oso nabarmen bat dago. Artisten izenak askotan aipatzen dira. Baña egillearen izenik komediaren arian ez-tor. Zergatik au? Aingeruaren izena badakigu, baita barregarriarena ere, eta gañerako artistena. Baña Barrutiak ez-tio bere buruari aipa-menik egiten. Bertan erori gabe, nola sufritu zuan tentaldi ori?

Barrutia eskribaua zan. Denpora aretan koplariak analfabetoak izango ziran. Bertsoak oso errikoiak dira, gizon jakintsu baten esku-rik ezta bertatik azaltzen.

Sor Luisak bere lanaren itzaurrean bere lanean orduko koplari batek lagundu ziola esaten digu, eta izena aipatu ere: *Martin beltz*.

Barrutiaren barregarria bi izenekin agertzen zaigu: *Txarles Tripa-zabal* eta *Matxi beltz Ardantza*, Bergarako dantzari koplaria.

Matxi eta Martin izen berdiñak dirala badakigu. Zehaztasun guzti auk kontsideraturik, Perry Mason bat konklusio batera jaditsiko litzake.

Ni ez naiz detektibea. baña polizi-azterketara azaltzen det nire burua, eta ona emen zertara etorri naizan:

Posible izango litzake Sor Luisak aipatzen duan koplaria eta Barrutiaren komedian agertzen zaiguna, persona bakar bat izatea.

Gañera, Mondragoeko gabonetan emateko komedia bat asmatu zuan, baña eskribitzen etzekian ez-kero, bertako eskribauak eskribitu zion. Eskribauak firmarekin ematen zuten fedea eta Barrutiak, beraz, kopiaren azpian jarri zuan bere izena. Gerrak, eun eta geiago urteren buruan kopia ori aurkitu zuan, Azkueri bigaldu zion, eta misteriozaleak etziran ez-kero, Barrutia eskrihauaz gañera eskritorea ere zala, dudatzeko arrazoirik etzuten billatu.

Onekin ez-tet euskalari jakintsu oien memoria ofenditu nai. Baña nik asmatu detan polizi-misterio oni soluzio bat aurkitu bear izan nion.

Liburu au inprentarako preparatzen nengoalarik, errebista eta paper zarrak maniatu bear izan ditut. Barrutiaren lana *Euskalzale*

errebistan (1897) argitaratu zan. Sor Luisarena *Euskalerria* errebistan (XX, 1889). Muniberena *Euskal Estudiotako Errebistan* (1907-1909). Ortik kopiatu ditut.

Baña heste gauza asko ere erabili ditut. Aien artean liburuxka bat, 1927 urtean Euskal Akademiak atera zuana, *Bigarren Euskal Egunetako Itzaldiak* izenekoa Nafarroako Donezteben egin ziranen bilduma. Bertan Aita Joakin Aspiatzu jesuitak eman zuana ere badator. Gure literatura zarraren notizia llaburrak ematen dizkigu. Sor Luisaren operetaren gañean berri luzea ematen duo Xabier Muniberen lanari eztio merezimentu aundirik eskeintzen. Barrutia eztu aipatzen ere. Baña langarren komedia bat aipatzen da. Komedia orren berririk ezta beste inun aurkitzen. Dio eskuz egindako orijinala zedukala, eta laster publikatuko zuala. Publikatu al zuan? Eztakigu. Errebista inportanteetan ez, beintzat. Baña orduan jesuitek euskal errebista bat argitaratzen zuten, *Jesusen Biotzaren Deia* izenekoa. An publikatu ote zan? Guk eztegu errebista inportanteetan ez, beintzat. Uste det komedia orren orijinala Jesusen Konpainíñiaren jabetzakoa izango dala orain. Euskaltzaleon jakin-goseari eskeintzen baldin badiote, zerbitzu aundia errendatuko diote jesuitek euskerari.

Barrutiaren lanak erderazko titulua zekarren: *Acto para la Noche Buena*, baña euskal jentartera ausartzeko, etzait ori izen egokia iruditu.

*Gabriel Aresti eta Segurola
Llaudion*

Irten Ezazu

“Irten Ezazu” doinua, Azkoitiko kantuen artean ezagunen artean jarri behar da “Peñaflorida Kontea” gizon jakintsu eta polifazetiko, hainbat eta hainbat zereginen artean musika er asmatu zuena.

Zientziak, gizarte gaiak, literatura, ekonomia..., sortailea. Hor kokatu behar da “Irten ezazu” kantua. Hasieran hamalau estrofa zituen arren, gaur bi bakarrik kantatzen dira. Gaur egun kantatzen dena, hasierakoaren garapena da.

Dena den Azkoitiko Misericordia etxean jasotako bertsoak Peñafloridarenak ote diren dudan jartzen dute batzuek, horien artean “*Euskal Erria*” aldizkariak.

IRTEN EZAZU ANDRE MARIA (G)

Ir- ten e- za- zu an- dreMa- ri- a

Be- len- go baz- te rre- ta- tik

i- ku- si de- zan mun- du guz- ti- ak

jai- o zai- gu- la zu- gan- dik.

Gabon Sariak

Azkoitiko Misericordiako Ama Birjiña Soledadekoari

XABIER MUNIBE

Andrea:

Zure mende gozoan bizitzeko zoriona degunok, zure mendean ta egapean ipiñi ere bear ditugu gure gauza guztiak. Argatik gaur argierazotzen degun papeltxo au, zure mendean ipintzen degu, ta ala artu ere bear dezu zuk; bada batetik gurea da, ta bestetik guk, gure onginaierak egiten dizkuen ongiteakgatik, eman nai diegun sari bat da: ta abek zure eskuetatik bialtzen dizkuen-etzkeru beren ongiteak ta ondasunak, esku orietatik biurtu ere nai diegu sari au. Ar zazu, bada, gure Ama gozoa, nai oi dezun ongiroarekiñ papeltxo au; eman egiozu zure grazia, ta adierazo egiezu gure ongiñ guziaz gure borondate ona, ta eziñ beste moduz paga gintzakeala, ezpada arekin, ta zuri otoitzeak zure Seme Jaunagandik erdietsi dezazula aientzat guztientzat osasuna, bakea, ondasunak mundu onetan, zure umezurtxoetan gasta ditzaten, ta bestean sekulako bizitza; ala eskatzen dizu, Andrea, zure oñetan umilki auspez etziñik,

Misericordiako etxeak.

Luis Misericordiakoak ongiñ guziaz gabon, urte on ta berri on

Nere biotzeko ongitxo maiteak: Igaroko urtean gabon-saria pranko eman badidazue ere, orra aurten, aurrea artuta, nun neuk ematen dizuedan: Ta nolakoa, ala ere? Zuek geienean gabon egiteko aza-buru bat, edo bakallao puska batekiñ askidatu ta konplitu dezue

nerekiñ; baña nik zuentzat berariaz inprimierazo ditudan kantatxo edo otsaldi eder auekin erregalitzen zaituet.

Orañ zuek esango dezue zer apetek edo eroaldik eman didan onetarako. Ara bada, adi ezazue.

Igazko gabonetan ekusi nituan gure etxean makina bat gabonkanta inprimitu: batzuek Bilbaokoak zirala, besteak Madrilgoak, Karizkoak, ta eztaikit nun añ urrutietako batzuek; ta adios nun berealaxe gogoak eman zidan: Zer! Beste iñun diran eleizak inprimierazotzen ditue, ateratzen dituen kantak (azkenik Bilbaoko San Praxkuko Praille gajoetaraño), ta gure Azkoitiko eleiza ederrean kantatzen diranak illunpean gelditu bear debe? Nundik nora? Ez debe beste erdera mordollozko abek ainbat merezi? Ez bada, Jainkoak nai badeu; ta datorren urtean, bizi banaiz, soñean daramadan gona au salduko badet ere, inprimatu bear ko debe deamutxoetan. Orra bada, esan da egiñ, nun inprimierazo ditudan aurten gure Azkoitiko musika aingeruzkoak kantatuko dituan iru kanta-aldiak.

Jakiñ ere naiko dezue, norzaz baliatu naizan koplak ta beren soñua ateratzeko, ta jakiñ-gura geiegitxo bada ere, ez dizuet ezer ixildu nai. Koplarik geienak nere burukoak dira; ta bost gaubela ta izerdi gozo kosta bazaitzit ere, ondo enpleatutzat ematen ditut diranak. Egia da (ez diot iñori ezer kendu nai), Martin beltz gizajoak, mesederik asko egiñik, lagun eginda batez ere, segidilla, ta arako aria edo kopra andi aetan, bada sekula alakorik nola ekusi ere ez neban, eziñ asmatu neban; ta ark berriz, nola iñunziak egiten ere dakian, asko daki, ta gizon jakintsu bat da. Soñua edo koplea ez da nerea; ez dakit orrenbeste; baña Probintzian diran maixurik pamatuena eragin diet. Melon antxiñako organista buapo ark, ta Lorentzo dantxariak, biak alkar arturik, atera debe.

Ala ere, ez dide kantatzen bentajarik eramango, ez batek eta ez besteak; ta ala, ikasi nai deban guztia, ez dauka nigana etortzea baño. ta nik berealaxe erakutsiko diot; bada eztarri garbi garbia ez badet ere, belarriak galantak ditut. Onenbesterekiñ, agur, bada kanpaeak badarauntza ia, gabon egiteko, gure deiez.

LENENGO OTSALDIA

Tonadillea

Sekulako ikaraturik
Nago ikusi dedanaz;
Ez bait du iñork sinistuko
Bakarrik nere esanaz.

*Bada ni ere
Neure ikusirik,
Egon naiz eziñ
Sinisturik.*

Gure erriko sartzaieran
Dagoan abel-etxe ura
Aiñ dago argia ta ederra,
Zer dirudi zerua.
Baña au ez da ezer ere
Beste gauzeen aldean.
Ez da ainbeste mirari
Ekusi iñoz lurrean.

Bada ni ere...

Aditu nai dituztenak
Jar bitez nere aldean:
Esango ditut diranak!
Segidillatxo auetan.
Baña utzi bulla
Alde batera;
Txit, txit, ia noa
Abiatzera.

Segidillak

Aurtxo zoragarri bat,
Or portalean,
Otzak kil, kil, kil, datza
Lasto gañean.

Ai, aur ederra!

Ai, aur guria!

Ai, aur gozoa!

Ai, aur eztia!

Otzak kil, kil, kil, datza.
Lasto gañean.
Belen guztian
Eztute inun aurkitu
Ostaturikan.

Ai, aur ederra!...

Asto idi batzuek,
Etziñik auspaz,
Zerbait berotzen dute
Beren arnasaz.

Ai, aur ederra!...

Errukiago
Dira abereak berak
Gizonak baño.

Ai, aur ederra!...

Txit emakume eder bat
Alboan jarrita,
Zoro biurturik dago
Ari begira.

Ai, aur ederra!...

Bai, biak ere
Ederrean alkarren
Antza badebe.

Ai, aur ederra!...

Andre eder au aur onen
Ama andre izanik,
Jaio zanean bezela
Dago, orregatik.

Ai, aur ederra!...

Zer mirarial
Ama izanik, dontzella
Bait da garbia.

Ai, aur ederra!...

Aur eder onen aita
Ez da gizona;
Da espiritu garbi bat,
Da Jaungoikua.

Ai, aur ederra!...

Argatik bada,
Mirari aiñ andi au
Gertatu bait da.

Ai, aur ederra!...

Maiz ekusi dezute
Kristal garbian,
Nola sartu ta erten
Oi dan argia,

Ai, aur ederra!...

Ausirik gabe,
Ta loirikan batere
Utzirik gabe.

Ai, aur ederra!...

Gisa artan Andre onen
Sabel garbian
Sartu ta erten izan da
Jainkoaren itza.

Ai, aur ederra!...

Aren gisara
Mantxa gabe ta osorik
Gelditzen dala.

Ai, aur ederra!...

Aguretxo bat ere
An dago aurtxoaz.
Eziñ dauka negarra
Pozaren pozaz.

Ai, aur ederra!...

Iñoiz malkoak
Oi dira farra baño
Gozoagoak.

Ai, aur ederra!...

Jaunak esleiturik
Bere ordekotzat,
Aurrak aita ez badu ere,
Dauka artakotzat.

Ai, aur ederra!...

Zorionekoa
Izatea alako aurraren
Aita ordekoa.

Ai, aur ederra!...

Beste gizakumerik
Aurkitzen ez da.
Aurtxo onen konpañia
Eztitsu onetan.

Ai, aur ederra!...

Mundu zoroa!
Ez du sekula jakiñ
Zer dan gauza ona.

Ai, aur ederra!...

Bañan ez zaio palta.
Ez, konpañia,
Bada berekiñ dauka
Zeru guzia.

Ai, aur ederra!...

Argatik naski
Dabil mundua igasi
Toki artatik.

Ai, aur ederra!...

Aingeruak kantatzen
Diote aurrari:
Gloria zeruetan
Jaungoikoari,
Ai, aur ederra!...
Eta bakea
Gizon on guzientzat
Berriz lurrean.
Ai, aur ederra!...

Nai dutenak etorri,
Betoz laxterka,
Musika zeruko au
Aditutzera,
Ai, aur ederra!...
Ta aekiñ batera
Gure borondate ona
Erakustera.
Ai, aur ederra!...

Goazen, ta bere oñetan
Umilki etziñik,
Alabatuko degu
Biotz guzitik.
Ai, aur ederra!...
Modu onetan
Ez digu, ez, ukatuko,
Deus ere ezertan.
Ai, aur ederra!...

Eska zaiogun bada
Lendabizian,
Ez gaitzala, arren, utzi,
Gere bizian.
Ai, aur ederra!...
Gurekin dela,
Ez gera ezeren bildur,
Naiz dena dela.
Ai, aur ederra!...

Orain aur maite onekiñ
Ongi bagera,
Gero eramango gaitu,
Beraz batera,
 Ai, aur ederra!...
Bere Aitagana,
Sekulako bizitza
Ta gloriara.
 Ala biz.

BIGARREN OTSALDIA

Aria
Karkiadearen eta egiazko amorioaren auan

Au egun zoratzekoa!
Zer poz andia!
Zer atsegiña!
Ain da poz nere gogoia,
Zein da ez dakit zer egiñ.

Errezitatua

Jaungoiko andiaren
Esku indartsuak sortutako guziak,
Eguzki eder, illargi, ta izar argiak.
Zeruak, lurra, ta itxaso zabalak,
Atozte, atozte nigana, zeranak.
Kanta ditzagun guzien artean
Jaungoikoaren gloriak gaurko gabeen.
Mendi portitzak, aariak bezela, dantza:
Munotxoak salto, bildotstxoen gisara;
Ibar ta madura lau, baso ta txara.
Atozte, atozte nigana, zeranak,
Kanta dezagun guzion artean
Jaungoikoaren gloria, gaurko gabeen.

Arbola orritsu berde, trebola fiñak,
Larrosa, klabeliña eta jazmiñak,
Ibai zabal, osiñez betetakoak,
Erreka berritxutxo itz jarioak,
Itz batean, zerua bere argiakñ,
Lurra, itxasoaz ta ur guziakiñ;
Ibaiak, arbolak, mendiak eta izarrak,
Atozte, atozte nigana, zeranak,
Kanta dezagun guzion artean
Jaungoikoaren gloria, gaurko gabeen.

Ariatxoa

Eguzki andia,
Izar argia,
Lastotan dautzan
Aurtxo orrek
Sortua zera,
Ta orren mendera
Bizi artean
Zaude zuek.

Ur aserrea,
Mendi eskerkea,
Lastotan dautzan
Aurtxo onek,
Ain geldirikan
Zuen tokian
Leku batean
Zauzka zuek.

Au ala izanik,
Aur biurturik
Gaurko gabean
Dadukat nik,
Gizon tristea,
Penaz betea,
Libratu dezan
Pekaturik.

Nik ekarririk
Gizon egiñik,
Nik gaur bear det
Kantatu
Bere etorrera
Gizon artera;
Eta ala zuek
Lagundu.

IRUGARREN OTSALDIA

ARTZAI KANTA *Adirakaia*

Guziak dakite nola aingeruak gaztigatu zieten Belen inguruko artzaiari munduaren Salbatzalea jaio zala estrabi batean.

Ebanjelioko pasarte onetatik ta beste toki askotatik, nun J.K. gureak bere burua artzaitzat izendatzen duen, artu izan da otsaldi edo kanta onen irudidea; zeñean asmatzen dan, Belen inguruko artzaiak, jakiñik Artzai berri bat eldu dala abel-etxera, alkar arturik, diazela ongi-etorria ematera. Onetarako, Tersis ta Filis lagun guztietatik gazteenai, ta bozik onenak dituztenai, enkargatzen diete ongi-etorria guzien izeneau ematea, zeintzuek au egiten dute kanta berri onetan; nun artzaiaren egokikilde edo metaforaren azpian estaltzen diran Jesu-Kristoren bizitza ta gure Fedeko misteriorik nagusienak.

ARTZAI KORUA

Ola, goazen, artzaiak,
Abel-etxera,
Lagun berri bat
Ezagutzera:
Ta ongi-etorri on bat
Ematekotzat,
Guzien partez,
Tersis, zuk ta Filisek
Kanta kanta berri bat.

TERSIS ta FILISEK, biak

Baña kontu zuek ere laguntzeaz,
Estribillo batez, guzien artean.

GUZIAK

Ordu onean.

TERSIS ta FILISEK

1/

Artzai zoragarria!
Ona emen gera,
Ongi-etorri on bat
Zuri ematera:
Ez da artzairik gelditu
Inguru guzian,
Diranak emen datoz,
Bada, elkarren leian.

ERANTZUERA

Erantzun bada, lagunak,
Esan dezun bezela,
Jakiñ dezan etortze onez
Nola gu poztu geran:
Ea bada, kanta laxter.

GUZIAK

Bai, bai, bai, bai, bai, bai, bai.

BIAK

Ea bada, kanta laxter.

GUZIAK

Bai, bai, bai, bai, bai, bai, bai.

Ongi etorri zerala,
Artzai pare gabea,
Gurekiñ bearko dezu
Beti sekularean..

TERSIS ta FILISEK

2/

Artaldeak bakarrik,
Txabolak zai gabe,
Utzirik gatoz, baña
Ardurarik gabe:
Piztietatik dala,
Naiz lapurretatik,
Zuk gordeko dituzu,
Or zautzan lekutik.

Erantzun, bada, lagunak...

T. ta F.

3/

Etsaia alperrik dabil
Leoia bezela,
Inguruka, ustez zerbait
Artuko duela.
Judako leoiaren
Begiratzun batek
Utzi erazoko dizka
Laxter bazter abek.

Erantzun, bada, lagunak...

T. ta F.

4/

Zu agertuarekiñ
Egingo dute iges
Gure etsai guztiak
Emendik bildurrez:
Euren damu gaistoan
Uxatuko dira,
Ta inpernuetaraño
Ondatuko dira.

Erantzun, bada, lagunak...

T. ta F.

5/

Artzaitzat zendozena
Aintziña gengian,
Lenagoko gizonai
Maiz aditurikan:
Ta aiñ maite artaldea
Izango dezula,
Non ta azkenik bizitza
Kastauko zaitzula.

Erantzun, bada, lagunak...

T. ta F.

6/

Ardiak duten gaitza
Kentzeko jakiñik,
Ez dala artzaiaren
Odola lakorik:
Etorri ta egun asko
Pasatu baño len
Asiko zeradela
Ugariro ixurten.

Erantzun, bada, lagunak...

T. ta F.

7/

Amodio andi onek
Parerikan ez du,
Artzai ona zerala
Erraz dezakezu:
Orrek ardiak zaitzen
Ipiñiko zaitu,
Ta orrek aien ondoren
Ekarriko zaitu.

Erantzun, bada, lagunak...

T. ta F.

8/

Bost bider ekustean,
Lagunak utzirik,
Ardiren bat diala
Bide okerretik,
Galdu dediñ bildurrak
Osta antxiturik,
Biurtuko dezu atzera,
Lepoan arturik.

Erantzun, bada, lagunak...

T. ta F.

9/

Ogei ta amairu urte.
Pena andiz beteak,
Emango ditzu, abek
Ondo gordetzeak;
Ta aien kabuan gero
Esker ematea
Izango da gogorki
Bizitza kentzea.

Erantzun, bada, lagunak...

T. ta F.

10/

Orduan kunpli dediñ
Aintziñako itza:
Artzaia jo, ardiak
Banatuko dira.
Baña iru egun barru
Zu piztuko zera,
Ta bilduko dituzu
Elkargana ostera.

Erantzun, bada, lagunak...

T. ta F.

11/

Ala ere Aitagana
Biurtu bearako dezu.
Ta artalde maite ori
Utzi naiko ez dezu;
Baña zure amoreak
Asmatuko bait du
Nola, joanagatik,
Aiekiñ gelditu.

Erantzun, bada, lagunak...

T. ta F.

12/

Mirariatatikan
Mirari andiena
Izango da artarako
Ikusiko dena;
Bada ogiaren antzaz
Ostia batean
Geldituko zerade,
Zure artaldean.

Erantzun, bada, lagunak...

T. ta F.

13/

Emen Zerutik iñoiz
Alde egin bagerik,
Egongo zera ardien
Janari egiñik;
Orrela izango zera
Beti aien aldean,
Arik-eta munduak
Dirauen artean.

Erantzun, bada, lagunak...

T. ta F.

14/

Asko ez balitz bezala
Mirari aĩn andia.
Ipiñiko ere dezu
Ordeko Artzaia,
Zure ardiak ongi
Gobernatu ditzan.
Ta bide onetatik
erabilli ditzan.

Erantzun, bada, lagunak...

T. ta F.

15/

Artzai onen mendean
Arkitze ez diranak
Izan bearko dute
Galduak diranak:
Ta ala, artzai maitea,
Zurekiñ nai degu.
Ta argan zure ordea
Ezagutzen degu.

Erantzun, bada, lagunak...

T. ta F.

16/

Artzai onen mendean
Bizi ta ilko gera,
Joateko Zurekiñ
Aitaren aldera;
Arren lagun zakizgu
Au ala kunplitzen,
Gero goza zaitzagun
Zeruetan. Amen.

Erantzun, bada, lagunak...

Kopla jostalluak

Ezagun du munduak
Jesus jaio dena;
Ain dago mudatua,
Ez dirudi lena;
Len guzia zan pena,
Negar, naibageak,
Ta oraiñ atsegiñ, gusto,
Algara, parreak.

Gorroto, errierta,
Auziak ta gerra,
Gaitzak, gose, gezur ta
Intentzio okerrak
Juanik, ia ez dago
Ezerren bildurrik,
Ta ala dago mundua
Zeru bat egiñik.

Abogadu, eskribau
Eta merioak,
Mediku, barbero ta
Botikarioak,
Ez dira bear; ta argatik
Izango da sarri
Hipokrates gaxoa
Saguen janari.

Ezpatak, lantzak eta
Beste arma guziak
Erositzen dituzte
Errementariak;
Ta alperrikan ez dediñ
Galdu burni ura,
Enpleatzera diaz
Gure probetxura.

Atxur, burdiñara ta
Golde biurturik,
Nekazari langiñak
Ongi giaturik,
Emango digu lurrak
Garia ta artoa,
Gaztaña, sagardoa
Ta ardoa naikoa.

Garia ta artoa
Merke ta ugariro,
Gaztaña ta sagarra
Berriz urte-oro;
Ta ardoak, galdurikan
Lengo malizia,
Ez gaitu moskortuko.
Edan zia-zia.

Ez da onezkero esango
Gezurrik batere,
Egia esango dute
Dendariak ere:
Juan da emendik tranpa
Ta pede gaistoa,
Ia ur bage saltzen da
Tabernan ardoa.

Basa arteko piztiak
Malso-malso egiñik,
Ez dute ya alkar jaten,
Ta aiñ gitxi gizonik.
Bat egiñik guziak
Alkarren artean
Bizi dira etsai gabe,
Kontentuz, bakean.

Otsoa ta ardia
Zelai zabalean
Sarri ekusten dira
Biak jolasean;
Alberdanian txita
Aizariarekiñ.
Portugesaz laztanga
Gastelaubarekiñ.

Auxen bai dala egiaz
Denbora urrezkoa,
Ta ez len koplari zarrak
Erausitakoa;
Oraiñ aien amesak
Egia sorturik,
Ekusten ari zera
Pozez zoraturik.

Baña kanta berri au
Geitxo luzatu da,
Nere eztarri tristea
Ia urratu da;
Naiago det ixildu
Katarratu baño;
Agur, nere jendeak,
Urrengo urteraño.

La vida y la obra del Conde de Peñafiorida

LEANDRO SILVAN

*Irakurle, horra “erankin”ean Leandro Silvan jaunak Peñafiorida Konteari buruz egindako lan bikaina. Hasieran itzul-
tzekotan ere egon ginen arren, azkenean, bere horretan jartzea
erabaki dugu.*

*Leandro Silvan (Madrid 1901 – Donostia 1999), Madrilen
jaio zen arren, bere bizi osoa Euskal Herrian pasa zuen.*

*Zientzietako ikasketak Zaragozan egin ondoren, hemen ko-
katu zen eta Euskal Herriko zeramika arloan aditua izan zen.*

*Adiskideen Elkarteko partaide izateaz gain, “Ilustrazioari
buruzko lan ugari argitaratu zituen, baita Peñafioridako Kon-
tearen eta Elhuyar anaien biografiak ere”.*

*Aurten, Peñafioridako Kontearen 250. urtea ospatzen ari
garenez, hora bada “omenaldi gisa” Silvanen lana gure fun-
datzaileari buruz.*

PROF. DR. LEANDRO SILVAN

LA VIDA Y LA OBRA DEL CONDE DE PEÑAFLOIDA

FUNDADOR DE LA REAL SOCIEDAD BASCONGADA DE
LOS AMIGOS DEL PAIS

SAN SEBASTIAN

1971

PATRONATO
"JOSE MARIA QUADRADO"

ESTA PUBLICACION HA SIDO COSTEADA
POR EL
PATRONATO «JOSE MARIA QUADRADO»
(C. S. I. C.)

El reseñar hechos, circunstancias y particularidades que sean nuevas y no conocidas, en la vida o en la obra de un personaje tan amplia y reiteradamente estudiado como el Conde de Peñafloreda, es tarea con tantas y tales dificultades que el llegar a realizarla ha de considerarse como cosa excepcional y difícilmente posible. Los numerosos estudios biográficos que sobre aquél han llevado a cabo prestigiosos y hábiles investigadores (1) y la variada y crecida colección de monografías y artículos en que escritores sagaces y bien documentados describieron y concretaron el origen, las características y los detalles, incluso secundarios, de cuanto ideó, propuso y realizó el ilustre aristócrata guipuzcoano (2), son ampliamente suficientes para que en ellos pueda encon-

(1) Además de la importante labor bio-bibliográfica sobre Peñafloreda y sus obras, llevada a cabo por el Académico Don Julio de Urquijo y recogida en uno de sus libros (LI) merecen citarse como más interesantes los trabajos de NARROS (XXXVIII), FERNANDEZ NAVARRETE ((XXII), ALTUBE (I), ARALAR (IV), IRIARTE (XV), MARTINEZ RUIZ (XXXIV) y ZUMALDE (LXIX y LXX).

(2) Sería prolijo citar los numerosos escritos de todas clases referentes a la Real Sociedad Vascongada y a las restantes realizaciones del Conde de Peñafloreda. Recogemos por ello sólo los más interesantes, entre los que figuran algunos debidos al mencionado aristócrata (XLV y XLVI) o inspirados por él (XX y XLIV), así como los de ANES (III), BARRIOLA (VII y IX), ARANEGUI (V), LABORDE (XXVII), LARRANAGA (XXIX), MENDIOLA (XXXV), NUÑEZ de ARENAS (XXXIX), SARRAILH (L), SEMPERE Y GUARINOS (LII), SILVAN (LIII y LV), TELLECHEA IDIGORAS (LVII), TORAL (LVIII), URQUIJO (LX y LXI), YRIZAR (LXVI) y otros.

trarse una información tan extensa como completa acerca de él mismo y de las creaciones procedentes de su variada y fecunda actividad.

Pero en algunos de esos trabajos, y especialmente en los aparecidos con anterioridad a nuestro siglo o a principios del mismo, está bien patente la adhesión y el profundo apego de sus autores a los viejos idearios nacionales, teñidos aún por resabios de un trasnochado medievalismo y tan incrustados en la espiritualidad de nuestro país que habían llegado a integrarse en ella como componentes indispensables e inamovibles. Esta circunstancia y la presencia en las actuaciones de Peñaflo-rida de formas ideológicas nuevas, con matices más liberales que habían de estar por ello en pugna con la caduca y cerrada mentalidad española de su época, han dado lugar a radicalismos, no exentos de un repro-ble apasionamiento, y causantes de los errores en los juicios que han merecido tanto muchas de las realizaciones debidas a este personaje, como su propia personalidad, que por las causas reseñadas resulta total-mente desfigurada en reiteradas ocasiones.

La posterior definición de la ideología renovadora de los «Ilustra-dos» como un status intermedio entre la que profesaron los intelectua-les revolucionarios del siglo XVIII y la que por entonces informaba el ambiente político-social y cultural de nuestra patria, así como el carácter —que Sempere y Guarinos le reconoce— de ser el Conde de Peña-florida «*inmortal en los fastos de la historia de los vascongados y muy respetable en los de la Nación española*», como brillante promotor de un mejoramiento en las actividades culturales y socio-económicas de nuestro conglomerado demográfico provincial, a lo largo de las déca-das esplendorosas correspondientes al último tercio del siglo antecita-do, constituyen exigencias suficientes para obligarnos a recoger, revi-sar y actualizar lo mejor y más interesante de cuanto se ha dicho y es-crito acerca de esta figura señera de la intelectualidad hispana, cuya influencia renovadora y europeizante no sólo alcanzó a toda la Espa-ña metropolitana y ultramarina de su época, sino que llegó a tener, ade-más, resonancia y notoriedad extranacionales.

Reiteramos nuestra plena consciencia de las crecidas dificultades inherentes a este propósito; y como disculpa y justificación de la osa-día atribuible a la pretensión de realizarlo, nos apresuramos a confe-sar, antes de iniciar nuestra labor, que la idea de llevarla a cabo nos la ha sugerido la indicación de un intelectual contemporáneo, maestro de

ensayistas, según el cual (3) puede tener interés aprovechar una oportunidad nueva (aunque sólo sea una oportunidad más, sin trascendencia ni importancia reconocidas) para reseñas y analizar aspectos sabidos y comentados ya anteriormente, y correspondientes a hechos destacados o a personajes de categoría excepcional.

Además, completando la precitada opinión, en el «*Libro de los Salmos*» encontramos este comentario sobre el impacto emocional procedente de contemplar la existencia de un elegido: «*Vivió con la honradez del cristiano. Murió dejándonos una estela de ejemplaridad sin par. Por ello no podemos sustraernos a la emoción que produce el renovar la contemplación de su vida y de su obra*».

Queremos recoger en esta nota bio-bibliográfica el fruto de esa contemplación, deduciendo de la misma algunas consecuencias aleccionadoras. Y deseamos además que nuestro comentario sobre ella, libre de romanticismos e ideas preconcebidas y ajeno a todo intento de transformarse en inoportuno panegírico, constituya sin embargo un modesto pero sincero homenaje a la memoria del ilustre patricio guipuzcoano.

(3) J. BABINI. — Historia Sucinta de la Ciencia. Buenos Aires (Espasa) 1951.

II

Francisco Xavier María de Munibe, Octavo Conde de Peñafloreda, fundador de la primera Sociedad de Amigos del País y destacado precursor, por lo tanto, del notable movimiento cultural que de modo tan amplio e importante se manifestó a lo largo y a lo ancho del solar hispano en la segunda mitad de la centuria decimioctava, era oriundo de Azcoitia —la antigua San Martín de Iraurgi— «*pueblo pequeño pero uno de los principales de la provincia de Guipúzcoa*» (4), situado en la zona central de ésta, a orillas del Urola y muy próximo al lugar donde dos y medio siglos antes viera la luz primera Iñigo de Loyola.

Miembro de antiguas y preclaras estirpes, tronco de más de sesenta casas, y enraizado a través de alguna de ellas en los primeros pobladores de tierras azcoitianas, su ascendencia familiar cuenta como una de las más prestigiosas y principales entre la nobleza vascongada (5).

Se afirma que nuestro biografiado tuvo por deudos algunos miembros de las dinastías reales francesa, normanda y navarra (6); y tam-

(4) Así lo describe el Marqués de Narros en su "Elogio" de Peñafloreda (XXXVIII).

(5) A pesar del remoto origen, algunos de los linajes que concurrieron luego en nuestro biografiado —p. ej.: el de Idiáquez— sólo adquieren prestigio y notoriedad al reasentarse en tierras azcoitianas desde finales del siglo XVI.

(6) Según afirmación de ALTUBE. (I).

bién esforzados guerreros, como Don Pedro de Idiáquez, que en premio a su heroica actuación durante la toma de Málaga, el año 1487, recibió de los Reyes Católicos honores y mercedes (7). Por otra parte, precediendo a Peñafiorida en la promoción de empresas culturales, un Idiáquez patrocinó la fundación de la escuela de primeras letras que inició sus actuaciones en Azcoitia el año 1599; y otro miembro de la citada familia —Don Juan de Idiáquez, Capitán General y Duque de Granada de Ega— fue ayo y educador del que luego reinó con el nombre de Fernando VI (8).

Mas si esto fuese aún poco para atestiguar la honra y prez de su linaje, el apellido Eguía hizo emparentar a nuestro Conde con algunos santos varones, como Iñigo de Loyola y Francisco de Javier, que han merecido de la Iglesia el honor de ser elevados a los altares, reconociendo la excelsitud de sus probadas virtudes heroicas.

Nacido el 23 de octubre del año 1729, fueron sus padres Don Francisco de Munibe Idiáquez y Doña María Ignacia de Idiáquez e Insausti: se le bautizó ese mismo día, imponiéndole los nombres de Francisco Xavier María José Joaquín Felipe Félix Jacinto Ignacio (9).

En diversos documentos correspondientes a este personaje constan como abuelos paternos suyos Don Francisco Antonio de Munibe Ugarte y Doña Ana Luisa de Idiáquez y Zaldívar, citándose en aquéllos como abuelos maternos a Don Antonio de Idiáquez y Eguía y a Doña Luisa María de Insausti e Ibarra. Por lo tanto el nombre social completo del futuro octavo Conde de Peñafiorida era Francisco Xavier María de Munibe Idiáquez Idiáquez Insausti Ugarte Eguía Zaldívar e Ibarra (10).

Carecemos de información expresa referente a los primeros años de su vida, que seguramente transcurrieron entre la residencia azcoitiana de los Peñafiorida —la Dukeko-etxea o Casa negra, situada en la ca-

(7) Biografiado por BERISTAIN (X) pág. 59. Entre esas mercedes figuró la concesión "por tres vidas" de la Alcaldía Mayor de Sayaz.

(8) Nota biográfica de BERISTAIN (X) pág. 60. Véase también: Diccionario Geográfico Histórico de España. R. Acad. Historia. Madrid, 1802. Tomo I, pág. 139.

(9) Su Acta bautismal consta en el Libro de Bautizados núm. 4 de la Iglesia Parroquial de Azcoitia, al folio núm. 192.

(10) Véase: MARTINEZ RUIZ (XXXIV). — Como dato curioso indicaremos que en el Contrato matrimonial de Peñafiorida, existente en el Archivo de Protocolos de Oñate (leg. 3.302 fol. 195 y sigtes.) figura el Conde como Francisco Xavier M.ª de Munibe Idiáquez Sasiola Arancibia e Isasaga.

lle Mayor de esa villa, entre tal calle y el río y junto a la puerta principal— y el palacio de Insausti, extramuros de la población antecitada y no muy alejado de la citada casa solariega condal (11).

A pesar de su excepcional prosapia familiar, sus padres, de sólidas convicciones cristianas y honestas costumbres, le enviaron, todavía muy niño, a recibir las enseñanzas de primeras letras y de Gramática en el colegio que los Jesuitas regentaban en el mismo Azcoitia.

Ese centro escolar, al que ya nos hemos referido precedentemente, fue fundado el año 1599 por iniciativa del matrimonio Idiáquez-Olano, y estuvo situado probablemente en la casa-torre de Olano. Bien arraigado en el ambiente local y atendido con especial acierto por su Profesorado, el colegio amplió, andando el tiempo, sus primitivos programas docentes, impartiendo desde 1732 cursos de latinidad, a los que sin duda asistiría el joven escolar cuyas efemérides reseñamos (12). Este vivió en esa escuela jesuítica con alumnos pertenecientes a los diversos estamentos, altos y bajos, asentados en su villa natal «*confundido aun con la clase más ínfima de los concurrentes*». «*En su casa aprendía las costumbres y modales de caballero; y fuera de ella se acostumbraba a tratar noblemente con todo género de personas*» (13): este proceder, desusado en aquella época, y dictado por el amor de sus padres a las gentes del pueblo donde vivían, contribuyó eficazmente a inculcar en el hijo tales amores —de los que luego dio cumplidas pruebas— y a modelar, desde la primera juventud, el carácter sencillo, simpático, amistoso, sin empaque ni orgullo, que más tarde se manifestó en todas las actuaciones del futuro Conde de Peñafloreda (14).

Cuando cumplió los trece años (hacia 1742) sus progenitores, siguiendo una costumbre muy difundida entre las familias hidalgas del

(11) Existen aun, bien conservados, tanto la Casa Negra como el Palacio de Insausti, pero en aquella fueron realizadas, el siglo pasado, reformas y adiciones que mixtificaron su aspecto primitivo. — El Palacio de Insausti es hoy sede de la Real Sociedad Vascongada, por cesión graciosa del actual Conde de Peñafloreda.

(12) La fundación de este Colegio está reseñada en el libro del P. Malaxecheverria, S.J. (XXX) Parte primera, cap. VIII. — Véase también: BERISTAIN (X) pág. 44.

(13) Según MARQUES DE NARROS. "Elogio" (XXXVIII).

(14) A pesar de las tendencias democráticas que se manifiestan en los comienzos del proceso educativo de nuestro personaje, parece que este no concurrió a la Escuela parroquial ni a la Escuela pública que sin duda existiría en Azcoitia, como en otros pueblos guipuzcoanos, en cumplimiento del acuerdo tomado por la Junta Foral el año 1721. — Todas esas escuelas estaban muy desacreditadas, por sus frecuentes deficiencias pedagógicas y morales.

País Vasco (15), procuraron a su hijo las ventajas que podían proporcionarle otros estudios, realizados en el extranjero; y con tal finalidad le enviaron a Francia, inscribiéndole en el colegio que los Jesuitas tenían en Toulouse. Allí, bajo la dirección del P. Badon, Prefecto de estudios, fueron sus Profesores diversos maestros eminentes y entre ellos los PP. Charron, Drulhe, Du Gache, Durfort, Flouret, Salet y Tavernier (16), con los que aprendió Humanidades y Matemáticas. Y éstos fueron quienes, al mismo tiempo, iniciaron y desarrollaron en el colegial español la afición a las Ciencias físico-naturales, cuya enseñanza teórica y experimental comenzaba a realizarse entonces en forma muy estimable (17).

Durante su permanencia en Toulouse recibió además una sólida formación moral y religiosa, nunca olvidada, que había de consolidarse cada vez más, tanto por el previo buen ejemplo del ambiente familiar y por la posterior influencia del pacífico y ortodoxo acaecer de su villa natal, como por las continuadas y amistosas relaciones, siempre proseguidas, con los Religiosos que tan acertadamente habían contribuido a formar en él una personalidad cuyas excelentes calidades iban a manifestarse más tarde en toda su espléndida pujanza (18).

La estancia de nuestro personaje en el vecino país —que apenas llegó a conocer entonces por no haber salido de la residencia escolar donde estuvo alojado— duró aproximadamente cuatro años; y hubo de interrumpirla prematuramente forzado a ello por el fallecimiento de su padre, acaecido en el otoño del año 1746 (19). Unos meses más tarde, el día 3 de junio de 1747, contando escasamente diez y ocho años de

(15) Por la dificultad de las comunicaciones entre el País Vasco y el resto de nuestra Península —y quizás también por otras razones— las familias nobles de Guipúzcoa enviaban por entonces sus hijos a los Colegios franceses, especialmente a Bayona, Burdeos o Toulouse; en cambio los aristócratas vizcaínos preferían, ya en aquella época, la educación que impartían los Colegios ingleses.

(16) Trae estos datos J. DE URQUIJO (LXI) págs. 21 a 23.

(17) Sobre la enseñanza de esas Ciencias en los Colegios de la Compañía de Jesús véase: P. MALAXECHEVERRIA (XXX), parte segunda, capítulo XV y XVI.

(18) Se conocen numerosos testimonios de las relaciones entre Peñafloreda y diversos PP. Jesuitas, figurando entre esos testimonios abundantes cartas (existentes en el Archivo Mugártegui y en otros Archivos particulares). Varias de ellas han sido publicadas en los trabajos referentes a la R. Sociedad Vascongada, por ej.: en el J. DE URQUIJO (LXI).

(19) A pesar de los numerosos intentos realizados por varios investigadores, no se ha conseguido conocer el lugar donde falleció el padre de nuestro biografiado, ni tampoco la fecha exacta de su muerte. Su madre falleció el 21 de febrero de 1749 (Libro de Finados n.º 2 de Azcoitia. Folio 246).

edad, contrajo matrimonio en la villa de Oñate con una noble y virtuosa dama emparentada por su ascendencia familiar con varios preclaros linajes de Vasconia: era ésta Doña María Josefa de Aréizaga e Irusta, hija de los Barones de Aréizaga Don José de Aréizaga y Corral y Doña María Josefa de Irusta y Aguirre (20).

El nuevo matrimonio se instaló cerca de la Condesa viuda, pero al fallecer ésta en 1749, habitó también a menudo en el palacio de Insausti, donde como natural exigencia de la juvenil pareja y por iniciativa directa del Conde, fueron realizadas las obras precisas para mejorarlo y embellecerlo y para conseguir una más cómoda y más adecuada instalación (21). Allí vivieron los esposos Peñafiorida casi continuamente hasta el año 1767 (22), y allí vinieron al mundo, con toda probabilidad, los hijos que la Provincia les deparó.

Aunque suele considerarse como primogénito a Ramón María Pablo Martín José Antonio, nacido el 24 de enero de 1751 y de triste recordación por su prematuro y misterioso fallecimiento, hubo realmente un antecesor de éste que vió la luz primera, también en Azcoitia, el 13 de junio de 1748 y que recibió en el bautismo los nombres de Manuel María José Joaquín Antonio Ramón Ignacio Xavier. Después de estos dos varones vinieron al mundo Antonio María Joaquín Francisco Luis José Fermín (el 5 de julio de 1754) y Luis Xavier Antonio (el 4 de diciembre de 1764) nacidos ambos en la antecitada villa guipuzcoana (23).

(20) El Acta de matrimonio figura en el libro correspondiente núm. 5 de la Iglesia Colegial oñatiarra de San Miguel, al folio 117. Fueron testigos Don Francisco de Aranguren, Don Francisco de Aroz, Don Joaquín de Iturriaga y Don Luis de Antía. — Véase asimismo: ZUMALDE (LXX).

(21) La realización de estas obras, encomendadas a un arquitecto italiano, parece indicar el deseo del nuevo matrimonio de vivir con independencia de la madre de Peñafiorida, que después de enviudar siguió habitando en la Casa negra. Dichas obras consistieron en la adición de la torre hoy existente en el Palacio de Insausti, en la construcción de cielos rasos (probablemente los primeros que hubo en Guipúzcoa) y en el decorado de varias estancias con molduras, que aún se conservan en algunas de ellas.

(22) Dejó su residencia de Azcoitia en 1767 pero no levantó la casa y sus instalaciones hasta el año siguiente, cuando se trasladó a Vergara para ocuparse directamente de los asuntos de la Sociedad y en especial de los Centros escolares fundados por su iniciativa en esa población.

(23) Con referencia a una inoculación antivariólica realizada en Lequeitio por el mes de mayo de 1771 se cita un hijo de Peñafiorida llamado Félix (BARRIOLA. (X) cap. XVI. Pág. 107) del que no se ha encontrado dato alguno y que estimamos no debió de existir: el citado nombre lo llevó, entre otros y en lugar secundario, Antonio María de Munibe, tercer hijo de nuestro personaje, al que sucedió luego como noveno Conde de Peñafiorida.

El matrimonio tuvo además dos hijas —Juana María y Anastasia— de las que no ha quedado ningún recuerdo interesante. Tampoco el verdadero primogénito, Manuel María, (muerto en edad temprana) ni el benjamín, Luis Xavier, dejaron apenas memoria de su existencia; y desaparecido Ramón María, predilecto del Conde, que se esforzó por hacer de él un destacado hombre de Ciencia (24), únicamente se conoce con detalle la vida y las actividades de Antonio María, sucesor de su padre en la jefatura familiar como noveno Conde de Peñafiorida y dotado asimismo —igual que aquél— de muy estimables aficiones científicas (25).

Mientras con el correr de los años se sucedían estos acontecimientos en el hogar de Munibe, la personalidad humana, social y política de nuestro biografiado iba adquiriendo su pleno y total desarrollo.

Era por entonces el Conde un hombre de talla corriente pero de cuerpo voluminoso y con un peso que rebasaba el centenar de kilos; poseía una voz atenorada y pese a su corpulencia, se movía con gracia, acusando en sus finos modales el influjo de la educación francesa. Vestía y se aderezaba a la moda de entonces, con la elegancia propia de las gentes de su categoría social, pero sin exageraciones que contrastasen de la proverbial sencillez evidenciada reiteradamente en todas sus situaciones: precisamente sobre este particular tenemos una concreta afirmación, que el propio Peñafiorida nos ha dejado en una carta escrita a su hijo Ramón desde Vergara, el mes de julio de 1770. En esa carta, modelo de misiva paternal, le aconsejaba que para los actos protocolarios, y en las visitas de cumplido (entonces tan en uso) «*debes ir con la decencia correspondiente a un Caballero particular, sin ostentar de gran Señor ni manifestar mezquindades de pobretón*»; mientras que en las demás circunstancias normales del diario vivir «*es preciso ceñirse a lo meramente cómodo y decente*» (26).

(24) La amplia y cuidadosa formación científica que este recibió, en diversos países europeos (Francia, Estados de la Europa central, Suecia...) la ha estudiado muy detenidamente J. DE URQUIJO (LXI) pág. 42 a 95. — Este mismo investigador (Ob. cit. pág. 42) nos informa de que la primera hija —a la que llama María Josefa— nació antes que Ramón M.^a, pero su nombre era realmente Juana María Paula Luisa y la fecha de nacimiento fue el 27 de julio de 1762. No se han encontrado datos referentes a la otra hija que cita Urquijo.

(25) Antonio M.ª de Munibe, que había estudiado en el Real Seminario vergarés, tuvo, como su padre, aficiones científicas y colaboró intensamente en la labor de la Sociedad Vascongada.

(26) Véase: J. URQUIJO. — (LXI) pág. 52-53.

De esa naturalidad y sencillez en todas sus actuaciones, aprendida a la vez que las primeras letras por la convivencia con los humildes, derivaba seguramente buena parte de la simpática atracción que en nuestro personaje apreciaban sus convecinos y que le reconocen, sin excepción, todos sus biógrafos. Y ellas fueron asimismo una de las principales bases del poderoso influjo que ejerció sobre el medio humano en que se desarrollaron sus numerosas y variadas actividades.

Al heredar el título nobiliario que por su origen le pertenecía, recibió con él pingües rentas procedentes de los quince mayorazgos inherentes a la primogenitura familiar (27). Y aunque la posesión total de éstos no le llegó hasta el año 1762, desde la fecha de su enlace matrimonial pasó a disfrutar los saneados rendimientos que producían varios de ellos (28). El más antiguo era el mayorazgo de Apraiz, instituido en 1559 (29); pero los más importantes y los más estimados por él fueron el de Insausti, creado en Azcoitia el año 1627 por Don Juan de Insausti y Doña Catalina de Paredes, y sobre todo, el de Munibe, anejo al título condal e instituido en la vizcaína villa de Marquina a primero de octubre de 1719 por Doña Jordana Manuel de Arancibia, viuda de Don Juan de Munibe, dotándolo generosamente al formalizar la testamentaria de su fallecido cónyuge.

Junto con la esmerada educación que Peñafiorida había recibido, y con su simpatía personal, más las posibilidades de todo orden que le deparó su crecida fortuna, también el título familiar le ayudó a crearse una destacada posición dentro del estamento social guipuzcoano a que pertenecía.

Ese título, creado por el Rey Felipe IV en 1633 para premiar los méritos y servicios de Don Antonio de Eguino y Zubiaurre (30), fue ostentado inicialmente por la hermana de éste, Doña Luisa María de

(27) Un completo y documentado estudio sobre los Mayorazgos de Peñafiorida (ocho de los cuales recibió de su madre), realizado sobre documentación de la mencionada Casa condal, figura en: J. MARTINEZ RUIZ (XXXIV).

(28) Estos se citan expresamente en las Capitulaciones matrimoniales, firmadas el mismo día de la boda en el Palacio de los Barones de Aréyzaga. Véase: ZUMALDE (LXX).

(29) Además del Mayorazgo de Apraiz, entre los que Peñafiorida poseyó, había otros seis creados en el siglo XVII.

(30) La designación de este título nobiliario corresponde al término y castillo de la pequeña aldea Pardina del Trendero o Peñafiorida, adquirida con tal finalidad cuando se creó, el mencionado título.

Eguino, ya que el primer beneficiario falleció antes de haber formalizado la concesión regia. Transmitido luego por línea colateral, pasó sucesivamente a las nobles familias azcoitianas Sasiola y Arancibia y quedó vinculado a la de Munibe en la persona de Don Manuel de Munibe y Arancibia, cuarto titular del Condado de Peñafiorida, de cuyo poseedor llegó por línea directa a nuestro biografiado, junto con los restantes mayorazgos, honores y beneficios anejos a la estirpe en que este título había recaído (31).

El conjunto de preeminencias que concurrieron en el mencionado aristócrata, unidos a la misión que por entonces desempeñaba esa clase social en el panorama político de la Nación, le llevaron en reiteradas ocasiones a servir cargos públicos. Fue Alcalde de Azcoitia durante el bienio 1747-1748, ocupando nuevamente la presidencia de dicha Corporación municipal en 1755 y en 1765 (32). Se le designó Diputado General de Guipúzcoa los años 1750, 1754, 1758 y 1761; y fue además Diputado a Cortes en 1758, realizando como tal acertadas intervenciones favorables a su provincia, que ocupó siempre un lugar preferente en la escala de sus afectos y a la que dedicó ilusionadamente, a lo largo de su existencia, lo mejor y más selecto de sus actuaciones, trabajando sin desmayos para conseguir el deseado progreso general de su txoko, y un mejoramiento del nivel de vida allí existente, basados ambos según su leal saber y entender en un intenso y cuidadoso perfeccionamiento cultural y en la aplicación inmediata de éste a las diversas actividades del diario vivir.

Peñafiorida, con la perspicacia propia de un intelectual de nuestro tiempo y gracias a su amplia y cabal visión de la realidad, derivada de su extensa formación enciclopédica, fue precisamente de los primeros en intuir la directa e inalienable relación existente entre la cultura y el bienestar social, en todos sus aspectos y manifestaciones. Por ello sobre el variado conjunto de sus múltiples y heterogéneas actividades —aunque sin negarse a aceptar cualquiera de éstas cuando fuera preciso— prevaleció, hasta absorberle totalmente, la plena dedica-

(31) Los antecesores de nuestro personaje en el Condado de Peñafiorida fueron, (tras la primera Condesa María Luisa de Eguino) Don Sebastián de Sasiola Arancibia, Don Bernardino de Arancibia, Don Martín Manuel de Munibe Arancibia, Don Juan Francisco de Munibe Axpe, Don Francisco Antonio de Munibe Ugarte y Don Francisco de Munibe Idíáquez, padre de nuestro biografiado.

(32) Según datos que constan en los "Libros de Decretos de la Villa de Azcoitia". También habían sido Alcaldes, anteriormente, el padre de Peñafiorida (en 1722 y 1726) y otros antecesores suyos, que ocuparon varias veces ese cargo en el siglo XVI.

ción a la misión cultural que desde su regreso de Francia había ido perfilando, en el transcurso de varios años pródigos en meditaciones, estudios y trabajos.

Durante todo ese tiempo permaneció en constante relación con varios intelectuales españoles y extranjeros, con sus antiguos Profesores de Toulouse, y también con las Academias y Centros culturales de diversos países (33), intercambiando con todos ellos ideas y puntos de vista que pudieran llevarle a modelar convenientemente y con la mayor perfección posible el proyecto, aun impreciso, que tan ilusionadamente acariciaba.

Ese proyecto, que cristalizó finalmente en realizaciones concretas al fundar primero la Sociedad Vascongada de los Amigos del País, y luego sus creaciones anejas, tuvo que vencer todavía, antes de consumarse, un sinnúmero de rémoras y dificultades: y si llegó a hacerse tangible realidad esta que podemos definir y calificar como su principal y más destacada obra, fue, por una parte, gracias a las excepcionales condiciones de organizador y hombre de acción que poseía nuestro Conde; y de otra parte porque el orden y la constancia en los trabajos —aun en aquellos cuya realización le violentaba— figuraron siempre entre las cualidades primordiales de aquél, quien dirigiéndose a sus hijos como mentor y consejero afirmó haber sido capaz de superar muchas deficiencias de su labor «*con una inalterable distribución de horas y una ordenación práctica de la vida*» (34).

En otro lugar nos ocuparemos de las particularidades que se manifestaron en las creaciones de Peñafiorida, del impacto que estas produjeron en la sociedad de su época —y especialmente en la élite y en las clases dirigentes de esa sociedad— y de la importante difusión que pronto alcanzó en el ámbito nacional el ideario renovador de nuestro personaje. Pero estimamos ahora más interesante, para llegar a definir mejor la personalidad del ilustre aristócrata que nos ocupa, el hacer un examen de las características que, a nuestro juicio, se revelan con matices especialmente destacados e intensos en el transfondo de esa personalidad.

Peñafiorida, en la mayor parte de los aspectos que nos muestran

(33) Alguno de ellos, como la Real Academia de Ciencias, Bellas Letras y Artes de Burdeos, le incluyeron entre sus miembros, y como tal figuró en el Catálogo de Socios de la Vascongada.

(34) Véase: ALTUBE (I).

su vida y su obra, aparece como hombre plenamente imbuído del espíritu de su centuria, y es por ello —igual que éste— un ser pródigo en contradicciones y contrastes.

Católico a carta cabal, cumplidor de cuanto pide y ordena la Santa Madre Iglesia (en cuyo seno vivió y murió), patrono solícito de capillas y conventos, a los que prestó apoyo y ayuda continuamente, y feligrés respetuoso con las costumbres y tradiciones religiosas propias del ambiente en que actuó, se vió forzado, sin embargo, como otros «*Ilustrados*» de su época, a «*buscar medios de remover los estorbos morales o derivados de la opinión*» (35) para poder alcanzar las finalidades culturales que propugnaba. Conviene señalar que dichos estorbos, por el inmovilismo, la rutina y una dosis adicional de incultura, procedieron en gran parte de gentes que profesaban el mismo ideario religioso de Peñafloreda; y aunque esas gentes le acusaron de heterodoxia en diversas ocasiones, es bien cierto que ni la Inquisición, ni la Jerarquía eclesiástica han hecho, en ningún momento, una declaración expresa en tal sentido. Ni tampoco tomaron providencias destinadas a oponerse clara y decididamente a que los proyectos y gestiones de nuestro personaje pudieran prosperar, a pesar de la escasa simpatía con que generalmente acogieron tales proyectos (36).

Si examinamos otros aspectos que aparecen en la espiritualidad de nuestro biografiado, fácilmente podremos comprobar en ella el refinamiento de que dan fe sus notables aficiones literarias y musicales. Inspirado por ellas escribió con encomiable corrección (e incluso con un estilo pulcro y de agradable lectura) no sólo obras históricas y polémicas, sino también piezas teatrales (37); y además compuso música —que

(35) Son palabras de JOVELLANOS, en su famoso "Informe sobre la Ley agraria. Año 1795"; dan idea de cuál fue la procedencia de los obstáculos que se opusieron a la renovación cultural entonces iniciada y frenada por una moral convencional, excesivamente puritana, así como por estados de opinión ya caducos pero difíciles de desterrar.

(36) Hoy está definitivamente superado el criterio peyorativo, en cuanto a ortodoxia, que se mantuvo anteriormente y durante largo tiempo, sobre las Sociedades Económicas y sobre buena parte de sus componentes. Las críticas de Menéndez Pelayo y de sus seguidores carecen de importancia tras las opiniones que acerca del proceso científico y sus derivaciones utilitarias han expuesto los mismos Pontífices, el P. Arrupe, S.J. (en su Conferencia sobre las misiones. Roma 1967) y otros calificados personajes de indudable criterio ortodoxo. Algunos comentarios sobre este asunto en: E. TORAL (LVIII), SILVAN (LV pág. 26 a 37), etc.

(37) Entre las obras históricas de nuestro biografiado destaca su "HISTORIA DE LA SOCIEDAD VASCONGADA" (XLV); como obra polémica, asimismo notable, citaremos "LOS ALDEANOS CRITICOS", escrita probablemente en colaboración; y merece

hoy se conserva y ejecuta todavía— destinada especialmente a dar mayor esplendor a las ceremonias religiosas, aunque no faltó en ella asimismo el matiz popular, e incluso otros de más altos vuelos (38). Pero en oposición a esas refinadas manifestaciones espirituales, hay que considerar a Peñafiorida no únicamente como adepto al cultivo de las Ciencias positivas, sino como indiscutible paladín de un materialismo científico, de buena ley y bien intencionado, que caracteriza y define gran parte de sus actuaciones en el campo de la intelectualidad, situando éstas en un nivel poco congruente con el ideario espiritual defendido (aunque no siempre lealmente profesado) por los españoles de su época (39).

Es de justicia hacer constar que al difundir el precitado utilitarismo científico, el aristócrata guipuzcoano pretendía, como finalidad fundamental, influir favorablemente en la evolución económica y social del país. Y debe señalarse asimismo, que el enciclopedismo de los conocimientos adquiridos por aquel —del que derivó el matiz positivista atribuible a sus actuaciones— ha sido causa de que se le haya considerado, erróneamente, como adicto al espíritu anticatólico y materialista de la Enciclopedia francesa, cuya ideología sectaria estaba en indudable oposición con la formación moral de Peñafiorida. Pese a la equivocada (a veces maliciosa) interpretación que algunos han dado al espíritu de su ideario y al contenido de las actuaciones de este personaje, lo cierto es que nunca compartió ni admitió los errores religiosos y morales sostenidos por los renovadores ateos de allende el Pirineo.

En otros aspectos de las antemencionadas actuaciones se advierte una constante y reiterada preocupación por el mejoramiento de las disponibilidades financieras de sus connacionales; y ello ha servido de base a algunos comentaristas para atribuir a nuestro Conde y a sus

recordarse asimismo su obra teatral *EL BORRACHO BURLADO*, de la que además de autor fue actor y director cuando se representó en 1764.

(38) Entre las partituras para actos religiosos destaca una Misa. Hay también composiciones populares; como su "Cabon" (Nochebuena) y puso música asimismo a la ópera "El Mariscal en su fragua". Véase: URTEAGA (LXII).

(39) En el "Fondo Urquijo", propiedad de la Diputación Provincial de Guipúzcoa, en San Sebastián, existen unos manuscritos del Conde en los que se desarrollan temas de Física (Divisibilidad de la materia y Máquina pneumática). Esos escritos constituyen las primicias de una más amplia labor científica, que es preciso unir a cartas y otros testimonios en los que existen informes sobre la dedicación de Peñafiorida a las labores científicas.

actividades un marcado carácter burgués, a pesar del claro contraste existente entre ese carácter y su manera de vivir y de actuar en la ejecución de los principales trabajos que llevó a cabo (40). Tales comentaristas olvidan que quienes colaboraron en ellos con Peñaflores eran, como él, miembros de la aristocracia o de las clases dirigentes vascongadas; y desdeñan asimismo el testimonio que aquél nos ha dejado en las particularidades de su existencia diaria, ajustada permanentemente —salvo en la disipación, la holganza y la apatía— a la que era propia y normal en los individuos de la nobleza contemporánea suya.

Nuestro biografiado mantuvo trato con los Reyes, según costumbre usual en los aristócratas de entonces; escogió la compañera de su vida entre las jóvenes pertenecientes a una de las más destacadas familias de sangre azul; celebró fiestas y reuniones al estilo de los grandes señores de su tiempo, rodeándose en ellas de otros señores iguales a él. Y si en algo discrepó de lo que había venido siendo tradicional en los individuos de su privilegiada clase social, no fue por extemporáneas tendencias de aburguesamiento: esas discrepancias se debieron al inevitable influjo de los importantes cambios acaecidos en el carácter del estamento aristocrático a lo largo del siglo XVIII, cambios culminados casi definitivamente en el tercio postrero de esa centuria, coincidiendo con el momento de máxima actividad del Conde azcoitiano.

Los precipitados cambios en el estamento nobiliario, consolidando definitivamente tendencias anteriores, acabaron por crear una nobleza comerciante. Y a la vez adquirió ya forma y estabilidad el hasta entonces incipiente e indefinido grupo social burgués, constante imitador de la aristocracia histórica, con la que por el momento no pudo igualarse ni mezclarse, a pesar de sus manifiestas apetencias de conseguirlo. Pero resulta normal y natural que Peñaflores, plenamente inmerso —según en sus astuaciones aparece— dentro de las tendencias evolucionistas del período que estamos considerando, no pudiera sustraerse a los cambios producidos a lo largo del mismo, y que sin renunciar a sus antecedentes aristocráticos, tuviera que actuar en la forma que impusieron tales cambios y de acuerdo con las modalidades derivadas de ellos (41).

(40) En relación con cuanto exponemos hay datos de interés en: A. de OTAOLA (XL) y G. ANES (II).

(41) Recuérdese que la aristocracia de la sangre había venido siendo, hasta entonces, una nobleza combatiente, consustancial con la Monarquía; pero en el último tercio del siglo XVIII, al declararse dignos y honorables los antiguos oficios serviles, por una disposición oficial del año 1786, se hizo viable la intervención del estamento nobiliario

Es evidente que se advierte con facilidad la influencia de éstos en el esquema orgánico previsto por nuestro personaje para las instituciones culturales que promovió, a las que asignó como una de sus misiones fundamentales la creación de una élite dotada de la formación moral e intelectual indispensables para adaptar y aplicar convenientemente sus actuaciones a lo que exigían los nuevos tiempos, sirviendo así eficazmente a la colectividad nacional dentro de la estructura social que ésta iba adoptando. La mencionada asignación es, sin duda, la que ha servido de base para atribuir, equivocadamente, un carácter burgués a las obras de Peñaflores y consecuentemente, a su misma personalidad, a pesar de que él fue siempre claro exponente del estamento nobiliario a que perteneció (42).

Al proseguir el examen de los caracteres que pueden revelarse en su personalidad, aún se presenta ocasión de advertir en ella diversos matices netamente contradictorios especialmente patentes en las características pedagógicas de las instituciones culturales que nuestro personaje creó y organizó.

Escolar, en su juventud, «descuidado y poco aplicado, y aun flojo» (según propia confesión), había además escrito al P. Isla «siempre he aborrecido el magisterio, porque he aborrecido el medio de llegar a él, quiero decir el estudio» (43). Pero a despecho de tales afirmaciones y oponiéndose a ellas, las actuaciones que llevó a cabo tuvieron como finalidad el crear un Centro escolar —el Real Seminario vergarés— donde por acción inmediata y directa de nuestro biografiado, el magisterio alcanzó una amplitud, una intensidad y una perfección que por entonces eran tan nuevas como infrecuentes.

Tanto el contenido y las particularidades del plan de estudios que ese Centro escolar desarrolló, como las técnicas pedagógicas utilizadas en el mismo (técnicas cuyo perfeccionamiento le preocupó de una ma-

en los negocios industriales y comerciales y en otras actividades no militares. — Esas intervenciones, unidas al enfrentamiento con determinados poderes eclesiales, constituyen una de las causas que han contribuido a la caprichosa interpretación del ideario y las actuaciones de los “Ilustrados”, tanto en su época como posteriormente.

(42) Cuanto acabamos de afirmar no trata de negar el matiz liberal del pensamiento orientador de las actuaciones realizadas por Peñaflores, pensamiento que concuerda con el de los restantes “Ilustrados” españoles. Este ha sido analizado, en muchos de sus aspectos, por: A. ELORZA (XVI y XVIII).

(43) Carta del P. Isla, S.J. en relación con las discusiones provocadas por la publicación de “Los Aldeanos críticos”.

nera especial) (44), dieron oportunidad a los detractores del aristócrata azcoitiano para atribuir a éste y a sus creaciones un carácter marcadamente revolucionario (45); y cabe aceptar esa opinión, en principio, si se considera que existiendo en los planes y en las formas pedagógicas del mencionado Centro elementos enteramente nuevos —como el amplio desarrollo de las disciplinas científicas frente al de las cuestiones filosóficas y teológicas, y el paso de los conocimientos desde el libro o el discurso a la mesa de experimentación— esos elementos habían de dar lugar en el alumnado a un proceso de formación y a unos resultados de éste totalmente distintos de los que precedentemente se habían venido obteniendo en otras Instituciones culturales españolas.

Pero ser un renovador no equivale necesariamente a ser un revolucionario, tomando para esta palabra la acepción peyorativa usual. Debe tenerse en cuenta, para juzgar a Peñafiorida, que hasta bien entrado el siglo XVII los paladines de la intelectualidad habían venido elaborando los conjuntos de conocimientos científicos en forma solamente teórica, y sobre los postulados básicos de los filósofos de la Ciencia. Estos filósofos fueron los organizadores del saber tradicional, adquirido lenta y gradualmente en el decurso de los siglos; pero no fueron creadores de nuevos conocimientos, explicados, medidos y racionalmente agrupados más tarde en las diversas ramas de las Ciencias.

Nuestro biografiado vio claramente que era preciso actualizar la cultura de nuestro país, aportando para ello las nuevas orientaciones del pensamiento y de la promoción científica, apartándole —y en especial a los intelectuales, a las minorías dirigentes y a los grupos activos del mismo— de la senda rutinaria e inoperante de la Escolástica, y del estéril exhibicionismo pseudocientífico refugiado en los Centros escolares clásicos, donde con excesiva frecuencia se evidenciaba aquél en la realización de interminables discusiones académicas, tan enrevesadas como inútiles. Comprendió que era preciso, asimismo, crear el instrumento adecuado para conseguir, sin perjuicio del perfeccionamiento espiritual (46), un mayor progreso material de sus conciudadanos; y ate-

(44) La preocupación de Peñafiorida por conseguir una eficiente y acertada actuación de los Profesores enrolados en los Centros docentes de la Sociedad Vascongada, ha quedado patente de modo expreso en el discurso que pronunció en una Junta de dicha Sociedad y que recogen los "Extractos" del año 1783.

(45) Menéndez Pelayo consigna reiteradamente esa opinión en su libro (XXXVII), afirmando que Peñafiorida fue quien fundó el primer Colegio laico en nuestra Nación.

(46) Conviene recordar que el principal Centro escolar creado por Peñafiorida —el Real Seminario de Vergara— no sólo tuvo un Director espiritual permanente, y cultos

niéndose a esta manera de pensar tan sensata como ortodoxa —quede esto bien claro— actuó sin amedrentarse por el esperado choque contra aquéllos que apegados a un conservadurismo mal entendido, a veces un tanto egoísta, se aferraban por encima de todo al mantenimiento de la injusta, desfavorable y casi caótica situación soportada por el pueblo español de entonces, tanto en lo cultural como en lo social.

Cabe tener en cuenta, además, otra particularidad interesante de la actuación que comentamos: a pesar de los nuevos aspectos que ofrece el contenido de la obra cultural realizada por Peñaflores, es innegable que existió en ella un profundo respeto al saber tradicional de nuestra patria. No abundan los que han llegado a advertir y comprender ese importante matiz, patente en muchos «*Ilustrados*» y que se revela claramente en las empresas intelectuales de nuestro Conde, donde las innovaciones se realizan respetando las íntimas esencias del acervo cultural heredado de las generaciones pretéritas. Por esta particularidad ofrece un destacado interés recoger aquí el siguiente párrafo del discurso en que un Embajador español ha sabido destacarla con singular acierto y con esta certera expresión: «*Tanto el Rey Borbón como Peñaflores deseaban contar con un equipo de gentes sólidamente unidas entre sí, con la noble misión de conservar, mantener, prestigiar y defender, si hiciera falta, las esencias más íntimas de la tradición cultural y del pensamiento español*» (47).

El convertir en realidad la antecitada idea, acertadamente y en forma práctica y eficaz, fue la norma que orientó los esfuerzos del creador y realizador de la primera Sociedad de Amigos del País, formada por gentes que por su expresa confesión de tal amistad no podían avenirse a olvidar ni a hacer traición a las venerables tradiciones del mismo. Y que en el ámbito de influencia esa Sociedad, o en los Centros y Entidades por ella inspirados, nunca trataron de sustituirlas introduciendo extranjerismos incompatibles con el modo de ser y la patrió-

religiosos obligatorios para sus escolares, sino que al preparar su fundación se consultó sobre estos particulares a diversas personas de reconocida ortodoxia, y entre ellas a Don Juan Fernando de Aguirre, que en carta (iné dita) dirigida al Secretario de la Sociedad Vascongada (Don José de Olano) fechada en El Escorial a 17 de noviembre de 1796, recomendó fuera encomendado el gobierno de ese Centro únicamente a sacerdotes, y que los Profesores seculares del mismo tuvieran intervención "sólo en su propia facultad". (Carta existente en el Arch. de la Vda. de Martínez de Pisón. Vitoria).

(47) Discurso del Embajador de España DON IGNACIO DE URQUIJO. (LIX).

tica manera de pensar y de actuar de los elementos directivos y demás miembros componentes de tales organismos.

Apegado incondicionalmente a la tradición —como buen vasco— el personaje que nos ocupa vivió siempre al modo tradicional; y nunca dejó de prestar intensa y solícita colaboración a los actos típicos de su país, asistiendo complacido y satisfecho a las fiestas, romerías y reuniones en que de manera tan espontánea y variada se revelaba, entonces como ahora, el apego de las gentes de Vasconia a las costumbres ancestrales heredadas de sus lejanos antepasados y transmitidas en toda su primitiva pureza de generación en generación. Mal se compagina ese sencillo proceder de Peñafiorida con los aspectos revolucionarios atribuidos por algunos, sin razones concluyentes, a su vida y a su obra, inspiradas siempre en el amor a su tierra natal.

Esa vida y esa obra, modelos de acendrada laboriosidad y dedicadas continuamente al servicio de sus conciudadanos, superando los sinsabores provenientes de reiteradas críticas e incomprendiones, se resintieron por obra de tan adversas circunstancias. Y la vitalidad del noble azcoitiano fue minada también a causa de los repetidos infortunios familiares, entre los que destaca especialmente el trágico fin de Ramón María, su hijo predilecto.

Casi inopinadamente y cuando aún podían esperarse nuevos e importantes frutos de la privilegiada inteligencia y del esfuerzo creador de Peñafiorida, éste falleció cristianamente en Vergara el día 13 de enero de 1785, contando entonces poco más de cincuenta y cinco años de edad. Tras unas solemnes exequias, sus restos fueron inhumados en la iglesia de Santa María de Xemein, en la villa de Marquina (48), y luego sus colaboradores y amigos, sinceramente impresionados por su inesperada pérdida, le dedicaron sentidos y solemnes actos necrológicos donde se puso de manifiesto la crecida y general estimación que le profesaban. Su más íntimo y leal compañero, el tercer Marqués de Narros, Don Joaquín de Eguía y Aguirre, Secretario Perpetuo de la Real Sociedad Vascongada, recogió más tarde en un «Elogio», los datos personales, el ideario y las principales efemérides correspondientes a la vida del ilustre patricio desaparecido (49).

(48) A pesar de haber fallecido en Vergara, el Acta de defunción no consta en el Libro de Finados de la Iglesia parroquial de la citada población.

(49) Según: MARQUES DE NARROS. "Elogio" (XXXVIII).

Con el óbito de éste se extinguieron las polifacéticas actividades de uno de los individuos más representativos de la generación a que perteneció, y en el que con mayor vigor se había manifestado la mentalidad renovadora propia de los intelectuales y hombres de acción del siglo XVIII.

Quedó como obra suya un conjunto de realizaciones que han sido largamente discutidas y muy diversamente enjuiciadas —favorable o desfavorablemente— por amigos y enemigos, y desde su eclosión y primeros avatares hasta nuestros días.

No tenemos el propósito de finalizar la presente noticia biográfica exponiendo y defendiendo una opinión más acerca de ellas. Pero no resistimos a la tentación de recoger alguno de los comentarios en que directamente o de modo indirecto se alude a Peñaflorida o a la labor que éste realizó a lo largo de su fecunda existencia.

Queremos señalar, primeramente, que un eminente ensayista de feliz recordación (50) nos invita a tener presente que la Humanidad ha sabido, en todos los tiempos, que el hombre vale por las creaciones de su inteligencia y de su esfuerzo y no por el encuadramiento alcanzado dentro de la escala social: y conviene puntualizar además que fue precisamente en la centuria decimoctava cuando ese postulado, sólo esporádicamente aceptado con anterioridad, se convirtió de modo general y permanente en un estado de conciencia colectivo. Según nuestro criterio, este es el postulado que marca las normas a que debe ajustarse el enjuiciamiento y la valoración de la excepcional personalidad del personaje cuyas actividades hemos venido reseñando.

Al comentar los componentes positivos de tal personalidad, uno de sus mejores biógrafos escribe (51): *«Es erróneo llamarle genio, pero no fue tan frío como el dilettanti ni tan pedante como el filántropo»*. Y el que fue su más asiduo colaborador y confidente —el ya citado Marqués de Narros— nos lo describe de esta manera (52): *«Fue justo, bueno, dulce y reconocido. Amó a su Patria. Fue hombre franco, sincero y sensible; y comunicaba a sus conciudadanos los dones que recibió de la Naturaleza»*.

(50) Dr. MARAÑON (XXXII) pág. 226.

(51) Según: ALTUBE (I).

(52) Así lo afirma el MARQUES DE NARROS (XXXVIII).

Esas modalidades de su manera de ser le honran plenamente; y sea cual sea la opinión que nos merezca, creemos lícito suponer que al valorarlas con rigurosa justicia, el fallo de la Justicia Suprema (único exacto y libre de malicia), perdonando alguna posible desviación, si por acaso la hubiera, calificará favorablemente el modo de proceder durante su paso por la vida terrenal, de Don Francisco Xavier María de Munibe e Idiáquez, Octavo Conde de Peñaflorida y eximio fundador de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País.

III

Complemento indispensable y obligado de cuanto precedentemente hemos expuesto y comentado sobre la personalidad y las efemérides más destacadas de la singular y fructífera existencia del Conde de Peñaflores, es el hacer un examen general de las notables realizaciones culturales llevadas a feliz término por iniciativa y gestión suya, realizaciones que influyeron poderosamente en la evolución del ambiente cultural, social y económico de España a lo largo de los últimos decenios del siglo XVIII.

A pesar del efecto pasajero de sus beneficiosos efectos, damos por descontada la indudable realidad de tales influencias atribuibles a las creaciones en que se concretó el ideario renovador de nuestro personaje; y admitida esta premisa inicial, su más inmediata consecuencia será el preguntar ¿cuál fue realmente ese ideario?

No resulta cosa fácil llegar a definirlo y caracterizarlo; y ello probablemente por la variedad y heterogeneidad cualitativa y cuantitativa de los componentes del mismo. Pero entre todos ellos cabe destacar como más aparentes su acendrado patriotismo (53), el amor al prójimo —a tono con el concepto que del mismo se tenía en aquella época— y un expreso deseo de aplicar los conocimientos de las Ciencias

(53) Véase: J. DE PASTOR RODRIGUEZ (LII).

positivas al perfeccionamiento general de la sociedad humana de que formó parte, creando con tal finalidad el instrumento que al realizar esa aplicación en forma práctica y eficiente, hiciera posible obtener los beneficios derivados del carácter utilitario involucrado específicamente en esa categoría de conocimientos científicos.

Corroboran esta hipotética afirmación nuestra tanto lo que el propio Peñafiorida expone en el Manifiesto que que acompañó al «Plan» de una Sociedad cultural presentado a las Juntas Provinciales reunidas en Villafranca de Ordizia el año 1763, como la bibliografía que ilustra y avala el Discurso preliminar del referido «Plan», en la que se alude reiteradamente a normas y prescripciones contenidas en la conocida obra «*L'Ami des Hommes*», del famoso Marqués de Mirabeau.

Insistimos pues en afirmar que los indicados elementos principales y más característicos del ideario profesado por el Conde guipuzcoano —procedentes de su idiosincrasia personal y de su amplia y entonces moderna formación intelectual— fueron la motivación y fundamento básico de su obra, y los creadores de la energía espiritual que le permitió llegar a realizarla, a lo largo de un dilatado proceso cuyas etapas iniciales (precisamente las que le dieron forma y contenido) nos son muy imperfectamente conocidas (54).

Todos los que han estudiado y analizado la obra de referencia están conformes en que su iniciación debe situarse en una fecha bastante anterior a la de publicación del «Plan» de 1763; pero ninguno ha podido conseguir las pruebas determinantes del momento inicial exacto de aquella iniciación. Uno de los más concienzudos investigadores de cuanto se refiere a Peñafiorida y su obra —el Académico Don Julio de Urquijo— opina que «*el Conde sólo se propuso, desde que a su vuelta de Toulouse se dio cuenta del atraso de ciertos estudios en nuestro país, buscar el modo de hacer desaparecer tan lamentable estado de cosas; mas no llegó a formarse, desde un principio, clara idea de cuál era el mejor camino para alcanzar ese fin*» (55).

El mismo investigador antecitado nos informa, además, de que ya en 1756 un amigo del aristócrata azcoitiano (amigo cuya identidad no revela) le había instado para que fundase en ese pueblo una Junta o

(54) Las principales efemérides de ese período (1764-1777) constan en la "Relación histórica" (XLVII) publicada en los "Extractos" del año 1777.

(55) Véase: J. DE URQUIJO, (LX) pág. 63.

Sociedad culta «*con los amigos de esa villa y la de Azpeitia*» (56). Es razonable suponer que tal propuesta, tendente a la institucionalización de las «*tertulias*» ya existentes allí (de las que el Conde fue mecenas, inspirador y animador principalísimo) (57), sería tenida en cuenta por él e influiría de alguna manera sobre la labor que venía realizando para dar forma y efectividad a sus proyectos.

Influyó también en éstos, indudablemente, el conocimiento que entre 1747 y 1761 —durante su actuación en cargos públicos— pudo obtener acerca de las modalidades y características circunstanciales del ambiente nacional, y muy especialmente del que existía en su provincia.

Ese ambiente, en la mayor parte del país, era desde luego deplorable, lo mismo en su aspecto cultural que desde los puntos de vista económico y social.

Culturalmente, la escasez de escuelas, pequeñas y mal instaladas, su deficiente profesorado —calificado por algunos de inepto e inmoral— (58), las anticuadas técnicas y planes docentes, y como complemento lamentable, la holgazanería general, habían producido un atraso tal que con sensible acierto ha podido afirmarse, refiriéndose a los siglos XVII y XVIII, que nuestros compatriotas estaban sumidos en la ignorancia o en la pedantería (59); y ello porque «*los más de los españoles se habían reducido a holgazanes, unos a título de nobles y otros con capa de mendigos*» (60).

El panorama cultural de Vasconia participaba de una buena parte de esos caracteres negativos, pero ofrecía sin embargo algunos aspectos menos deprimentes: la indolencia de las gentes no era tan ge-

(56) Según carta que recoge J. URQUIJO (LXI) pág. 27-28.

(57) Por la influencia que tuvo en las posteriores actuaciones de Peñaflores recordamos la ordenación que hizo del funcionamiento de las reuniones nocturnas, gracias a la cual, según frase del Marqués de Narros (XXXVIII): “por el año cuarenta y ocho... habían tomado una forma más elegante... La tertulia de juego y merendona se transformó en Junta académica”.

(58) Véanse los informes que sobre esta cuestión se han reseñado en: SILVAN (LV. — Separata) pág. 5 y 6.

(59) MARAÑÓN (XXXII) pág. 164.

(60) Así lo indica FERNANDEZ NAVARRETE, citado por PALACIO ATARD (XLI) pág. 18.

neral ni tan intensa (61), y las escuelas (de cuyo incremento en Guipúzcoa se había preocupado seriamente la Administración foral, ya desde el año 1721) (62) mejoraron asimismo en buena parte del territorio de la Euskalerría tan pronto como empezaron a percibirse las beneficiosas influencias de la acción educadora jesuítica, iniciada aquí a mediados del siglo XVI. Pero en cambio la notable diseminación de sus habitantes y las escasas y deficientes comunicaciones interiores, circunstancias ambas que afectaban a todo el País vasco, contrariaron de manera importante el indispensable mejoramiento de la formación intelectual de aquéllos.

En los aspectos económico y social, las Provincias vascongadas llevaban también alguna ventaja sobre el resto de la Nación. La distribución clasista del conglomerado humano que las poblaba, a pesar de ser muy imperfecta, no lo era tanto como en otras regiones españolas; la plebe era menos pobre (63) y el estamento aristocrático, aparte de ser frecuentemente más culto y más activo que en el resto de nuestro país (64), tuvo unas características especiales que le llevaron a identificarse más con el conjunto demográfico de que formaba parte. Además la economía local —basada, como en el resto de España, en el producto de las explotaciones agro-pecuarias— estaba aquí ordenada con mayor perfección y era por ello más rentable, gracias a las favorables influencias derivadas de una acertada legislación foral y de una administración pública más coherente y más directa; y a la vez esa economía se beneficiaba del estimable refuerzo procedente de las aportaciones que realizaba una incipiente industrialización, den-

(61) REY PASTOR (XLVIII) pág. 118, opina que “Las culturas son vegetaciones en que priva el factor biológico sobre el geográfico”. De acuerdo con esta afirmación, es probable que el mayor avance cultural de Vasconia se debiese al superior desarrollo biológico de sus pobladores.

(62) Por acuerdo recaído en las Juntas de la Provincia celebradas el año 1721, debía nombrarse en cada uno de los pueblos, sin excepción, un Maestro que regentase la Escuela pública del mismo.

(63) Téngase en cuenta el carácter minifundista de la propiedad agrícola en estas provincias, que además de ser general en todas ellas, ofrece —según señaló HUMBOLDT (XXIV. —Boceto III pág. 33—) el carácter de pertenecer única y exclusivamente a las gentes de Vasconia.

(64) El nivel cultural mayor de las clases dirigentes del País vasco lo afirmó el mismo Peñaflorida en el n.º 1 del capítulo I de su “Historia de la Sociedad Bascongada” (XLV) en el que dice: “Las tres provincias... tenían en su vecindario un crecido número de Cavalleros. Una brillante educación en muchos de ellos les había impuesto en las ventajas que dan a las repúblicas la cultura de las Ciencias y las Artes”.

tro de la cual las herrerías, numerosas y en plena actividad, representaban el principal elemento productor (65).

Junto a esa industrialización tenían también cierta importancia los negocios comerciales, complementarios de la producción manufacturera. El comercio se localizó especialmente en los puertos, y menos en el interior del territorio, escaso en caminos transitables y con un relieve topográfico notablemente dificultoso para circular por él; y como consecuencia directa de las dos actividades citadas, se llegó a conseguir la formación de una clase burguesa —comerciante o artesana— dotada de excelente calidad social y de un nivel económico muy estimable (66).

Esa favorable calidad que poseían los grupos productores de su país, la conocía muy bien Peñafiorida; y así nos lo confirman los elogiosos comentarios que les dedicó en numerosos párrafos de su Discurso preliminar anejo al «*Plan de una Sociedad económica o Academia de Ciencias y Artes útiles y Comercio* (67), discurso cuyo contenido general es suficiente para hacernos comprender cuánto influyó en las actuaciones de nuestro Conde su opinión acerca de la manera de ser propia de las gentes de Vasconia.

El concepto que había podido formar sobre el ambiente cultural y socio-económico del país, y la pretensión de reformarlo y mejorarlo en beneficio del conglomerado humano allí radicado, necesitaban todavía, para llegar a coincidir, una labor complementaria, de la que surgiese el instrumentto capaz de realizar eficazmente ese pretendido cambio positivo, aplicando con acierto las premisas fundamentales del ideario de Peñafiorida: y a esa labor, de cuya certera orientación de-

(65) Los ferrones de Vizcaya y Guipúzcoa constituyeron un grupo social muy típico, que se enriqueció de modo notable a causa de sus actividades, y que al destinar buena parte de su fortuna a la adquisición de propiedades agrícolas, quedó asimilado económicamente al grupo de terratenientes ricos, del que anteriormente sólo formaban parte la Nobleza y el Clero.

(66) Esa burguesía se dignificó y alcanzó mayor cohesión y relieve como clase social, desde que en 1786 (y precisamente por gestiones de la Sociedad Económica Matritense) se publicó la Real Cédula que declaró dignos y honorables los antiguos oficios serviles.

(67) En el párrafo 35 de dicho Discurso afirmó que “la disposición del público de la provincia de Guipúzcoa (que al paso que es instrumento para sus progresos suele ser escollo que los detiene) es en ella superior a la de todas las naciones de la Europa”. Y en el párrafo 39 afirmó que: “No es menor la aptitud de los naturales de Guipúzcoa para las Ciencias y las Artes útiles y para el Comercio”.

pendía en gran manera el éxito de la proyectada empresa, dedicó nuestro personaje una larga etapa de actividad, rebosante de consultas, informaciones y estudios, que le permitieron configurar el organismo realizador de sus ambiciosos proyectos.

Los detalles de esa labor, en cantidad suficiente para darnos idea de la misma y de sus particularidades, constan en el tantas veces citado «Plan», que recogió y dio forma a los resultados de aquélla. Y a través del cuidadoso relato —avalado por abundante bibliografía— (68) que el aristócrata guipuzcoano hace en el Discurso o parte fundamental de dicho «Plan», podemos enterarnos de todo cuanto recogió, examinó y discutió en la última etapa de sus esfuerzos renovadores, y de cuál fue el resultado preliminar de éstos: un Memorial firmado por diez y seis Caballeros vascos sirvió para presentar el «Plan» a la Junta Provincial; y en el acta correspondiente a esa Junta constan los halagüeños resultados iniciales a que acabamos de referirnos. Los Regidores de la provincia decidieron tomar en consideración y apoyar el importante proyecto avalado por aquellos Caballeros al frente de los cuales figuraba nuestro biografiado.

Por ser sobradamente conocido, parece innecesario recordar el proceso evolutivo de ese proyecto en sus estudios iniciales. Señalamos sin embargo que a la ya citada reunión de Villafranca siguió pocos meses más tarde otra que tuvo lugar en Vergara el año 1764; y al término de ésta quedó decidido el establecimiento de la anhelada Sociedad, cuya definitiva organización se consiguió en la asamblea celebrada en el azcoitiano Palacio de Insausti, el día 24 de diciembre del año últimamente citado (69). Desde sus comienzos, y quizás como recuerdo de haber tenido su origen en reiteradas tertulias amigables, la

(68) Llama la atención ese lujo de información bibliográfica, tan raro en los escritos de la época; y entre ella, además del ya aludido "L'Ami del hommes" de Mirabeau, figuran varias obras de Agricultura (Essai sur l'amélioration des terres, de Pattullo; Traité de la cultura des terres, de Tull y Duhamel; Précis des expériences faites par ordre du Roi au Trianon, de Tiller...), varios libros y folletos de información económica (Tableau économique; Police des grains; L'Etat politique de l'Angleterre...), y también una extensa documentación relativa a diversas Sociedades cultas creadas en varios países (Gran Bretaña, Irlanda, Escocia, Francia, Suiza, Suecia, Estados italianos y alemanes...). La bibliografía citada incluye además referencias al "Compendio histórico", de Garibay, y a diversos títulos de la Legislación foral guipuzcoana.

(69) El mismo PEÑAFLORES en su "Historia de la Sociedad Bascongada" (XLV) dice, con referencia a esta reunión: "Celebrose en fin el día y la hora señalados con asistencia de la mayor parte de los Amigos y con verdad puede llamarse ese día (24 diciembre 1764) la época de la formal fundación de la Sociedad".

naciente entidad adoptó el nombre de Sociedad Vascongada de los Amigos del País (70); y al ser enunciado el objeto y finalidades de la labor que se proponía desarrollar, fueron indicados como tales el «*cultivar la inclinación y el gusto de la Nación Bascongada hacia las Ciencias, Bellas Letras y Artes, corregir y pulir sus costumbres, desterrar el ocio, la ignorancia y sus funestas consecuencias y estrechar más la unión de las tres Provincias Bascongadas de Alaba, Vizcaya y Guipúzcoa*» (71). ¡A fe que no eran escasos ni desacertados los tan laudables como ambiciosos propósitos de la naciente Sociedad!

Esos propósitos —encomendados a Comisiones de Agricultura, Industria, Comercio, Ciencias y Artes y Economía— fueron inmediatamente comunicados a las altas autoridades nacionales, a fin de obtener la indispensable autorización de la Sociedad, que fue otorgada seguidamente por el rey Carlos III, tras las oficiosas gestiones de algunos palatinos y el favorable informe del Primer Ministro, Marqués de Grimaldi (72). Casi al mismo tiempo fueron aprobados también los Estatutos sociales, que la Vascongada había propuesto tras la reunión celebrada en Vitoria por el mes de abril de 1765 (73).

Los avatares de la nueva Entidad tuvieron escasa importancia, porque en el período inicial sus principales actividades hubieron de estar encaminadas a darse a conocer, y sobre todo a luchar contra la oposición directa o encubierta desencadenada seguidamente por aquellos que veían con disgusto, o simplemente con aprensión, la influencia efectiva o probable de cuanto los Amigos del País iban realizando o se proponían realizar (74). Pero la prudencia de éstos, y sobre todo de su

(70) Peñafiorida, en el núm. 5 de la "Advertencia" que figura en su obra citada (XLV) justifica ese nombre de "Amigos" adoptado para los componentes de la Sociedad, porque según afirma: "La amistad es la base... de este Cuerpo". En el núm. 4 indica asimismo que ha sido norma general (sobre todo en Italia) el adoptar nombres variados para los miembros de esta clase de Sociedades o Academias.

(71) En el Cap. I, núm. 4 del reiteradamente citado trabajo de PENAFLORIDA (XLV), refiriéndose al "Estado que tenía la Nación Bascongada...", reconoce la escasa unión y colaboración entonces existente entre las tres Provincias vascas.

(72) La aprobación fue comunicada por una carta del Marqués de Grimaldi a los Caballeros Corregidores de Vizcaya y Guipúzcoa y al Diputado General de Alaba, fechada en Madrid el 8 de abril de 1765.

(73) Dichos Estatutos (XX), publicados en 1765, han dejado constancia de estar encomendado el trabajo de la Sociedad a estas Comisiones: 1.ª Agricultura y Economía rústica. 2.ª Ciencias y Artes útiles. 3.ª Industria y Comercio. 4.ª Política y Buenas Letras.

(74) Esa oposición se inició ya en 1764, mediante folletos anónimos, sermones, conferencias, e incluso con escritos polémicos de más o menos extensión e importancia.

Director, venciendo la ignorancia o la malicia de sus detractores, consiguió dar estabilidad e impulso progresivo a sus actuaciones corporativas, tarea a la que contribuyeron además numerosas y reiteradas ayudas de diversos personajes poseedores de arraigo e influencia en las altas esferas de la gobernación nacional (75).

Algunos datos sobre la historia de la Sociedad en su primera época y sobre los trabajos de todas clases referentes a los variados asuntos en que se había propuesto intervenir (de tipo económico, social o cultural) constan en el «*Ensayo*» dedicado al Monarca y publicado en Vitoria el año 1768 (76). Poco más tarde, consolidada y ordenada ya la actividad social, comienzan a intensificarse y a extenderse los efectos y consecuencias de ésta, en forma tan estimable que se hace merecedora la entidad de que el Rey Carlos III le conceda el honor de titularse Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País «*elevándola a la clase de Academia y tomándola baxo su regia protección... y colmando a la Sociedad con expresiones sumamente honrosas y lisonjeras y satisfactorias*» (77).

Es entonces cuando se inicia una etapa de excepcional brillantez, en la que se hicieron realidades tangibles buena parte de los proyectos incluidos en el plan cultural propuesto, impulsado y animado por el benemérito aristócrata azcoitiano que regía con acierto y entusiasmo la Entidad que nos ocupa.

Entre esos proyectos es preciso situar en lugar preferente los referentes a la creación de Centros escolares, tarea comenzada casi inmediatamente después de las primeras juntas sociales (78) e iniciada con la organización de escuelas de primeras letras en Bilbao, Vitoria y Vergara. Poco más tarde, en las juntas que se celebraron en Marquina en septiembre del año 1767, se trató por vez primera de un proyecto de Escuela patriótica donde se profesasen adecuadamente enseñanzas de

(75) Entre esos personajes figuraron el Conde de Baños, Mayordomo Mayor de la Reina madre, y Don Tiburcio de Aguirre, Sumiller de Cortina y Capellán mayor de las Descalzas Reales

(76) Véase: SILVAN (LIII) y "Relación histórica" (LXVII).

(77) El Marqués de Grimaldi comunicó esta merced en carta fechada a 14 de setiembre de 1770.

(78) SEMPERE Y GUARINOS (LI. Tomo V. pág. 175) escribió a este propósito: "La educación de la juventud habrá de ser no solamente el objeto principal de la Sociedad, sino el único, hasta que difundidas las luces llegare el feliz tiempo de aplicarlas con propiedad a los objetos particulares".

mayor nivel —y entre ellas Aritmética, Álgebra, Geometría, Geografía, Historia, Lenguas latina y francesa, Música, baile y esgrima— que sin demora comenzaron a impartir los socios de la Vascongada en una Escuela particular abierta en Vergara, donde ese año concurrieron a las clases siete alumnos, que obtuvieron en las enseñanzas recibidas un éxito digno de consignarse (79).

En octubre de 1768 fue creada una Junta de Institución a la que se confió el encargo de dar forma definitiva al proyecto de Escuela superior anteriormente mencionado; y sus componentes, ayudados por todos los Amigos del País, consiguieron entre otros logros secundarios, que le fuese cedido a la Sociedad el colegio que en Vergara había pertenecido a la Compañía de Jesús, expulsada de España el año 1767, incluyendo en la referida cesión la Biblioteca y la mayor parte del equipo que había pertenecido a ese colegio (80).

Pero aunque los Amigos tomaron posesión de éste en 1770 pasaron todavía varios años antes de que consiguieran organizar y hacer efectivo el funcionamiento de la proyectada Escuela de más altos vuelos culturales. Entretanto, ilusionados siempre por el deseo de alcanzar un progreso en el saber de las gentes de Vasconia, en las juntas anuales reglamentarias siguieron ocupándose de temas docentes; y en la reunión celebrada en Vitoria en el mes de septiembre de 1774 se trató de llevar a cabo el establecimiento de tres Escuelas gratuitas de dibujo (en sus especialidades de figura, adorno y arquitectónico) emplazadas en la citada ciudad, en Bilbao y en Vergara, realizándose seguidamente el antedicho acuerdo social, que pronto prosperó con muy halagüeña acogida (81).

Entretanto se había puesto ya en funcionamiento una Escuela patriótica provisional, instalada en los locales del colegio jesuítico de Vergara; y aleccionados por la experiencia alcanzada con esa Escuela, los elementos directivos de la Sociedad Vascongada elaboraron un plan de estudios para el Centro escolar superior que proyectaban, presentando

(79) Véanse los “Extractos” del año 1777.

(80) Esta cesión se hizo por una Real Provisión de los señores del Consejo Extraordinario “destinando y aplicando la casa, iglesia y edificio material del Colegio que fue de los Regulares de la Compañía en Vergara, a la Real Sociedad Vascongada, para la educación de la juventud”.

(81) En la Junta celebrada en Bilbao el mes de setiembre de 1775 los de la Comisión de Política y Buenas Letras informaron a la Sociedad de los notables progresos realizados por esas Escuelas gratuitas de Dibujo (“Extractos” de 1777).

seguidamente ese plan para su aprobación por el Rey, cumplimentando así el acuerdo que se tomó en la Junta social reunida en Bilbao el año 1775 (82).

Aprobado el plan de referencia en 1776, la Sociedad acordó iniciar seguidamente las actuaciones del tantas veces anhelado Centro, que con el nombre de Real Seminario Patriótico de Vergara inauguró solemnemente sus tareas el día cuatro de noviembre del año 1766, festividad de San Carlos, conmemorando así la fiesta onomástica del monarca reinante y dando a éste al mismo tiempo una prueba de agradecimiento por las mercedes recibidas de él en reiteradas ocasiones (83).

La historia del Real Seminario vergarés ha sido ya realizada con todo detalle (84). Sus dos primeros años se destinaron principalmente a completar y perfeccionar su organización, puesto que los inspiradores y regidores de las actividades que éste iba a desarrollar deseaban, según declararon expresamente, que *«la Escuela Patriótica se diferenciase de los establecimientos conocidos por los nombres de Colegios o Seminarios, en que a más de facilitar las nociones generales de buena educación comunes a todos aquellos, debe ser un taller adecuado a formar sugetos hábiles para las carreras y profesiones de inmediata utilidad al Estado, con relación al país en que se establece»*.

Para conseguir tal propósito, se incorporaron a las enseñanzas que ya venía impartiendo la Escuela provisional, unos cursos de Física experimental, más las llamadas enseñanzas particulares, entre las que figuraron la Arquitectura y Agripericia, el Comercio y la Política y sobre todo *«Chimia, Mineralogia y Metalurgia, asuntos de la mayor importancia para una Monarquía rica en minerales y metales»* (85). Los Altos poderes del Estado, considerando la favorable influencia que esos estudios podían tener en la reactivación de la economía patria, decidieron dotar con esplendidez las cátedras destinadas a profesar esas Ciencias útiles y consiguieron que *«por un rango de munificencia de nues-*

(82) El mencionado plan se publicó íntegramente en los "Extractos" de 1775 págs. 162 a 218.

(83) La aprobación definitiva del Real Seminario no llegó hasta el año 1777 tomándolo el Rey "bajo su real protección con el nombre de Seminario Patriótico Bascongado", según consta en el tomo de "Anuas" de las Juntas celebradas en Vitoria el año mencionado.

(84) En el libro de SILVAN (LIII).

(85) El plan de estudios que se cita, consta en el "Proyecto de una Escuela Patriótica", incluido en los "Extractos" de 1775 pero sufrió después diversas modificaciones.

tro gran Carlos, restaurador de las Ciencias y Artes en España, se vean dotados con 30.000 reales de sueldo anual para los Profesores de Química, Mineralogía y Metalurgia, con más 6.000 para los procesos químicos y metalúrgicos y otros 3.000 para la formación y manutención de un fosilario o gabinete mineralógico...» (86).

Esta concesión regia, que según expresión de los Amigos del País «*eleva la Sociedad a una esfera superior de estimación y concepto en toda la Europa*», permitió que —precisamente en el Centro escolar fundado por ellos en Vergara— se iniciasen los primeros estudios de Química y Metalurgia profesados en España; y que se instalase para el adecuado desarrollo de tales estudios un Laboratorio químico, con su Gabinete mineralógico correspondiente, donde además de llevarse a cabo una importante labor pedagógica, se realizaron pocos años después unos valiosísimos trabajos de investigación que condujeron a resultados del mayor interés.

Por su especial significación y trascendencia, señalaremos, entre esos trabajos, el descubrimiento de una de las levas de las combinaciones químicas (la llamada «*ley de las proporciones definidas*») debido al Químico Don Luis Proust, Profesor del Real Seminario (1778-1780) (87); el aislamiento del Wolframio por los hermanos Juan José y Fausto de Elhuyar, en 1783 (88); y la purificación de la Platina, hasta hacerla maleable, utilizando para ello un procedimiento puesto a punto, entre 1784 y 1786, por Don Francisco Chabaneau y el ya citado Fausto de Elhuyar, Profesores también ambos de la Escuela vergaresa (89).

Mientras ésta crecía en actividad y en prestigio, ocurrió el fallecimiento del Conde de Peñafloreda (en el año 1785); pero ya para entonces estaba trazado con magistral acierto el camino que debían seguir las precitadas actividades, que desde 1783, al hacerse cargo Elhuyar de su cátedra, fueron reorganizadas y mejoradas notablemente. Entonces se encomendaron a ese Profesor no sólo las enseñanzas de Química,

(86) Ver: "Extractos" del año 1778, pág. 3. — Debe hacerse notar la importancia que tuvieron las intervenciones del Marqués de González de Castejón, en este asunto de tanto interés para la Sociedad Vascongada.

(87) Véase la biografía del Químico Proust por SILVAN (LIV) y especialmente las págs. 114 y sigtes. de ella.

(88) La Memoria que recoge los detalles de este descubrimiento fue publicada en los "Extractos" de 1783, págs. 46 a 88.

(89) Véase: SILVAN (LVI) págs. 165 y siguientes.

Metalurgia y Mineralogía, sino además las de Trabajos subterráneos (90) asignatura en que se incluyeron diversos conocimientos técnicos de minería, con los que puede considerarse iniciada la labor que —primero en México y luego en España— efectuaría años más tarde el eminente Químico antecitado, para organizar y establecer, en forma específica, los estudios profesionales de la minería española (91).

Es pues de justicia reivindicar para el Real Seminario de Vergara, y por lo tanto para la Sociedad Vascongada que lo fundó y lo regía, la parte que les corresponde en la gloria de los descubrimientos precedentemente reseñados, y el honor de haber sido ese Centro el remoto y principal origen de nuestra Escuela nacional de Minas.

A esos éxitos habían contribuido, de modo fundamental, lós abundantes recursos materiales que los Amigos del País supieron arbitrar para sus Instituciones docentes. El Laboratorio anejo al Seminario vergarés dispuso de magníficas instalaciones y de un extenso surtido de aparatos y productos químicos, además de las valiosas colecciones de su Museo, todo lo cual le proporcionó unas posibilidades de trabajo excepcionales para su época (92). La Biblioteca del referido Centro, además de contar con los importantes fondos procedentes de la que existió en el extinguido Colegio jesuítico, había sido enriquecida y puesta al día mediante continuas adquisiciones y donativos de toda clase de libros nacionales y extranjeros (93), entre los que figuraban las obras científicas entonces más estimadas y (cómo no) la famosa Enciclopedia francesa, que los miembros y Profesores de la Sociedad Vascongada habían sido autorizados para poseer y consultar (94).

(90) Más detalles en: SILVAN (LIII) págs. 68 a 70.

(91) Esos estudios de Minería quedaron integrados en una Escuela Metalúrgica agregada al Real Seminario, pero totalmente autónoma y dotada por el Monarca con una subvención de 39.000 reales al año. Otros informes en SILVAN (LIII) pág. 69.

(92) La importancia que tuvieron las instalaciones del Laboratorio y el material y demás elementos de que éste disponía pueden deducirse del contenido de las cartas escritas por el Químico sueco Anders Nikolaus Tunborg a sus amigos escandinavos, en las que ponderaba dicho Laboratorio, que consideraba muy superior al que él había concurrido en Uppsala .

(93) Sobre los libros científicos existentes en la Biblioteca del Real Seminario véase: SILVAN (LIII, pág. 35-37) y también SARRAILH (L, págs. 234-236). — Entre las donaciones a esa Biblioteca figura una traducción del “Salustio” hecha por el Infante Don Gabriel: sobre ella se conoce una carta (inédita) en la Colección Prestamero, dirigida al Conde de Peñafloreda y fechada en El Pardo a 1.º de marzo de 1773. (Archivo Vda. de Martínez de Pisón. Vitoria).

(94) La Enciclopedia (incluida en el Índice de libros prohibidos) fue autorizada,

Tan favorable situación —debida no sólo a las generosas subvenciones que esa Sociedad recibió, sino también al acierto con que éstas fueron utilizadas— dió lugar a que el Real Seminario fuera considerado como la primicia y más famosa Escuela técnica española de aquel tiempo, alcanzando un prestigio excepcional, no sólo en Vasconia y en el resto de la Nación, sino también en el extranjero. A sus aulas fueron enviados escolares de otras regiones de nuestra patria (95) y en su etapa de mayor actividad (entre 1785 y 1790) llegó a contar también entre sus numerosos alumnos con algunos que procedían de Francia y de diversos países hispano-americanos (96).

Pero la notoriedad siempre creciente del Colegio vergarés desde los años en que comenzó su labor docente, y el precitado conjunto de características y circunstancias favorables para el perfeccionamiento y expansión de sus tareas, se vieron contrariadas por el escaso interés general con que éstas fueron acogidas, al desarrollarse en un medio social que fuertemente apegado a viejos idearios culturales, tradicionalmente arraigados en nuestro pueblo, aún no había adquirido la madurez suficiente para apreciar el inestimable valor de tales tareas.

Por ello fue inevitable el ocaso de las actividades escolares en el Real Seminario de Vergara, a cuya paralización contribuyeron, de manera lamentable, primero los destrozos causados en aquél por el conflicto bélico con los ejércitos de la Convención, que habían penetrado en el País vasco y en otras zonas españolas (en 1794); y más tarde, ya en el siglo XIX, por la despiadada y larga contienda contra las legiones napoleónicas que habían invadido nuestra Península y que durante

para su lectura por los Profesores del R. Seminario y miembros de la Sociedad Vascongada, mediante un Breve de S. S. el Papa Clemente XIV, en marzo de 1772. Se conserva (en el Palacio de Insausti) el documento en que se comunicó esa autorización, firmado por el Inquisidor General.

(95) Jovellanos dispuso que anualmente pasasen a estudiar al R. Seminario de Vergara dos alumnos del Real Instituto Asturiano que él había fundado. (Discurso pronunciado en Oviedo el 6 de mayo del año 1783 y que figura en las "Obras completas" del citado político publicadas por la Bibl. de Autores Españoles Rivadeneyra. Tomo XLVI. Madrid, 1888.

(96) El número de alumnos del Seminario vergarés, que en 1779 fue de 54, llegó a un máximo de 132 en 1787, reduciéndose luego a una cifra entre 80 y 100 desde el año citado al de 1793. Sobre los alumnos franceses e hispano-americanos que siguieron los cursos en dicho Centro docente, hay datos en los "Extractos" de 1777 y de años posteriores, así como en la rúbrica correspondiente al "Estado del Real Seminario" que aquellos publicaron anualmente.

la ocupación de ésta acabaron de destruir lo que las guerras anteriores habían dejado aún de pie.

Y aunque entre 1796 y 1808 todavía realizó alguna labor el ya caído y empobrecido Colegio vergarés, —que pasó a depender del Estado en 1804, convertido en Seminario de Nobles—, en sus actividades no tuvo ya intervención la Real Sociedad Vascongada, ajena a todas ellas desde que fracasaron los intentos que tras la Guerra de la Independencia fueron realizados para reactivar la eficiencia y el prestigio que otrora llegaron a alcanzar tanto esa benemérita Sociedad como los Centros escolares creados y patrocinados por ella (97).

Fue preciso que pasasen todavía bastantes decenios hasta que se consiguiera que las enseñanzas científicas impartidas por aquellos Centros llegasen a alcanzar rango universitario, integrándose en los planes de estudio de las Universidades españolas tras vencer numerosas e importantes opiniones adversas a dicha integración (98); y solo un siglo más tarde, ya en el que hoy nos encontramos, el cultivo de las Ciencias naturales y físico-químicas ha conseguido la necesaria estimación y el suficiente prestigio social, actualmente en continuo y favorable crecimiento. Nos complace señalar, con especial complacencia y satisfacción, que cuando las inquietudes culturales del Conde de Peñaflores le llevaron a plantar las primeras semillas del árbol de las Ciencias positivas, fue cuando realmente se inició, en forma razonable, el cultivo de ellas en España; y no es menos cierto que los permanentes e inestimables cuidados que la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País prodigaron a ese árbol desde las primeras etapas de su crecimiento, han sido la causa principal y directa del importante y provechoso desarrollo alcanzado hoy por esas Ciencias en nuestro país.

(97) Sobre actividades posteriores a 1808 véase: MENDIOLA, (XXXV), págs. 44 y siguientes.

(98) MENENDEZ PELAYO fue uno de tales oponentes, estimando que para toda España bastaba que existiese solamente una Facultad de Ciencias.

IV

Quedaría incompleta esta reseña de la obra realizada por el Conde de Peñaflores y sus colaboradores, si no incluyéramos en nuestra relación esquemática de la misma las influencias de todo tipo derivadas de los esfuerzos renovadores debidos al ilustre aristócrata guipuzcoano, permanente y sagaz inspirador de la acción conjunta desarrollada por los Amigos del País.

Ocuparon lugar preferente entre tales influencias las que esa acción ejerció sobre la difusión general de la cultura, extendiéndola a todas las clases sociales y procurando con ello que desapareciese la casta de Colegiales de los Colegios Mayores, en la que estaban vinculados tradicionalmente, de modo tan injusto e irritante como anómalo y perjudicial para el país, los mejores destinos dentro de la administración y el gobierno de éste (99).

En la antecitada difusión tuvo asimismo un sitio destacado lo referente a la educación de la mujer, cuestión tan abandonada hasta el siglo XVIII y reducida todavía entonces a unos niveles excepcionalmente bajos, a todas luces insuficientes: en relación con este asunto deben ser expresamente citados el favorable informe y la colaboración

(99) Sobre esta espinosa cuestión véase: V. PALACIO ATARD, (LXVI) pág. 128 y sigtes.

de la Real Sociedad Vascongada para la apertura del Colegio que las Religiosas de «*La Enseñanza*» instalaron en Vergara el año 1797 (100); y el proyecto de un Seminario para señoritas, iniciado en 1783 y debido con toda probabilidad al mismo Peñaflores. Ese Centro escolar femenino, a pesar del interés que durante largo tiempo mostraron por él los elementos directivos de la Vascongada —que incluso redactaron un «*Plan y Ordenanzas*» del mismo— nunca llegó a realizarse, posiblemente a causa de la definitiva desaparición de su benemérito inspirador, fallecido en 1785 (101).

De modo más general —pero menos interesante dentro del esquema del presente trabajo— la influencia de las actuaciones del Conde azcoitano y de los organismos creados por él se dejó sentir en los dominios de la Economía agrícola y pecuaria, a cuyo perfeccionamiento y expansión contribuyeron notablemente los trabajos realizados por la Comisión primera de la Sociedad Vascongada, gracias a los cuales se difundió el conocimiento de nuevos métodos de cultivo, de útiles perfeccionados para efectuar las labores y de otras cuestiones de primordial interés para los agricultores, proponiendo además sensatas y acertadas soluciones referentes a varios problemas de economía rural y forestal, tan imperfectamente enfocados en la época a que nos estamos refiriendo.

Se deben asimismo a las actuaciones sociales de los Amigos del País numerosos métodos industriales nuevos, alcanzando por lo tanto la influencia de aquéllos a las más variadas producciones manufactureras (aceros, transformados metálicos, peletería, etc....); y también al comercio de los artículos fabricados en el País vasco, cuyo desarrollo mercantil impulsó y favoreció de muy diversas maneras la labor de la Comisión tercera de la Sociedad Vascongada (102).

(100) Se pidió informe a la Sociedad Vascongada antes de autorizar la apertura de ese Colegio. En mi biografía del Marqués de Narros (LV) (Separata, pág. 21) figura el texto íntegro de uno de los informes emitidos sobre este asunto.

(101) Véase: ALTUBE (I) Cap. II; y también J. URQUIJO (nota de la pág. 108) (LX).

(102) Las memorias sobre temas industriales que figuran en los “Extractos”, son muy numerosas y entre ellas hay algunas importantes y verdaderamente notables para su época. En lo que al Comercio se refiere, una de las actuaciones destinadas a favorecer su expansión fue el crear Compañías mercantiles (como la de salazón de bacalao) y también el desarrollar los estudios sobre pilotaje y navegación, mediante creación de cátedras de matemáticas náuticas y otorgando premios a los alumnos de las Escuelas de Náutica, según acuerdo de la Junta celebrada en 1784.

Mención aparte debe dedicarse a la especialísima influencia de los esfuerzos y trabajos que llevó a cabo la Comisión segunda para impulsar los estudios médicos —a los que de antiguo eran refractarias las gentes de Vasconia (103)— y para mejorar el estado sanitario y la higiene de los habitantes de pueblos y ciudades situados sobre su territorio.

La primera de esas pretensiones se procuró conseguirla difundiendo, por medio de los Extractos (104), consejos, normas e indicaciones sobre técnicas de tratamiento aplicable a diversos accidentes y enfermedades, e incluso a intervenciones de tipo quirúrgico; ese conjunto de trabajos, realizado por profesionales afiliados a la Sociedad Vascongada, tuvo una importante repercusión no sólo en las Provincias vascas, sino también fuera de ellas. Y para el mejoramiento general de la salud pública, la principal actuación de la antecitada Sociedad fue el llevar a cabo una intensa propaganda de la inoculación antivariólica: la viruela hacía por entonces verdaderos estragos en todo el Mundo, y por eso ofrecía gran interés el combatirla utilizando para ello preparados (anteriores a la Vacuna antivariólica de Jenner) obtenidos de los enfermos de esa plaga. El uso de éstos, iniciado en Guipúzcoa durante la epidemia de 1767, se extendió con bastante rapidez al ser conocido y estimado en todo su valor por numerosos médicos, que lo aplicaron con resultados muy halagüeños (105).

Como dato anecdótico curioso, indicaremos que predicando con el ejemplo, un hijo del Conde de Peñaflores figuró precisamente entre los primeros que fueron sometidos al tratamiento a que nos estamos refiriendo (106).

Sanidad y Beneficencia han ido —y siguen yendo— en acertado maridaje. Por eso los Amigos del País extendieron su actuación y su influencia a la creación de instituciones benéficas, de las que fue modelo y ejemplo la Casa de Misericordia de Vitoria, que regida por un patronato mixto de seis Sacerdotes y seis Cabelleros (en el que tenía su adecuada representación la Sociedad Vascongada) se abrió en 1778

(103) Así lo indica un historiador antiguo, cuya opinión recoge BARRIOLA (VIII. pág. 9).

(104) Véanse los "Extractos" de los años 1772-1773-1775-1777-1782-1784-1787 y 1788. Téngase presente que en la Sociedad Vascongada figuraron hasta cuarenta y dos Socios que eran Médicos (BARRIOLA. IX).

(105) Uno de los principales paladines de la inoculación antivariólica fue el Dr. Joseph de Luzuriaga, Médico de Lequeitio. (BARRIOLA. IX. Cap. XVI).

(106) Según indica BARRIOLA (IX. pág. 107).

y mereció ser calificada entonces como «*el proyecto más útil, más sublime y más ventajoso para el género humano*» (107).

Finalmente, por su más directa e inmediata relación con los avances culturales de todo el país y por la especial influencia que ejercieron en los medios económicos y sociales del mismo, estimamos del mayor interés reseñar detalladamente las publicaciones, sobre los más variados asuntos, realizadas o patrocinadas de alguna manera por la Entidad que creó Peñafiorida o por los componentes de ésta.

Figura entre ellas, en primer lugar, la colección de los «*Extractos de las Juntas generales*», cuya aparición tardó en ser autorizada (108) pero que desde 1772 vió la luz sin interrupciones hasta 1793. En los veintiún volúmenes —aparecidos anualmente— figuraron monografías, notas y artículos de contenido diverso (científico, médico, técnico, económico,...) comunicados previamente a la Sociedad en las que se denominaron Asambleas literarias, celebradas diariamente durante las Juntas generales de cada año; y aunque Menéndez Pelayo opina que esos «*Extractos*» «*constituyen una especie de Enciclopedia de conocimientos útiles*» (109), un juicio más benévolo y más desapasionado admitiría para ellos el carácter de Revista científica y les otorgaría probablemente el mérito correspondiente a ser la primera de esta clase que se publicó en España.

Posteriormente, en 1798, después de terminada la guerra de los Convencionales, el Marqués de Narros, Secretario perpétuo de la Vascongada y reactivador permanente de las actividades e influencia de ésta, intentó editar una revista titulada «*Poligrafía Científica*», destinada a dar a conocer los descubrimientos de aquellos que investigaban sobre temas de Ciencias físico-naturales. Pero ese proyecto (que en cierto modo pretendía dar continuidad a los «*Extractos*», en forma más moderna) fracasó por no haber sido obtenida la subvención que solicitó al Ministro Godoy. Y análogo resultado adverso alcanzó la idea

(107) Véanse los «*Extractos*» de 1771 pág. 93. — También hay un elogio de FORONDA (XXIII) que la compara, en plan de igualdad, a la Société de St. Sulpice de París.

(108) Una carta de D. Juan Fernando Aguirre al Conde de Peñafiorida, fechada en El Pardo a 15 de marzo de 1773 se refiere a conversaciones de aquél y Llaguno propósito de las gestiones para esa autorización. (Carta inédita de la Colec. Prestamero. Arch. Vda. Martínez Pisón, en Vitoria).

(109) MENENDEZ PELAYO (XXXVI): Inventario bibliográfico de la Ciencia española -pág. 389.

de Foronda sobre publicación de un periódico titulado «*La Humanidad*», que debería recoger y difundir temas de salud pública e higiene social (110).

Pero en cambio al amparo de la Sociedad Vascongada y a veces con intervención directa de ésta, o a sus expensas, se fueron editando numerosos libros y folletos de excepcional interés, originales de varios Amigos del País. Destacan entre tales obras un *Tratado de Náutica o Pilotaje*, escrito por el lego franciscano Fray Domingo de Respaldizar; el *Nuevo arte de escribir*, de Francisco Julio de Santiago Palomares (Madrid, 1776); la *Recreación Política*, de Nicolás de Arriquibar (costeada por Foronda a sus expensas y editada el año 1779 en Vitoria); las *Cartas escritas por Mr. de Fer*, del ya citado Foronda, editada en Burdeos en 1783; el folleto sobre *Aumento del Comercio*, debido a José M.ª de Uría, impreso en Madrid el año 1785; los *Discursos*, de Agustín Ibañez de la Rentería, editados asimismo en Madrid en 1790; la *Miscelánea o Colección de varios discursos*, que es una de las principales obras de Valentín de Foronda, impresa el año 1787 en Madrid; el famoso librito *El Labrador Vascongado*, de Antonio de San Martín, editado en Madrid (año 1791); *El Padre del Pueblo*, original de Pedro Díaz de Valdés, cuya edición realizó la Vascongada en Vitoria, el año 1793; y otros escritos ya reseñados con anterioridad, como la *Historia de la Sociedad Vascongada* y el «*Ensayo*» referente a la misma, en los que intervino directamente como autor el propio fundador de dicha Entidad (111).

Para ella, y en reiteradas ocasiones, trabajaron Lorenzo Joseph de Riesgo, en San Sebastián; Tomás y Manuel de Robles, y luego Bartolomé Mantelli, en Vitoria; y Antonio de Sancha, en Madrid, titulándose todos ellos, de modo expreso, «*Impresores de la Real Sociedad Vascongada*».

Estimamos que seguramente la precitada serie de publicaciones daría a conocer a toda nuestra Nación la importancia de los trabajos realizados por los Amigos del País en las provincias vascas; y contribuirían de modo notable a la difusión del prestigio atribuible, en justicia, a las realizaciones llevadas a cabo por Peñaforida y los demás miembros activos de la Sociedad Vascongada.

(110) Véase a propósito de estas publicaciones: ELORZA. (XVII).

(111) Diversos comentarios sobre las publicaciones que se citan figuran en: C. DE PEÑAFORIDA. (XLIV y XLV) y también en: F. ECHEGARAY (XV).

El valor efectivo de esas realizaciones fue pronto reconocido por muchos de los elementos integrados en las clases dirigentes; y éstos, ganados por la influencia del ideario renovador del Conde guipuzcoano y aleccionados por el ejemplo que les ofrecían las gentes de Vasconia, iniciaron pronto, en todo el territorio nacional, la constitución de numerosas Sociedades Económicas, imitando y generalizando la estructura y los planes de actuación de la que había sido fundada por los «*Caballeritos de Azcoitia*».

Después de ésta, la primera que se fundó fue la de Tudela (Navarra), que solicitó la autorización regia a primeros de diciembre del año 1773; pero no la recibió hasta marzo de 1778 y por ello inició anteriormente sus actuaciones la de Baeza (Jaen) cuya solicitud está fechada en mayo de 1774, habiendo sido autorizada el día 31 de dicho mes y año.

Entre marzo y diciembre de 1775 solicitaron su constitución —por este orden— las Sociedades Económicas de Vera (Almería), Sevilla, Madrid, Granada y Cantabria, entrando inmediatamente en funciones la de Madrid, autorizada por el Rey en junio del mismo año, un mes después de haberlo solicitado; en cambio la de Cantabria sólo recibió el permiso regio en el año 1798.

Y con posterioridad a las citadas se constituyeron otras muchas entidades análogas, entre las cuales diez tuvieron como fecha de fundación el año 1776; cuatro el año 1777; otras diez el año 1778 y seis el año 1779, siguiendo luego un grupo muy numeroso de ellas —hasta cincuenta y nueve— de las cuales seis corresponden ya al siglo XIX, siendo la última de éstas la de Villafranca de los Barros (Badajoz) cuya solicitud de permiso está fechada en el mes de julio de 1805 (112).

Estaría fuera de lugar el hacer aquí un comentario detallado acerca de esas Sociedades Económicas —que llegaron a ser hasta noventa y cuatro— esparcidas por todo el territorio nacional, pero sin embargo interesa dejar constancia de determinadas particularidades referentes a algunas de ellas.

Comenzaremos por indicar que en Guipúzcoa se intentó, en enero de 1778, la organización de otra Sociedad, gemela de la Vascongada,

(112) Abundante información sobre la fundación de las Sociedades Económicas, realizada sobre documentos originales, figura en ANES (II) págs. 13 a 31.

formada por elementos de ésta y radicada en San Sebastián: dicha agrupación donostiarra, que llevó a cabo algunas actuaciones corporativas en el año citado (y también en 1777 y 1779) no llegó a conseguir la autorización del Monarca y se disolvió por ello seguidamente (113). Y por diversas causas tampoco fueron autorizadas otras, como la de Burgos, a cuya constitución se opuso el Consulado de dicha ciudad; y las de Vara del Rey (Cuenca), Agreda (Soria) y Villafranca de los Barros (Badajoz), que por estar situadas en poblaciones de muy escaso vecindario, era presumible el fracaso de sus actuaciones.

De otra parte, entre las que consiguieron que les fuese otorgado el permiso de apertura, no llegaron a efectuarla las de Ponferrada (León) y Peñas de San Pedro (Albacete) puesto que no presentaron sus estatutos a la aprobación regia. Y fracasaron las fundaciones proyectadas en Cádiz, Gerona, Teruel, Cehegin (Murcia), Ocaña (Toledo) y Loja (Granada), a causa de la desfavorable acogida que tuvo en dichas poblaciones el intento de quienes pretendieron crear allí esta clase de Asociaciones culturales. En relación con estos fracasos es oportuno señalar que generalmente faltaron o no prosperaron las Sociedades Económicas en las provincias donde alcanzó un especial predominio el estamento burgués, el cual sólo raramente participó en la organización o en el trabajo de aquéllas, siendo infrecuente el caso que ofreció la Real Sociedad Vascongada «enseñando al Caballero que se puede seguir el rumbo del Comercio sin temor de que se aje el armiño de la Nobleza» (114).

La influencia de esta Sociedad llegó principalmente a las clases dirigentes del movimiento político y social de nuestro país y por dicha razón los fundadores de las Asociaciones análogas fueron generalmente Nobles o Eclesiásticos, figurando entre estos últimos algunos Obispos (115); y casi siempre los promotores de las fundaciones actuaron libremente y por propia iniciativa, siendo raras las ocasiones en que recibieron algún impulso del Consejo de Castilla, que por otra parte, hasta bien corrido el último decenio del siglo XVIII, actuó de manera favorable para la creación de esas Sociedades Económicas.

Pero a pesar de que existió tal criterio en las Autoridades supe-

(113) Otros detalles en el trabajo de JOSE M.ª IBARRONDO titulado: Juntas semanarias de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País en San Sebastián (Bol. Estud. Histor. San Sebastián núm. 4 (1970) págs. 249-272.

(114) C. DE PEÑAFLOIDA "Ensayo" (XLIV) pág. 223.

(115) Según ANES (II) pág. 24.

riores de la Nación, pronto se manifestó una decadencia importante y generalizada, en el rendimiento de la labor que venían realizando con más o menos fortuna, pero siempre con el mejor deseo, las precipitadas Sociedades; y ello a causa de la franca hostilidad contra las innovaciones que propugnaron primeramente los Amigos del País de Vasconia y luego las Entidades que aceptaron y difundieron su ideario por toda la Península, y también debido a los perniciosos efectos de la desunión interna que se produjo en varias de ellas, así como por otras causas, de índole muy variada y distintas en cada caso particular.

La mencionada decadencia, de la que hay ya claros indicios en 1785, no fue obstáculo para que siguieran aun constituyéndose otras Asociaciones análogas en diversas zonas españolas (116); pero tanto esas nuevas Asociaciones como la mayoría de las que ya existían anteriormente, eran, según sus mismos inspiradores, «*una delicada planta extraña a nuestro clima...*» (117) y por ello su labor y su propia existencia fracasaron totalmente y de forma general tan pronto como el Gobierno de la Nación, influido por las circunstancias políticas internas y externas —y especialmente por las secuelas de la Revolución francesa— dejó de prestarles el apoyo que hasta entonces les había venido otorgando generosamente.

Sólo la Real Sociedad Vascongada, hábilmente regida y con un crecido número de asociados (118) —y también la Sociedad Económica Matritense— fueron capaces de sobrevivir en ese medio adverso, y aún hostil; y se necesitó que actuasen sobre ellas los desastrosos efectos de dos conflictos bélicos (entre los que medió poco más de un decenio) para que se paralizase la actividad, aun muy valiosa y estimable, de las creaciones que con tan inteligente esfuerzo y tan acendrado

(116) En ese mismo año 1786 presentaron solicitudes de autorización siete Sociedades; y entre 1786 y 1805 —ambos inclusive— lo solicitó un total de treinta y una, de las que diez no llegaron a constituirse. ANES (II) págs. 29-30.

(117) Así consta textualmente en el Informe que la Sociedad Vascongada presentó, en 1786, al Consejo de Castilla, refiriéndose a las causas de decadencia de las Sociedades Económicas.

(118) La Real Sociedad Vascongada llegó a contar con casi mil quinientos Socios, distribuidos por España e Hispano-América, así como en diversos países extranjeros. Al Conde de Peñaflores le sucedió como Director el Marqués de Montehermoso (1785-1798) y a éste el Marqués de Arabaca (1798-1808), pero el elemento activo permanentemente, impulsor asiduo y decidido de la labor social de la Vascongada, fue el Marqués de Narros, Secretario Perpetuo de aquélla durante casi cuarenta años. — Las revoluciones que dieron lugar a la liberación de los antiguos dominios de la Corona en tierras americanas, influyeron de modo muy importante en el ocaso de la Sociedad que nos ocupa.

amor a su patria había ideado y realizado el ilustre y benemérito Conde de Peñaflorida.

Al margen de la reiterada polémica (no siempre ponderada y ecuanime) sobre la eficacia o ineficacia de tales creaciones —y de las que pretendieron imitarlas— queremos abstenernos, asimismo, de todo comentario sobre la mayor o menor importancia cuantitativa de los resultados que derivaron de sus aportaciones al acervo cultural español. Pero no renunciamos a dejar constancia, como resumen y terminación de nuestro trabajo, de una particularidad muy estimable, que siendo común a todas las Sociedades de Amigos del País, puede apreciarse con mayor nitidez en los frutos debidos a la Real Sociedad Vascongada: los brotes de la semilla cultural que el eximio patricio guipuzcoano depositó en el suelo de su patria chica, y los que derivando de aquella semilla se propagaron por todo el territorio nacional, no han llegado nunca a perecer; y en la savia que alimenta el árbol secular de nuestra cultura —cada vez más frondoso y floreciente— están y seguirán estando presentes las venerables aportaciones de esos brotes, continuamente vivos y siempre maravillosamente lozanos.

